

# **Milkov hrob**

Ján Kalinčiak

Nad starou Nitrou dávno slnce zahaslo; svetlá po domoch pohasínajú, iba kde-tu sa ešte žiara z oblokov kyvoce a osvecuje tmavú noc.

Na uhle ulíc pod zámkom stojí malý domec, v ňom si ešte traja veselí šuhajci pri pohárikoch sedia a v horlivom rozhovore si čas krátia, takže ani jednému z očí nevidno, že by sa mu chcelo ísť domov, ač práve hlásnik už jedenástu hodinu odhlásil.

Odrazu všetci traja zatíchnu. - Každý pozerá dolu, každý sa stratí sám v sebe, ale ani jeden nespomína, že by už bolo treba ísť domov, lebo čo už má človek doma robiť o tak neskorom čase; a beztoho je sobota, kde treba, aby si človek troška odpočinul, keď sa celý týždeň v škole namoždí a natrápi.

"No, čože tak mlčíte, chlapci?" zavolá naostatok Janko, "ved' sa hádam ešte na dobrú noc nemodlíte?"

"Nuž a ty čo sám mlčíš? - Len by si ty, prosím ťa pekne, druhým radu nedával, ale sám dačo začínal," odpovie Ondrej.

"Chlapci! Viete vy čo?" povie na to Milko, "nezadierajte sa jeden do druhého - ja by som vám dobrú radu dal, keby ste ma chceli počúvať."

"Dobre, dobre," odvetia obidvaja - "a či ti ho vidíš, odkiaľ pravda vyšla."

"Teda dobre. Budeme každý po poriadku jednu rozprávku rozprávať, však beztoho už dnes nič robiť nebudeme. Začni od kraja, Janko!"

"Nuž čože? Odkiaľže? - Ale ved' som ich ja dakedy kopu vedel - a teraz mi ani jedna na um neschodí. Počkajte len troška." A tu si Janko čiapku málo za ucho pomykne, poškrabe sa za uchom, čelo zahŕždi, ako čo by pilne premýšľoval.

"Ja! Čo by to tam toľko myslel," vypovie Ondrej, "len od kraja, napríklad: Bol raz jeden kráľ."

"Ja nedbám," odvetí Janko, "teda dobre: Bol raz jeden kráľ."

"Ale ten kráľ umrel," skočí Milko do reči.

"Mlč mi, mlč," vyriekne Janko, "čo sa miešaš do reči? Keď na teba rad príde, potom sa ohlás. Teda: Bol raz jeden kráľ."

"A ten mal králika, či je nie pravda?" zavolajú obaja so smiechom.

"Aleže ma nehnevaj! Vidíte, chlapci, veru vám nebudem rozprávať, ak nebudete mlčať. No pst -: bol raz jeden kráľ."

Tu sa druhí dvaja dajú do smiechu a pozerajú naň šelmovským zrakom. "Janko, vieš ty čo? Daj ty tomu radšej pokoj; už vidíme, že ti to nejde - lebo vidíš! - Veru, veru, ten kráľ mal králika."

"Veď ja nedbám, robte si, čo chcete, ale ty, ty tuná, ty mi tiež povedz, čo chceš s tým tvojím králikom?"

"Ale nelámže si, ty hriešna duša, na tom hlavu. Nuž či nevieš, že sme i my dakedy kráľa mali, a teraz máme zas len králika," odpovie so smiechom Ondrej.

"Nerob posmech z nášho Matiáša," ohlási sa Milko. "Hoci je on mladý šuhaj, dočkaj, uvidíš, čo z neho bude. - To ti je chlap, a počkaj len, čo sa za jeho časov robiť bude. Jeho otec rúbal Turkov, ako nato treba, chytil zas v pokoji na uzdu sebevoľníkov, čo chceli krajinu na ruby obrátiť; a syn jeho, uvidíte, nebude horší. Čo? Veď keď sa ti taký šarvanec k dačomu priberie, nuž len dačo vykoná. A my, nech som dobrý, či my tiež, šable do ruky vezmúc, za takým ohnivým šuhajom radšej nepôjdeme ako za dákom, čo sa bojí ruku z vrecka vyňať? Hach, chlapci! Bude to svet! - Dočkajte len, veď sa už skoro pôjde na Turka; počul som, že už pápežskí vyslanci okolo chodia, povzbudzujúc ľud kresťanský k vojne oproti neverným. A Matiáš? - Ten sa ti nebojí ani čerta, veď ti to taký mladúch hoci do ohňa skočí. Komu lepšie ako nám, čo máme takého šuhaja na tróne?"

"No len nepleť, prosím ťa pekne," ozve sa so smiechom Ondrej.

"Veď ja viem, že sa tebe nič nepáči," horlivo odsekne Milko, "sediť za pecou, kde ťa guľka nedôjde a šablá nezačiahne - pritom pri mamičke sa láskať, to je pre teba. Ale čo? Nech som dobrý, chlapci, to vám poviedám: Matiáš skoro dačo začne. Hach, budeže sa to rúbať!"

"Dajže si ty pokoj, človeče," skočí mu do reči Ondrej, "keby to už dakto iný povedal, neriekol by som nič. Ale ty? - Eh, inde tebe myseľ chodí - veď ja viem."

"Nuž kdeže mi chodí?" zvedavý prevetí Milko, "povedz. A čo sa ty nazdávaš o mne? - Ja ti síce nič nepoviem, ale uvidíš!"

"Ani ti povedať netreba, však my to všetko známe."

"A čo znáte?"

"Ľaľa ti ho! - To on nič inšieho nechce tým, len aby si mu ju pripomenul; ved' ja to viem dobre."

"Koho pripomenul?"

Tu sa zas obaja druhí dajú do smiechu a pozerajú jeden na druhého. Milko, či vie, či nevie, čo oni myslia, opytuje sa a na nich doráža, aby mu povedali, čo chcú a čo mienia - ale títo sa len usmievajú.

"No," povie Janko, "ved' ja viem, že to takí ľudia, ako si ty, radi majú, keď im človek len to meno povie, ktoré im je drahé."

"Ale vedže mi povedz, čo chceš, ja nerozumiem ani slova."

"Ach, ved' ti na očiach vidím, že bys' už len rád počul od druhého, čo sám vysloviť nechceš. - Ty, počuješ, tie čierne oči, tie bledé líčka, tie vlásky ako havran - ty! - Kýmu čertu by sa to nepáčilo?"

"Len si neder jazyk na daromnicu," odsekne Milko, "môže sa komukoľvek čokoľvek páčiť, ale ja nič nechcem."

"Aha, tu ho máte! Či nevie, o čom sa hovorí? - No, Milko! Už je to raz s tebou zle," prerečie Ondrej.

"Len keby ste vy, chlapci, darmo netárali," Milko na to s polovičatým úsmechom odpovedá. A Janko, podoprúc si bradu oboma rukami, naňho potmehúdsnym zrakom pozerá i vypovie: "Tárali, netárali! A čo mi dáš, keď ti ešte viac poviem? - Ondrej, ty!" obrátiac sa k tomuto, pokračuje: "Či vieš, čo som ti včera zabudol povedať? Len si pomysli: tamto ten, čo sa takým svätým robí, ako čo by nevedel ani vody zamútiť, ide s nami ráno do kostola na modlitbu. Začne sa ti modliť. Pokiaľ sa ti Pater noster modlí, ešte to len potiaľ išlo - sklopil hlavu dolu a pokojne odriekal; ale keď ti mu už na Ave Maria prišlo, to si tak zo srdca vzdychol, akoby mu

všetky ťažkosti zo svedomia bol zhodil. Zavzdychol z hlbokosti srdca svojho a začal sa obzerať sem-tam, či ozaj dačo dakto neuvidí."

Ondrej sa ohlási: "To si darmo tam hľadal, čo si hľadal - ale počkaj len troška, keď do Žiliny prídeme, tam sa môžeš poobzerať a bezpochyby viacej uvidíš ako včera."

"Ale, chlapci, mlčte, vravím vám," prehodí Milko, "lebo veru zle bude."

"Dajže si pokoj, synko! No len no, však si rád, že sme ti to nadštrkli. A čo sa staviš, že by si to ani za groš nedal, že sa o tomto zhovárame?"

"Ba dal by som ti groš, keby si sa len toľko rás neopakúval; ale, Ondrej, Ondrej, veru ma v dobrej vôli nájdeš. Dajte teraz pokoj pletkám, keď o tom treba myslieť, ako si od Turkov spomôžeme."

"Ba dajme tomu pokoj, Milko, veď ja viem, ako ty Turkov premôžeš."

"Ale čo si myslíš, Ondrej," odpovie Milko, "veď som sa s ňou nezhováral."

"Tu ho máš! My sa zhovárame o Turkoch, a on ti hneď zaskočí do Žiliny. Len už radšej mlč, lebo sa sám prezrádzaš, hoc nechceš."

"Ani sa mu prezradiť netreba, veď my to všetko vieme i beztoho," na reč Ondreja ozve sa Janko: "Ale, chlapci, čas je už, aby sme sa domov poberali."

"Dobre, dobre. Milko, dobrú noc; nech sa ti pekne sníva o voľakom," povedá Ondrej. A šuhajci sa roztratili po uliciach Nitry.

## II

Pekná je, krásna je tá Uhorská krajina a šťastný je ten človek, čo sa jej synom nazýva. Tamdolu tečie Dunaj, rieka vážna, starodávna, omývajúca brehy zeme svojich detí a šumí ticho ako hlas nočných duchov, bo nastane deň, keď polmesiac s rozvlínenými konskými chvosty na jej brehoch zastane a zablystia sa oči nespočetných hôrd východných. Dajte, nebožiatka, dajte, čo máte, dajte život vlastný za zem vašu rodnú, lebo krvichtivý divoch nemá srdca ľudského, nemá milosrdenstva. - A Dunaj plače v koryte svojom. - Tam zase odhora sa vypínajú vrchy velebné, ktorých končiare dočahujú do neba a zelená ich farba nádeje pekne oko

pasie, pekne dušu pestuje a napája ju citom vrelým, životaplným; a nikdy noha vraha, čo dolné kraje vlasti našej depce, neprekročí tieto ozrutné vrchovce. A spomedzi škár vrchov svojich pozerajú deti večných hôr na biedne kraje dunajské, ktoré zlý pohan ohňom a mečom plieni. I ozvú sa hlasy medzi horami, zahučia, zašumia a hukot ich sa ozve, odraziac sa od štítov šedivých skál a od nebosiahlych vrchov široko-d'aleko; riečky pochyťajú hlas ten, spoja sa spolu vo vlnotokom Váhu, ktorý pyšne a s treskotom sa valí, povolávajúc bratovi Dunajovi: "Neboj sa, neboj sa a nešum tak smutne, veď ešte žijú chlapci na horách, čo v oči pozerú pohanovi."

Tak šumí Dunaj, tak prevráva Váh, také sa nesú hlasy po zelenom Považí.

A na tom zelenom Považí medzi horami, medzi dolami leží Žilina, mesto starodávne a slávne predtým i teraz. A v tom meste, v tej Žiline už dávno tak hlučne nebolo ako teraz.

Kráľ Matiáš dosadol na slávny trón uhorský; šuhaj šestnástročný, neskúsený, ale ducha - a životaplný - a celá krajina sa raduje nad povýšením jeho. - A prečo by sa neradovala? Hej, vie to každý dobre, že v ňom vrie krv čistá uhorská, očakáva každý, že on porozumie ľudu svojmu, a ľud jeho jemu. A aký je to stav Krajiny uhorskej? - Turci ak sa tisnú, tak sa tisnú do krajiny. A kto ich beh zastaví? Sily pol sveta vedú na nepripravenú, roztrhanú, roztratenú krajinu, a nikoho niet, koho by sa báli. Starý Hunyadi oči zatvoril, Jiskra je už starý a Szilágyi nie mladý; tamten požíva život na Šariši, Spiši a Trenčíne, tento pomstu varí na nepriateľov, Ladislava Hunyadiho o život pripravivších, a zabúda už na Belehrad, ktorý bol len nedávno tak víťazne bránil. Pomocou Szilágyiho bol Matiáš Hunyadi, syn jeho sestry, na trón pozdvihnutý a tento teraz porozposielal písma po všetkých stoliciach, v ktorých pánov zemanov pozdravuje a pýta ďalšiu pomoc.

V Žiline je to veselo. Pán Jiskra sa vrátil z cesty i so svojou družinou, záležajúcou z pánov Hornej krajiny a z jeho českých vodcov. On bol pánu Matiášovi naproti až v Strážniciach, kde ho menom Horných Uhier ako kráľa celej krajiny privítal. - Teraz prišli páni z celého Trenčína počuť vôľu kráľovu a ako sa to všetko na rákoši dialo, a potom aký je ozaj ten mladý Matiáš, lebo sa o ňom divné povesti roznášali. Tamtí ho chválili, títo ho hanili, tretí kričia, že to veru nič, keď chlapci na tróne sedia, štvrtí, že to teraz Uhorskej krajine treba ozaj chlapa. Tamtí sa tešia, že už raz človek z uhorského koreňa na trón dosadne, títo zasa krúčia hlavou nad tým myslia, že teraz

bude krajina slabá, odtrhnuvšia sa i od Čiech, i od Rakús, i od Poľska. K tomu nemal byť dom kráľovský s druhými panovníkmi krvou spojený, takže títo, už z rodinných ohľadov, krajinu pred Mohamedom zastávať a jej pomáhať nebudú. A bohvie, čo sa to všetko vraví; ale dajte tomu všetkému pokoj! Každý zeman uhorský bol povolaný rozmýšľať o takých veciach i bol ako bezprostredný volič úplne presvedčený, že je jeho najsvätejšou povinnosťou dbať na to, aby voľba kráľa vypadla k najväčšiemu osohu krajiny.

Radný dom žilinský je celý na nohách. Mnoho ľudstva sa doň hrnie i von vychádza; páni z okolia prichádzajú na koňoch ako na rákoš, českí páni zas privádzajú svojich už v Tatrách zošedivených vojakov. Mesto je tak ľuďom preplnené, že niet ani len kde hrachom hodiť. Odrazu všetko utíchne. Z domu pána richtára mestského idú v dlhom rade pán Jiskra, Komorovský, Pankrác a viacej vodcov vojska Jiskrovho, odení vojenskými panciermi, páni hlavný išpán, vicišpáni a celý stoličný úrad slávnej Trenčianskej stolice v ľahkých uhorských šatách, pod zlatom i striebrom; potom richtár žilinský Dlhohorský s celým slávnym úradom žilinským. - Ticho idú a pokojne ako bratia, niet rozdielu medzi žiadnym, ale predsa pozorovať, že by sa každý rád pánu richtárovi zbližil, ačpráve je nie pánom zámkov a stolíc, bo vie každý, že je muž nielen bohatý a pokojný, ale i múdry. K tomu je Žilina mesto silné a dôležité pre celé okolie, bo je pevne ohradené a pán Dlhohorský mu je hlavou.

Prešli páni cez ulicu; v radnom dome je ticho, iba keď prišli najvyššie osoby do paloty, zahučalo zo všetkých strán "vivat!", až sa celé stavenie ozývalo.

Hlavný išpán ponúka pána Jiskru, aby si, akožto najvyšší kapitán Trenčína a Lietavy, za vrchstola zasadol; ale tento odpovedá, že je on tam, kde treba bojovať, a že tam žiada, aby sa všetko podľa vôle jeho riadilo, že sa ale svedčí, aby v stoličných zhromaždeniach skúsenejší radu viedli. Zasadol si teda hlavný išpán za vrchstola, Jiskra so svojimi páni po pravom, vicišpáni a stoličný úrad po ľavom boku; úrad žilinský sedí na konci a richtár proti hlavnému išpánovi zdola.

Všetko sa utíši, hlavný išpán vezme slovo: "Slávne zemianstvo! Srdce moje sa teší nad húfnym zhromaždením vaším a hlava moja v službe vlasti zošedivená sa pokojne do hrobu kloniť bude, keď oko videlo vašu statočnosť a hotovosť zastávať krajinu a úprimne sa starať o veci verejné a pospolité; lebo verte, jeden cit, jedna myšlienka, jedna voľa má nás všetkých spojovať k cieľu jednému - k žitiu za vlasť našu

a k vernosti k vyvolenému kráľovi. Kto sa z vás nerozpamätá na Varnu? Kto nie na časy Hunyadiho a smrť jeho? Komu neprichádza na pamäť sila Mohameda? Kto z vás nevie, že je kráľ náš mladý, a tak azda ešte i slabý k odvráteniu nešťastia od vlasti našej? - Ale nač vám toto všetko pripomínam? - Nie to cieľ nášho zhromaždenia. - Na rákoši je Matiáš za kráľa vyvolený, krv otcovská, čo v ňom tečie, veľkú nádej v nás vzbudzuje; už prišiel do Budína, sadol na trón svojej hodnosti a ako kráľ uhorský posielala vám svoje pozdravenie a svoje rozkazy!"

"Vivat Matiáš!"

"Vivat hlavný išpán!" ozvalo sa po palote. Stoličný notarius vstane, pomaly sa hrmot a krik tíši - vezme jeden papier z hrby, ktorá pred ním leži, utrie si ústa, vykrúti fúzy a takto začne: "My, Matiáš Prvý, z božej milosti kráľ uhorský atď. atď. Šťastie a požehnanie milým nám verným slávnej Trenčianskej stolice. Z vôle božej a podľa zákonného volenia sme na trón slávneho kráľovstva uhorského so všetkým poriadkom a ako sa svedčí povýšení, a tak podľa zákona a obyčajne medio harum literarum regalium slávnemu zemianstvu et omnibus, quibus interest, na vedomie dávame, že My, do vôle božej sa oddávajúc, hodnosť kráľovskú na seba prijímame, ako to už skrze poslov slávneho kráľovstva uhorského, ktorí nás ešte v Čechách menom národa ako svojho kráľa víтали a My sme im zachovanie všetkých práv krajinských sľúbili, verným a milým stavom známo bude. - Ďalej oznamujeme slávnym stavom, že podľa zákona a obyčaje k utvrdeniu hodnosti kráľovskej hneď po vyvolení kráľa korunovanie nasleduje; koruna ale slávnej krajiny našej v rukách cisára Fridricha, ešte od časov Alžbety, ktorá ju pred rokmi do Viedne pre svojho syna, slávnej pamiatky Ladislava, bola zanesla, sa vynachádza. Fridrich ale ju od času korunovania bratanca svojho vždycky u seba zadržuje a na všetky prosby a napomínania naše vydať nechce, ba čo viac ešte, na nabádanie nepriateľov rodiny našej, nádvorníka Ladislava Garaiho, Mikuláša Ujlakyho, Žigmunda, grófa Svätajurského, grófov z rodu Frankopanovského a iných iCillskej rodiny priateľov sa sám vo Viedenskom Novom Meste za kráľa uhorského korunovať dal; umienili sme si teda predoznámenú korunu, aby sa zmätky v krajine nestali, čím skorej ozbrojenou rukou vydobýť.

Oznamujeme, nakladáme a žiadame teda slávne stavy, aby sa čím skorej aj ich pomoc k vojsku, pod vedením milého ujca nášho pána Szilágyiho stojaceho, pripojila, aby sme tak väčšou mocou cieľ náš čím skôr občiahnuť mohli" atď.



Pán notarius prestane čítať, položí papier na stôl, sadne si a pozrie dookola. Hlavný išpán vstane a začne hovoriť: "Slávne stavy, páni bratia! Počuli ste rozkaz kráľovský, ktorý podľa zmyslu práv krajiny docela spravodlivo nás proti Fridrichovi vyzýva; ja teda mienim, aby sa slávne zemianstvo čím skôr zobralo, dane sa rozpísali a každý si, koľko možno, svojho poddanstva k sebe pripojil, lebo mnoho máme pred sebou, a to: Dokiaľ je kráľ Matiáš nie korunovaný, vždy sa domácich nepokojov obávať máme, od západu Fridrich, od východu Mohamed hrozí a sily naše sú slabé. Ak čas zmeškáme, čo potom? - Slávne stavy! Tam budú naše slobody! Zle bude s požehnanou našou krajinou! - Pamätajme na Varnu a na nešťastné časy bojov medzi Ladislavom a Alžbetou!"

Utíchne, pozrie na Jiskru a sadne si dolu. Zôkol-vôkol je ticho - iba odrazu zahučí: "Vivat Matiáš! Na vojnu, na vojnu!"

V jednom kúte, kde je najviac natisnutého ľudu, dakto potichu povie: "Neverte mu! To je szilágyiovec."

"Čo, pán brat? - Veru pravdu máte. Hej, veď ja to dobre viem, však pán Garai, palatín, tiež to isté myslí. Vie on, že sú to starého Szilágyiho kúsky, tak ako aj volenie Matiáša. Nuž či toho zemanía za kráľa vyvolili? Szilágyi ho vyvolil - jeho vojaci ho vyvolili - a to pánbohvie z akých kútov sveta pozbieraní ľudia. Ej, majmeže sa na pozore. Pán palatín písal, že je Matiáš za kráľa len natisnutý. A čo? Či je Szilágyi celé zemianstvo?"

"Ej, pán brat," ozve sa druhý, "neverte palatínovi, ten sa bojí o svoju kožu."

"Ako je, tak je, ale je to pravda. Ja nejdem na vojnu."

"Keď sa vám nepáči," odpovie druhý prvému, "urobte si, čo chcete, a keď pravdu máte, obzrite sa, veď vám nikto nezabraňuje, ale vás prosím, poriadok nerušte, lebo -"

Túto hádku spozoroval tu jeden, tam druhý a tak sa rozišla po celej palote. Hlavný išpán, vidiac všeobecné rušenia, prehovoril: "Páni bratia! Kto má ešte za vec alebo proti nej dačo povedať, nech vstane a ozve sa!"

Ticho.

"Ešte raz prevolávam, aby ste sa ozvali, keď máte dačo oproti."

Ticho.

"Z pomoci božej sa teda uzaviera insurekcia v slávnej stolici a každý z nás je povinný o jeden týždeň sa ustanoviť v Žiline."

"Vivat Matiáš kráľ! Vivat hlavný išpán! Sláva!" zahučí a zhromaždenie sa rozchádza.

"Môžete si vy vraviť, uzavierať, kričať, koľko chcete. To si ja ani do päty nevezmem," hovorí jeden odchádzajúci.

Druhý: "Ani nevieš, prečo a začo? A len sa choď biť - choďte si, keď sa vám páči."

Tretí: "No len no! Pán Jiskra mlčal, i Komorovský i Pankrác mlčal. Len si choďte; ja budem držať s tým, kto je môjmu domu najbližší - veď sa nahľadíte."

"Hej, pán brat, nehovorte už teraz proti decisii! Či vás zo tri razy nevyvolávali?"

"Ja," odpovie tretí, "nač by si to človek hlavu lámal, keď viem krem toho, že z toho nič nebude. Či ste nepočuli, aké sa chýry roznášajú? To len vám povedám, ako vám, aby sa to ďalej neroznieslo, že je pán palatín s volením kráľa nespokojný, a viete, pán palatín bol vždy oproti Hunyadiovcom; i my sme s Jiskrom proti nim bývali a tak s palatínom jednu vec máme, a hoc aj je Matiáš i kráľom, nuž čože je viac? Či my máme odrazu inakší ľudia zostať? S Garaiom sme držali a s ním aj dodržíme. Viete, ako sme pri Lučenci Matiášovho otca vyčistili? Či to teraz i s jeho synom urobiť nemôžeme? A viete čo? Dobre je to v takých časoch žiť, kde niet ani pána, ani kráľa. Človek si berie, čo chce, robí, čo chce, bije, koho chce a plakať mu nedá; a pán Jiskra s palatínom zas dač takého začnú. Jedným slovom, my nejdeme na Viedeň. Pán palatín vyvolil cisára Fridricha za nášho kráľa a my tiež toho chceme! Vivat!"

Z toho sa strhne krik a zvada. Kráľovská strana a Jiskrova sa začnú nadievať a preháňať po Žiline. "Vivat Szilágyi! Vivat Garai! Vivat Jiskra!" ozýva sa, až tak duní. Počuješ, čo len chceš na svete. Tu sa sypú blesky a strely, tam durkajú hromy a paromy - štrkocú šable, blyštia sa fokoše a valašky - počuť si nadávať do loptošov, huncútov, kujonov, zradcov - počuť volať: "Dajte mu proces dehonestationis, fiškálnu akciu, kriminálny proces!" - a kto by si to všetko zapamätal a rozoznal v tej trmevrme, v tej motanine a pračke, v tom kriku a preklínaní.

Vtom naraz zahučí: "Vivat hlavný išpán," a "vivat Jiskra!" až sa múry žilinské otriasajú. Prichádzajú obaja títo velikáši k rozpustilým zemanom, súc krikom sem zavolaní. Jiskra káže i hlavný išpán káže, aby sa rozišli, a tak i jedna i druhá strana zubami škrípuc a pästami hroziac, odchádza a roztráca sa, ale predsa ešte kde-tu počuť sa ozývať: "Kujoni, loptoši, naničhodníci, jazerné miliónske strely, matere a centy, paromy a hromy!"

### III

Starý Hrad je teraz už len smutné zrúcanisko, ktoré svoje dávne časy zabudnúť nemôže, a preto ustavične sa pozerá do zrkadla popod jeho stenami a skalami hučiaceho Váhu a v tom zrkadle Váhu vidí aspoň tôňu svojej minulej slávy. Starý Hrad je teraz, pravda, len zrúcanina, ale za dávnych časov bývalo to inak, a či chcete, či nechcete, budem vám o ňom aspoň dačo rozprávať, keď vám všetko nemôžem.

Od dávnych časov bol Starý Hrad majetnosťou slávneho rodu Pankrácovského; za časov Jiskrových bol ohniskom mnohých činov, lebo pán Pankrác, dedičný pán Starého Hradu, vládol nad celým Turcom a čokoľvek sa v Turci, lebo na okolí vykonať malo, to sa všetko najprv na Starom Hrade vyvariť muselo. Poddaní sa báli Starého Hradu, lebo čo jeho pán zažiadal, to sa stať muselo; zemaniam sa naň hnevali, lebo si ich Pankrác nevážil mysliať, že nač by sa mal človek slabému poklonkovať, keď tento tak tancovať musí, ako sa mu od mocnejších zahudie. Pán Pankrác bol mocný, lebo sa okolo neho starí, v bojoch zošedivení a vycvičení vojaci českí ustavične otáčali, takže sa Starý Hrad stal strašným pre celé okolie.

Ale sa zato i všelijaké, nie vždy dobré povesti o Starom Hrade a o pánu Pankrácovi roznášali. Starí ľudia spomínali, že otec terajšieho pána inakší človek býval, každému milý, od každého ctený. Ľud si ale teraz myslel, že je Starý Hrad vo spojení so zlým; zemaniam šomrali a keď sa dáky človek v okolí naveky stratil, alebo keď bol dakto v noci prepadnutý, jeho dom podpálený a všetko, čo mal, zabraté, vždy mysleli, že to ľudia zo Starého Hradu alebo zo Strečna urobili, lebo Strečno tiež nebolo lepšie, ba daktorí vraveli, že je to sto ráz horšie než Starý Hrad.

Celé okolie si tiež vyprávalo o mladom pánovi, ktorý v Nitre školy dokončieval, lenže chýry tieto boli rozličné od predošlých. Ačpráve sa vraví, že jablko ďaleko od

stromu nepadá, predsa to ľudia tiež vravia a veria, že sa vnukovia obyčajne na starých rodičov podávajú. A vskutku bol Milko dobré dieťa, človek tichý, ľudský; mnohí vraveli, že nevie ani vody zamútiť, ale tí, čo ho bližšie znali, rozprávali, že hoc aj je ku každému prívetivý, predsa tam, kde sa bezprávie robí, ako statočný človek ukrivdenému stranu lapá.

"Dobre, že si tu, synko," hovorí Pankrác svojmu z Nitry prišlému Milkovi, "to ma veru teší - predsa, raz už i ty dačo začneš. Keď som ja bol mladý, vtedy sme to na učenie toľko nedržali; trocha šťastia, trocha sily v pästi a dobré časy človeku všetko priniesli. Tak som sa stal i ja pánom; celý Turiec ma počúva a sám cisár Fridrich sa nehanbí s Pankrácom v pokoji žiť. A čože mám z toho, že sa ma ľudia boja, že si ma ľudia vážia a viac nič? Ale, synko, všetko to tebe k dobrému, bo čo bys' ty nemohol byť dakedy aspoň palatínom Uhorskej krajiny, ak ju svet do tých čias nerozšklbe?"

"Otec môj," odpovie Milko, "nejdú moje žiadosti až tak ďaleko. Keď si zaslúžim a krajina moje zásluhy uzná, nedbám, hoc aj budem z pomoci božej povýšený; ale aby som pre moju ctižiadosť vlasti škodiť mal, to nikdy nechcem a nikdy nespravím -"

"Zaslúžim, nezaslúžim," rozkrikuje sa otec, "už ti to svet voľakde tak hlavu pobalamutil. Čo ctižiadosť? Čo škoda vlasti? - Každý nech sám hľadá, ako by k dačomu prišiel. Čo ti je zo sveta, keď len druhým žiješ a nie sebe?"

"Otec, otec, keď padne krajina, ak ju svet roztrhá, ako ty vravíš, čože bude z nás jednotlivcov? Či my tiež nezhyjnieme, keď celok zahynie?"

"Mlč, synko! - Či sa tak treba vôli a zmýšľaniu otcovskému vzopierať, chlapče? Sotva ti vkročí do domu, a už ti chce mnohoročnú prácu otcovu naruby obrátiť! No a čo si si za zlaté zámky v povetrí nastaval?"

"Slúžiť vlasti, viere a - Matiášovi."

"Tak?! Veru si si pekné kúsky vyvolil! Slúžiť vlasti, ktorej nieto; viere, ktorá vieru otca tvojho vykynožiť chce; Matiášovi, ktorý je len bábkou Szilágyiho. - To je pekne! To je krásne! Hahaha! - Viac ani slova, teraz budeš k svojmu otcovi do školy chodiť, aby si sa naučil, ako treba žiť na svete."

"Daromná bude práca tvoja, otec drahý, syn tvoj nikdy inakší nebude. Nedbám, rob sám, čo chceš, ale mne dovoľ ta ísť na Viedeň s Matiášom kráľom."

"Na Viedeň nepôjdeš. Či chceš, aby Pankrác svojho syna poslal proti Fridrichovi, svojmu najmilostivejšiemu ochrancovi a priateľovi?"

"Otec! Keď ti je priateľ, teda vykonaj uňho, aby vydal korunu našu. Otec! Oslobod', keď môžeš, krajinu našu od vojny a boja!"

"Nech sa bije, kto chce, mňa do toho nič. Korunu dať Matiášovi? A načo? Hádam Szilágyimu, chýrečnému gubernátorovi? - Prečo je nie námestníkom mocný Jiskra? A po smrti jeho Pankrác, a syn Pankrácov nádvočníkom? A či som ťa práve v tej nádeji nedal vyučovať, že nebudeš od každého kňazka odvislým?"

"Otec môj, právo je sväté, právo uznáva Matiáša za kráľa a my s ním."

"Chlapče," dupnúc nohou starý Pankrác vypovie, "ja ho neuznávam, ty ho uznávať nesmieš. Preukážem ja svetu, že i Matiáš i Szilágyi padnú - len si choďte - uvidíte, čo vám Jiskra a Pankrác zahudú. - Či je nie Jiskra alebo Pankrác mocnejší než všetci Hunyadiovci? Či poľský kráľ, potomok veľkého Ľudovíta, nemá väčšie právo na trón uhorský než Hunyadiovec, ktorý nič nie je viac ako hocktorý z Pankrácovcov alebo hocktorý zeman?"

"Otec môj drahý, nerúhaj sa kráľovi vôľou národa vyvolenému! Pomysli na svätosť práva."

"Viac ani slova - pôjdeš s Jiskrom, od neho sa budeš učiť, on ti preukáže, že to ani práva znať netreba a človek predsa dobre vyjde i uhádne, čo je spravodlivé a čo nie."

Pankrác zastal; ale jeho oči nabehli krvou a celý sa trasie. Môžbyť, že keby Milko jeho synom nebol, už by ani nežil, lebo ľudia vravia, že pred mnohými rokmi matku Milkovu dal pre akýsi odpor do temnice zavrieť, kde aj zomrela - a preto vo svojej starobe mnoho, mnoho prepáči Milkovi, čo by druhý životom zaplatil.

#### IV

Široko-d'aleko lietajú oblaky po nebi, hlboko-vysoko si podúvajú vetry; ale nikdy sa tak široko-d'aleko oblaky za krátky čas nerozídu ako chýr ľudský, nikdy vetry takú hĺbinu a výšinu nedočiahnu ako myseľ ľudská, dobrou povest'ou zachytená.

Ledva sa povest' o výprave Matiašovej na Viedeň po krajine rozišla, ledva dupočili stolice jeho ustanovenie, aby sa každý dvadsiaty muž k vojsku pripojil, a už sa všade veľké prípravy robia. Páni zemaniam pripasujú šable, čistia dolomány, kladú kučmy s perom na hlavy a "Zbohom, rodina! Zbohom, dom otcovský!" volajúc, sadajú na bystré koníky i letia ako gule k Dunaju, k Budínu. Húfy ľudstva sa všade ozbrojujú; i starí i mladí a najmä chlapi pri chuti berú pušky, cvičia sa v streľbe, učia sa rúbať šablami, až kým to dobre nejde. Jaj, budeže to pranica! Jaj, budeže to ruvačka!"

A čože tá Trenčianska stolica? Hej, zbierajú sa chlapani, schodia sa šuhajci, až je to milá vec na nich pozeráť. Pekní sú ako paničky, vyrastení ako sviečky a takí tvrdí ako tie tatranské skaly.

V Žiline sa schodí horný, v Trenčíne dolný vidiek. A tá Žilina len tak prekvitá od radosti, len sa tak teší zo svojej slávy. Školy sa rozprchli a mládež beží do otcovských domov zameniť knihy zbrojou, lebo je treba, aby sa už raz Uhorská krajina na nohy zobrala, aby sa zase časy Jána Hunyadiho navrátili, na ktoré nikto v krajine zabudnúť nemôže. I kňazom mnoho na tom záleží, aby sa čím skorej vec s Fridrichom dokonala, lebo poslanci pápežskí zase začínajú kázať krížovú výpravu oproti neverným; a kým je Uhorská krajina na strany potrhaná, kým každý v nej robí tak, ako sa mu páči, beda je kresťanstvu, beda je svätej viere. Krajina uhorská je múrom kresťanstva. Kňazi podpaľujú ľud k vojne a hoc aj nie proti neverným, ľud predsa poslúcha v kostoloch ich múdre rady a hrnie sa do Žiliny.

Pán Dlhohorský až tak mladne, plno mládeže sa okolo neho vrtí a čo na nej sily nevidí, to doplňuje nádeja v jej zmužilosti a odhodlanosti. Pánu Dlhohorskému sa už sníva o časoch slávnych pre Uhorskú krajinu.

Deň všeobecného zidenia sa už blíži. Hlavný išpán prišiel s celým zástupom ľudstva. Najprv sa ustanovili poriadky, ktorí majú doma zostať, čo by na prisluhovanie spravodlivosti a práva pozor dali; potom sa rozdelili všetci bojovníci na pluky a čaty i vyvolili sa kapitáni a náčelníci.

Dom Dlhohorských sa až tak hemží od ľudí; i mladé i staré by sa rado hneď z prvej ruky dozvedelo, ako veci stoja. Hlavný išpán, Dlhohorský a dakoľko z hlavných stoličných pánov radia sa v bočnej izbe; jeden to, druhý to navrhuje, jednému sa to, druhému zase inšie páči alebo nepáči.

Hlavný išpán sa pýta na Jiskru. Dlhohorský odpovedá: "Pán Boh zná, čo ten zase kuje! Z jeho ľudí a prívržencov ešte sa žiaden v Žiline neukázal. On, Komorovský, Pankrác a druhí, ako počujem, sedia u Vladimíra na Strečne; neviem, čo chcú, lebo Jiskra len potom vychoďí so svojimi myšlienkami na svetlo, keď je všetko hotové a prevarené."

"Onehdajší výjav, keď sme z kongregácie vychádzali, mi dákosí z hlavy nejde," odpovie hlavný išpán, "a naši ľudia mi vraveli, že sa vraj mnohí zo zemianstva preto nehýbu, že Jiskra s Pankrácom nové povstanie sľubujú."

"Pane, pane," hovorí Dlhohorský, "veru sa mnohí na vašom onehdajšom priateľstve s Jiskrom pozastavovali a viete, že to teraz človek, čo ani s jednou ani s druhou stránkou nedrží, obyčajne od obidvoch zanechaný býva -"

"Prosím vás, pán richtár, nesúďte pred časom. Jiskra sám bol vítať Matiáša, uznal ho v jeho hodnosti a tak som ja z jeho strany, ako Jiskra vždy dôsledne konal, všetko dobré očakával. Jednotlivci nech kričia; čo nás do toho? Keď raz hlava s nami drží, musia i ostatné údy. Mne najviac na tom záleží, aby sa najprv Fridrich, ostatná to nádeja Garu a Cillovcov stroskotal, potom to všetko ľahšie pôjde. Nech Jiskra robí, čo chce; najprv musíme Budín ratovať, najprv musíme Matiášovi vážnosť a dôveru v krajine získať."

"Tak je, pane, tak je," odpovie Dlhohorský, "ale netreba ani na nás samých zabúdať. My sme sa teraz celkom samostatne za Matiáša prehlásili, takže Jiskra, ktorý, keď sa tak vysloviť mám, je pánom Horných Uhier od Prešporku až do Košíc, veľmi ľahko spozorovať mohol, že sme my len na príležitosť čakali, aby sme sa dáko od jeho rozkazov oslobodiť mohli. A keby si teraz Jiskra našu väčšiu lásku k uhorskej vlasti než k nemu za nevďak vykladal a nás prepadol, takže by sme sa ani pohnúť nemohli, čo potom!"

"To Jiskra neurobí - najviac ak by sa od našich vecí utiahol. Ale i keď to urobí, dobre, preukážeme mu, že my i bez jeho pomoci dačo vyvedieme."

"Dal by Boh, aby sa tak stalo, ale mne sa tento stav medzi istotou a neistotou vonkoncom nepáči -"

"A čo teda chcete začať?"

"Čo začať? Pravdu máte, na tento čas inšie začať nemôžeme, iba čo povinnosť káže. Ja ako nevládný starec už len doma zostať musím, a vás nech Pán Boh na vašich cestách sprevádza."

Vtom sa všetci schytili a vyšli do paloty, kde boli najprednejší páni a mladí zhromaždení.

Na rínku si dvanásť muzikanti hrajú; okolo nich si hŕba poskakuje. Vpravo stojí na koňoch zošikované zemianstvo; mnoho je tam hláv šedivých, veľa fúzatých očima poblyskujúcich, ale viacej šuhajov pekných ako paničky, mladých ako to raňajšie slniečko, obzerajúcich sa po oblokoch domov, bo sú tam krásne žilinské dievčence. Vľavo stojí pechota, akoby ju do zeme vbil, pevne, nepohnute, kdežto medzitým si kone na pravej strane poskakujú a jazdci sa medzi sebou rozhovávajú.

"Hraj, muzika, hraj !" zakričí mládež a hudci ako o dušu zaškripija na husliach, až sa to po celom meste ozvalo, zavreštia na trúbach, zahučia na bubnoch, až sa len tak po okolí rozliehalo. A to pekné, a to krásne vojsko tak pozerá očami, že by sa človek nazdal, že hneď nimi celé mesto zapáli, vysukuje fúzy, búcha rukami na rukoväte šabiel, že ich štrkotom skoro muziku preráža; všetky žily v ňom hrajú tak, že sa ostroha hlboko do boku koňom zaryje a tieto sa vzpínajú ako tátoše, prskajú ako prskavice, dusia sa, akoby boli zdivené - a všetko sa to mrví ako z povinnosti.

"Zahrajte mi, hudci, ako hora hučí,

bo sa moje srdce od žiaľu rozpučí,"

zakričí dakto tak nahlas, že to celý rínok počuje a muzikanti zaškripija: "Zahrajte mi, hudci."

"Nehraj, Cigán, nehraj, lebo zle bude s husľami," zavolá druhý, a zľaknutí Cigáni hrať prestanú.

"Nuž či ho hráš!" zavolá zase prvý hlas.

"Nehraj, nehraj, to ti povedám. A vy, pán brat, čože tuná také hrať dávate? Či nie, aby sa vám títo šuhajci do plaču pustili?" a na to kričí spievavo:

"Hraj, muzika, hraj veselo,

nech sa vojna rúbe smelo!"



A muzika zarinčí: "Hraj, muzika, hraj veselo," až sa domy zatrasú.

"Nuž či ho mlčíš, Cigán! Jasná okovaná -

Gajdujte, gajdičky, zo sivej kozičky,

čo sa utopila, keď vodičku pila,

tú mi zahraj, Cigán!" - Ale hlas jeho je už prislaby, lebo je Cigán múdry, bo tak škrípe husľami, ako keď škrípcom taniere šúchajú a široko-d'aleko nič inšieho nepočuť, iba: "Nech sa vojna rúbe smelo."

"Keď sa rúbe, nech sa rúbe, až naveky vekov," zavolá Janko.

"Amen," pridá Ondrej. Obaja to šuhaji mladí, nedávno zo škôl nitrianskych prišli. "Ale Janko! Keď sa to tak rúbe, a nás dorúbe i porúbe, nuž čo potom? -"

"Ej, nestar' sa ty o to. O tom potom! Ale kde je ten králik, čo sa v Nitre pri pohárikoch tak na tú vojnu strojil, čo to tak za kráľa Matiáša horlil?"

"Dakde v kúte sedí a myslí na svoju Marienku."

"Hahaha! Veru máš pravdu, Ondrejko; kde mu príde na reči, tam ho je plno, ale keď už príde na skutky, tam o ňom ani chýru ani slychu. Ale sa hádam už len pochlapí a aspoň teraz na čierne oči myslieť prestane?"

"Daj ty tomu pokoj. Čím hrniec navrie, tým páchne. Načože by ten tu bol, iba ak zavadzať? Nemôže oči Maríny Dlhohorského zničiť, nieto by ešte blesk zbrane."

"A škoda toho šuhaja," prehodí Janko, "aký to bol človek, kým sa nedal zmámiť; naši predstavení bohviečo z neho sľubovali, a teraz tu ho máš: ešte sa naostatok so svojím otcom s Garaiovcami spojí -"

Dupoce, dupoce dačo za mestom, zadupoce po uliciach žilinských, zadupoce i na rínku žilinskom. Janko zavolá: "Ľaľa, nitriansky králik!"

Ondrej zakríči: "My o vlku a vlk za humny. Vitaj, bratko, vitaj! Pánboh ťa doniesol. Nuž čože ťa do Žiliny privábilo? Či nie čierne oči?"

"Bračekovci, žarty na stranu," odpovie Milko, bo to on na koni priletel, a bolo poznať, že sa ponáhľal, bo kôň jeho bol číra pena. "Kde je Dlhohorský?"

Či prísna tvár Milkova a či dačo inšieho tak zarazilo jeho kamarátov, že sa ho Ondrej spýtal:

"A s nami na vojnu?"

"Ak Boh dá," odsekol mu Milko a na hrdom sivkovi odcválal prosto v tú stranu, kde bol Dlhohorský. Priatelia jeho zostali stáť ako oparení. Zdalo sa im, že sa Milko celkom premenil. Začali sa obaja hanbiť, že ho tak posmešne privítali.

Milko, priam ako richtára zočil, hybko skočil z koňa, poklonil sa mu a prosil ho, aby mu dovolil dač vážneho predniesť.

"Vďačne, pane! Nech sa vám dnu páči. Vy ste mladý Pankrác, či je nie pravda?"

"Áno."

"Zapamätal som si od tých čias, čo ste v Žiline do školy chodili, vaše ťahy, ačkoľvek je to už dávno, a dákosí nás nenavštevujete."

"Môj otec -

"Znám ho, znám ho -"

Medzitým vošli do izby. Milko hovorí: "Málo mám času, a tak vám v chytrosti zjavujem, aby ste všetku silu von zo stolice neposielali. Z dakoľko krátkych slov môjho otca tuším, že Jiskra, Komorovský a môj otec nezmýšľajú najúprimnejšie s vami a s kráľom. Ba nakoľko som vyrozumieť mohol, tešia sa, že sa všetko na Viedeň hrnie, že potom budú môcť podľa vôle hospodáriť v stolici. Teraz išli všetci spolu na polovačku - bohvie, čo tam vyvaria! - A ja som užil tento čas k tomu, aby som vás napomenul, žeby ste sa mali na pozore."

Pán Dlhohorský meria Milka očami od hlavy až do päty a riekne: "To je teda vaše tušenie - hm - istotného nič nemáte?"

"Nie, však mne môj otec neverí, znajúc, že inakšie zmýšľam ako on; iba v hneve mu dakedy jazyk vyzradí to, čo by sám vypovedať nechcel. Áno, ešte vám i to vyjaviť mám, že Jiskra, Komorovský a môj otec Matiašovi žiadnej pomoci nepošlú; tí dvaja neviem z akej príčiny, môj otec preto, že s Fridrichom v pokoji žije a sľub mu dal, že proti nemu nikdy bojovať nebude."

"A vy nejdete s vašimi priateľmi na vojnu?" opytuje sa Dlhohorský zdĺhavým a prenikavým hlasom, Milkovi strmo do očí hľadiac.

Milko chce hovoriť, ale práve vtedy zakričí na ulici tisíc hlasov: "Vivat Matiaš kráľ!" Bubny zavreštia a dnu do izby vkročí Mária, dcéra Dlhohorského, pokloní sa Milkovi a pán Dlhohorský, obrátiac sa k Márii, predstaví jej Milka vraviac: "Pán Pankrác. - Čo nového?"

"Otče, všetko sa hýbe k odchodu a radi by ešte s tebou hovoriť."

Dlhohorský vybehne vonká, Milko sa zapáli ako pivónia; Mária stojí a pozerá na krásneho šuhaja. Šuhaj sklopí oči dolu. Konečne Mária prehovorí: "Veru ste riedky hosť v Žiline, pane, ačkoľvek ste dosť blízky sused náš."

"Znáte azda, že som už dávno doma nebol - ale Žilina mi predsa vždy drahou zostala -"

"Pravda, je tomu už štyri roky, čo ste ju zanechali."

"A pamätáte vy to? - To mi je veľmi milé!"

"Videla som vás, pane, veľa rás - bo je naše mesto nie také veľké," hovorí zapálená Mária, "a myslím, ste i môjho otca dakoľko rás navštívili."

Milko pozerá na ňu prenikavo a ona, ledva ostatné slová dohovoriac, chytrou obráti reč: "Už odchádzajú všetci - odpusťte - azda vás tu zadržujem? Tuším tiež idete s nimi?"

"Áno! Otec mi síce bráni a zakazuje, ale darmo je! Boh rozhodol! Vnútorňy hlas mi volá ,Id' - a ja sa mu obrátiť nemôžem."

"I ja myslím, že človek vo veciach dobrých vždy hlas svedomia poslúchať má," dodala Mária, začervenujúc sa ako ruža.

Milko, akoby mu bolo obrovskej sily pribudlo, schytí sa zo sedaliska a horúci pohľad oka svojho vrhnúc na drahé, utešené dievča, myslí, že v jej očiach tajomstvá jej duše číta. Schytí jej ruku, pritisne ju na srdce a trasivým hlasom ticho vypovie: "Spomeň si, dievča moje drahé, tu i tu na mňa," i vyšiel prudko z izby a jasná slza sa mu zaligotala v oku, bo dievča neodťahovalo rúčku svoju od neho, ale zvesilo hlávku i triaslo sa a tiché "zbohom" tak vyrieklo, že sa šuhaj nazdával, že to "zbohom" zaznelo

na prsiach jeho. Netreba tam slov, netreba zjavných výlevov, kde duša k duši hovorí v nemote svojej zrozumiteľným hlasom. Už od rokov ľudia i Milkovi i Márii hovorievali, že jeden na druhého veľmi pozerávajú; znali sa teda bez vyslovenia, bez rozhovorky i mysleli na seba, ani neznajúc ako a prečo. - Prvé ich zblíženie sa bolo spolu okamihom odchodu a nemožno tu chladným zostať. Mária si stala k obloku, pozerala za krásnym šuhajom a jej srdce sa neslýchanou túžbou zvieralo.

Po brehu Váhu cvála bystrým dupotom sivý koník; vietor chytro letí, ale koník letí ešte chytřejšie. Na koníku sedí mladý zamyslený šuhaj; zrak jeho je smutný, tvár jeho zarmútená, ale odhodlaná. Často sa obracia k tým stranám, ktoré zanecháva, a povzdychuje; poznať to z celého držania jeho, že zanecháva kraj rodný, rodičov, priateľov a hádam i to, čo je milejšie človeku nad rodičov i priateľov!!

## V

Na vysokej skale oproti Starému Hradu, z druhej strany Váhu, stojí slávny zámok Strečno, Váh bije do skaly ako stena dohora sa pnúcej, na ktorej Strečno stojí. Neviem, či akoby sa chcel s ňou hrať, a či akoby ju chcel podmaniť vlnami svojimi, ale skala necíti ani hru, ani hnev, ona len dvíha zamračenú, šedivú hlavu svoju dohora, akoby si z celého sveta nič nerobila, pozerá na vlny Váhu, akoby im beh predpisovať chcela. Na tej vysokej šedivej skale leží Strečno, zámok taký starý, že ani len povesti nečiahajú do tých starožitných vekov, v ktorých ho ľudia stavali; on je skoro taký starý ako tá skala, na ktorej stojí.

Strečno teraz, ako celá horná Uhorská od Prešporku až do Košíc, poslúcha mocného Jiskru a je imaním pána Vladimíra, vodcu českého, ktorý ho od Pankráca pod výmienkou poslušnosti a neobmedzenej poddanosti dostal. Vladimír je ešte nie taký povestný ako Komorovský alebo Pankrác, ale pánovitý jeho obličaj a dvoje prenikavých očí prezradzujú, že je on nie horší od nich, že, keď Boh dá, aj on sa stane strašným v celom okolí; ale prísnosť Jiskrova požaduje tvrdú podrobenosť, a Vladimír je muž ešte len štyridsaťročný, a tak ešte počúvať musí. Hej, ale časy prídu, keď sa mu krídla rozviažu a svet uvidí, že on je pravý žiak bojovného Jiskru. Aspoň to je už možno čítať na tvári a v očiach jeho.

Na Strečne u Vladimíra sa do rady zišli Jiskra, Komorovský, Pankrác a k tomu dakoľko vodcov z najbližších okolí; a predsa je na Strečne ticho, že to nikdy tak nebývalo, keď sa na ňom takí slávni hostia ukázali. Sluhov je málo na posluhu, vojsko je po okolí a po zámkoch roztratené, takže ono nič nevie, čo sa po svete robí.

Pekná, krásna je to izba, kde sa páni radia; strieborné svietniky ju osvecujú, strieborné poháre stoja na stoloch, a zbroj po stenách rozvešaná tak sa liskne, tak sa ligotá, že len milo. Rohy jeleňov, kože medveďov, na ktorých sú trúby a zbroje poľovné medzi vojenskou zbrojou rozvešané, svedčia, že je tu nie kostol pokoja, ale svet vojny.

Za ťažkým okrúhlym stolom sedia páni vodcovia okolo starého Jiskru. Po druhých stoloch sú rozkladené ich zbroje a ťažké šaty vojenské, v ktorých na Strečno prišli.

Jiskra je už človek starý, nos orličí, oči bystré ako strely, vrásky na čele i po tvári a na temene ostatok šedivých vlasov, ktoré sa ako živé hore dvíhajú, robia jeho celú postavu vážnou a prísnu. Komorovský mu sedí z jedného, Pankrác z druhého boku; vidno, že už dávno o jednom predmete hovoria, lebo sa Jiskra mraští, Komorovský sa prudko pohybuje a ostatní s veľkou zvedavosťou počúvajú.

Jiskra hovorí: "No už, bratko, akokoľvek, ja nemôžem inak - celým životom som si bol dôsledný, aj teraz tým zostanem. Muž povie slovo a stojí pri ňom. Čo by to tam toľko mudroval? Ja som dal slovo Poděbradovi, dal slovo Matiášovi, a neťahám ho nazad. Keď oni svoje nazad vezmú - skúsia, čo je starý Jiskra!"

"O Poděbradovi hovoríte, bratříčko?" spýta sa Komorovský. "Hahaha! Ten sám viac na seba myslí ako na nás všetkých. Celá katolícka strana v Čechách je proti nemu, husitská je s nim nespokojná, že sa prísne pridržiava kališníctva; pápež ho vytvoril z cirkvi, cisár Fridrich nie je s ním v najlepšom priateľstve -hahaha! - Všetko ho zo všetkých strán tlačí, a tak nie je div, že aspoň od Uhorskej chce mať pokoj; k tomu si vezme Matiáš jeho dcéru za ženu - a ktože by svojmu dieťaťu zle prial?"

"Pokoj Poděbradovi!" zavolá Jiskra. "To je muž statočný a robí, čo mu povinnosť a láska k Čechom káže."

"A ten Matiáš," ďalej vraví Komorovský, "je mi to za kráľa, taký zemanček ako druhý - a kde jeho kráľovstvo? Fridrich sa už dal korunovať - čo chce Hunyadi? Kto

má s ním držať? - Z jednej strany Turci kus z krajiny jeho odtrhnú, z druhej si Fridrich hodný kus odštikne, z tretej sa Garaiovcí, Cillovcí a Frankopanovci za vlastných pánov prehlásia - a my sa kde podejeme, keď na to všetko pokojne hľadieť budeme?"

"Brat náš," ozve sa mrzute Jiskra, "nech bude akokoľvek, ja sa ani sem, ani tam nepripojím. Od koľko rokov sa tu sami držíme vlastnou silou, sami, povedám, a nič nám ešte neodolalo."

"Na to sa nemáme spúšťať. Matiáš je rezký, na všetko pripravený mládenec. Či ste počuli, čo urobil Matiáš so Szilágyim, ujom svojím, krajiny gubernátorom a najvyšším vodcom vojenským? Ťažké mu bolo poručnícke jarmo ujcovo, dal ho zaprieť ako raba na Világošvár. Tu sú listy od palatína - pozrite len, bratříčko, pozrite, čo tam stojí!"

Jiskra vzal list do ruky, číta prvý - mraští sa; číta druhý - potriasa hlavou; číta tretí - vyskočí spoza stola a zavolá: "Kalich a Kristus! Či je to možno?"

Celé zhromaždenie sa pobúri a Komorovský, s úsmevom pozerajúc na Jiskru a na zhromaždených, povie: "Ak dovoľíte, páni, prečítam vám pekné veci, len počúvajte. Tak - poriadkom - začnem od prvého." Vtom vezme listy hore, poobzerá sa ešte raz po všetkých a začne čítať:

"Cisár Fridrich Garaiovi, palatínovi, pozdravenie! Vy konáte podľa práva a spravodlivosti, keď sa Hunyadiovcovi a jeho strane vzpierate; lebo Uhorská krajina ačpráve pro forma po smrti jedného panovníka volieva druhého, predsa prednosť a panovanie prešlo s dcérou Ľudovíta Veľkého na náš dom, takže som sa ja sám po smrti Ladislava podľa práva i korunovať dal, súc zákonným dedičom koruny. Hunyadiovec je od Szilágyiho a jeho vojska vyvolený, a tak nie podľa zákona, ani vôľou zemianstva, ani dedičným právom. Teraz nám Hunyadiovec oznámil vojnu, ale s pomocou božou, vašou a pána Jiskru odoláme nápadom jeho. Počuli sme síce, že Jiskra uznal Hunyadiovca, ba že mu ešte až hen do Čiech oproti išiel: my ale to na žiaden spôsob veriť nemôžeme, že by muž taký, ako je pán Jiskra, za náš dom toľko rokov bojovavší, od nás vždy vyznačený, medzi prvými radcami našimi sa ligotajúci, mohol dakedy dom náš a rodinu našu zanechať - ba čo viac, ešte i k nepriateľom našim prejsť! Prosím vás teda, pán palatín, ráčte mojím menom pána Jiskru pozdraviť a odkázať mu, že ja od jeho pomoci a skúsenosti vojenskej najviac očakávam; on bude najlepšie vedieť, kedy má na hunyadiovcov udrieť."

Komorovský zastane, pozrie na Jiskru a iných pánov - všetko mlčí - a usmejúc sa prehovorí: "No, páni, ako sa vám to páči?"

Vladimír sa ozve: "Pravdu má Fridrich, cisár, pravdu.

"Jiskra odpovie: "Čo sa jeho práva dotýka - do toho je mňa nič; že som ja jeho domu slúžil, to je pravda, ale je i to pravda, že som Matiášovi vernosť slúbil."

Nato Komorovský vezme druhý list a číta: "Komorovskému Garai, palatín. Zdeľujem vám tu list cisára Fridricha; prosím dajte ho pánu Jiskrovi. Naše veci stoja dobre; my zbierame vojsko proti Hunyadimu sa postaviť majúce. Matiáš tiahne na Viedeň a mnoho ľudstva sa na jeho rozkazy v Budíne zišlo, ba čo viac, ako so žiaľom počujem, i zo stolíc, nad ktorými vy vládnete. Čo myslíte? Čo vaše zemianstvo na lepšej uzde nedržíte? - Matiáš prezradzuje mnoho ducha, žiaden odpor netrpí, a onehdy, ako som sa od hodnoverných ľudí dozvedel, dajúc Szilágyiho zaprieť, povedal: „Musím sa najprv týchto centov, čo mi na pleciach ležia, zbaviť, potom musím tie pijavice, ktoré v Tatrách zem moju sužujú, vylapať.“ - Jeho úmysel je teda, ako to z jeho skutkov a slov je vidno, najprv zo svojej strany všetkých odstrániť, čo sa mu protivia, a potom sa na Jiskru v Tatrách vrhnúť. Poznať to, že Hunyadi a Jiskra nikdy priatelia byť nemôžu. Ostatne, to je dobre, že Szilágyiho odstránil; teraz vojsko jeho nemá vodcu, on je neskúsený, a tak neznám, čo v Rakúsoch vykoná. Fridrich ale je ešte nie celkom pripravený, ani my za Dunajom; nádeja naša teda najviac na pánu Jiskrovi spočíva. Vy máte vycvičené vojsko a keď sa dolu z vašich hôr spustíte, zaujmete ľahko zle opatrený Budín a Matiáš, hľadajúc korunu, utratí trón. Ostatne my všetko vašej vojenskej skúsenosti zanechávame. Moje služby Jiskrovi, Pankrácovi a všetkým nám pracujúcim pánom." - Komorovský prestane čítať a zo všetkých strán sa ozve:

"Skaza Matiášovi! Skaza Matiášovi!"

Jediný Jiskra zakričí: "Mlčte, mlčte, to Matiáš povedať nemohol, ináčej nevie, čo je starý Jiskra!"

"A prečo by nemohol povedať?" skočí mu do reči Pankrác: "Či on to dobre nevie, že ste vy sám do Poľska chodili ku Kazimírovi, aby uhorskú korunu neprijal? Či to celý svet nevie, že ste vy a my všetci veční nepriatelia Hunyadiovcov? Hahaha! - Vás, prvého v krajine, prvého v rade Ladislava a Fridricha, teraz už ani do úvahy

neberú. Azda ste nevideli v Strážniciach pri vítačke a podpise zmluvy, ktorú ste s ním urobili, že sa na vás ani neobzrel? Je mi to pekný chlapček -a vy ste sa mu klaňali, vy stará, slávou pokrytá hlava, až som zubami škripal -"

"Počkaj, počkaj, bratko, ešte je to nie všetko," zavolá Komorovský. "Prečítam ti ešte dačo, prečítam - poteší sa ti srdiečko od toho, poteší. Počúvajte, páni:

"Pánu Dlhohorskému Milko Pankrác."

"Milko, môj syn?! Hrom a peklo!" vyskočiac zakričí Pankrác. "Kde si vzal ten list?"

Komorovský neodpovedá, len číta: "K Budínu sme šťastne prišli. Hlavný išpán hneď obznámil jeho milosť pána kráľa so stavom vecí našich, vyrozprávajúc mu, že sa nielen Jiskra so svojimi hlavnými vodcami nehýbe, ale ani zemianstvo s ním držiace; k tomu rozpovedal mu i všetko to, čo som vám ja bol hovoril. Jeho milosť kráľovská sa veľmi nahnevala na Jiskru a jeho prívržencov, i doložila spolu k tomu: ‚Musím tú naničhodnú zberbu vykoreniť, lebo nebude prv pokoja v krajine. Vaša milosť, pán hlavný išpán! Či ste ich teda na žiaden spôsob semká privábiť nemohli?‘ Hlavný išpán odpovedal: ‚Dost’ som pekne a priateľsky zachádzal s Jiskrom, že som skoro do podozrenia u našich upadol, majúc od vašej milosti kráľovskej rozkaz všetkých jiskrovcov do Budína prehovoriť, kde ich očakávalo to, čo Szilágyiho.‘ ‚Dajte mi radu, dajte, ako čím skorej Jiskru a jeho peleš do rúk dostať?‘ opýtal sa kráľ. Hlavný išpán odpovedal: ‚Ja druhej rady neviem, iba ak by sa Dlhohorský všetkých, pokiaľ sú vedno v Trenčíne, na dáky spôsob zmocniť mohol.‘ Jeho milosť pán kráľ vám teda, pán richtár, svoju milosť sľubuje a žiada vás, aby ste predmenovaného Jiskru i s jeho hlavnými spojencami či živých, či mŕvych na každý možný -"

"Kalich a Kristus!" zahrmí Jiskra. "To sú tvoje zmluvy, to sú tvoje kráľovské prísahy!"

"Kde si vzal ten list? - To nepísal môj syn!" volá Pankrác.

"Meč a hrúza Hunyadimul" skríkne Jiskra, a všetci okrem Komorovského za ním, ktorý mlčí, a hoc aj to všetko ako peklo zúri, zdá sa, že sa usmieva.



"Skúsiš, skúsiš, čo je Ján Jiskra Brandýssky!" volá Jiskra. "Páni! Každý na svoje zámky, zober, čo máš ľudstva, mečom a ohňom plieň všetko, čo zachytíš, lebo Ján Jiskra z Brandýsa pomstu prisahá Matiášovi!"

Pankrác volá: "Vydaj, Komorovský, počet zo slov svojich - kde si vzal ten list? Lebo na spasenie svoje prisahám, že to nikdy žiaden Pankrác nepísal!"

"Ticho, ticho, bratříčko," odpovie posmešne Komorovský, "ktovie, či sa pánu Milkovi otcovských zámkov nezachcelo -"

"Čuš mi, čuš mi, ty čierny pes" volá rozpajedený Pankrác, "lebo nech ma zem na svojom chrbte nenesie, ak si ruky moje v tvojej krvi neumyjem! Preukáž mi, že to istotne od môjho syna."

"No, no, len sa tak nehnevaj, bratříčko," vraví pokojne Komorovský s úsmecnom. "Ktovie, či si ho sám ta neposlal - ved' to známe, že túžiš za panovaním ako jeleň za vodou. Ktože sa sám bez nás Fridrichovi do ochrany dáva? Či ty, či ja? Či sme obaja Jiskrovi neprisahali, že všetko v jeho mene konať budeme? Ha?! - No ale žiaden Pankrác tak písať nemôže, žiaden Pankrác nemôže prísahu zlomiť, žiaden Pankrác proti Jiskrovi nejedná - no, ale ja nikomu na cti utrhať nechcem - žiaden Pankrác nesmie byť neverným, nestatočným, žiaden Pank -"

"Hrom a peklo !" zubami zaškrípuc, vyvolá Pankrác a oči mu krvou nabehli i celý sa trasie ako vetrom zbúrená jedľa. "Hore, Vladimír, hore Strečno! Váš pán vám rozkazuje človeka tohto na kusy rozsekať."

"Strečno inšieho pána nezná ako mňa," odpovie Vladimír.

"Hrúza nebeská!" zaškrípe Pankrác a šablú z pošvy ťahá, "i ty, sluha, opovažuješ sa pánovi svojmu protivíť?" a tne dookola ako šialený.

"Kalich a Kristus!" zakričí Jiskra. "Pokoj! Lebo ako sa Ján Jiskra z Brandýsa volám -"

Jiskra ešte nedopovedal a Komorovský už odstúpil na stranu; Pankrác zas vopchá šablú do pošvy a hoc aj ešte celý horel hnevom ako prvý blesk, ktorý sa na mračnom nebi o polnoci ukáže, predsa sa pokoril Jiskrovi a takto sa k nemu prihovoril: "Jiskra Brandýssky! Počul si, videl si, čo sa stalo. Prečo sa mi nedáš

pomstiť nad nepriateľom svojim? Čo mi brániš potrestať sluhu odbojného? Lebo ako je jedno slnce na nebi, tak je len jeden pán na Strečne - a to je Pankrác!"

"Pokoj dnes, Pankrác!" pokojne a vážne odpovie Jiskra. "Ako je len jedno slnce na nebi, tak nemá Uhorská krajina od Prešporku až po Košice len jedného pána, a to je Jiskra, a ten istý Jiskra ti káže, aby si priam na Starý Hrad odišiel."

"Ty kážeš, ja počúvam, ale akože skala, na ktorej Strečno stojí, až po hranice horúceho pekla čiaha, tak je pevné panovanie Pankráca na Strečne - a ten Pankrác prisahá pomstu a večnú nenávisť Komorovskému." Dopovedal a prudko sa odstránil z izby a zo Strečna.

## VI

Marienka bývala predtým veselá ako to slniečko, keď sa nad Považím pohráva, bývala bystrá ako lastovička, spievala si, ani sama nevediac o čom, žartovala, každému bola milá a príjemná. Šuhajci vraveli, že nikdy tak pekných očiek nevideli; starí ľudia, uzrúc ju, vzdychli a povedali: "Škoda, že sme nie viac mladí." Nebolo široko-d'aleko krajšieho dievčaťa - a teraz? - Oheň v jej očiach hasne, červenosť na tvári umiera, smutná je, biedna je. Otec smúti a láme si na tom hlavu, čo sa jeho dieťaťu stať mohlo. Matička beduje a chce sa hneď peknými slovami, hneď zase plačom od nej dozvedieť, čo jej chybí, ale Marienka nič neodpovedá. Ľudia hlavou krútia a vravia všeličo. Celý svet si hlavu láme, celý svet háda, čo sa to richtárovej Marienke stalo, ale nikto sa to dozvedieť nemôže.

Mamička hladká svoju Marienku, bo sa od dakoľko dní prvý raz zasmiala, ale i ten úsmev tak chytro na jej líčku zahynul ako pamiatka po nemilých ľuďoch. Matka sa jej pýta: "Či sa nepôjdeme troška na svet podívať? Azda sa ti čelo vyjasní - pôjdeme sa do záhrady prejsť."

"Dobre, mamička moja, keď sa ti tak páči." A s tým sa obidve z domu vybrali.

Váh si tečie veselo medzi brehmi svojimi, bystro poskakuje po skalkách ako chlapci, keď šibenice preskakujú; hučí, ako čo by si veselú pesničku spieval; letí voľno dolu dolinami ako orol, keď kolesá krúti a ločká a ločká pri tých zelených brehoch tak tajomne a tak vábivo, ako keď krásny šuhaj o láske pošeptáva do ucha milej svojej.

Na brehoch jeho sa tiahnu od samých múrov mesta záhrady žilinské, široko-dáľeko pre svoju krásu známe; možno by bolo o nich povedať, že sa do toho čistého Váhu zaľúbili a že teraz preto tak pekne rozkvitajú.

Dolu Váhom po brehu sa ku žilinským záhradám dvaja páni približujú a tak hlasne medzi sebou hovoria, ako čo by šumot Váhu hlasom preraziť chceli. Jeden z nich vraví: "Vidíš, Vladimírko, či som ti nepovedal, že tá Pankrác len za svojho kastelána na Strečne považuje? Ale teraz len veríš, že si ty skutočným pánom na Strečne?"

"Verím, verím, ale ak Jiskra proti mne vystúpi?"

"Neboj sa, neboj. Ten starý sa popálil svojou bláznivou tvrdohlavosťou. Netreba nič inšie, iba ho podpáliť, keď ho človek k dačomu užiť chce. Jiskra ti rozkázal Žilinu do koreňa rozrúcať, bo každý Matiášov priateľ, ktorý nám do ruky padne, musí ísť zo sveta. Dlhohorský musí umrieť. Ty nemôžeš inak Žilinu dobýjať, iba keď je Strečno tvoje, to starý dobre vidí - a o ostatok sa ja postarám. Pankráca som mu krem toho ako odpoly na rozume pohnutého predstavil."

"Ale je Pankrác mocný a ako som počul, hrozne sa besnie a veľmi sa hotuje."

"Daj sa mu hotoviť, tým hlbšie padne u Jiskru."

"Ale, Komorovský," spýta sa Vladimír, "kedyže už prestaneš ľudí na ľudí huckať? Ak sa to Jiskra dozvie, že s ním úprimne nemieniš, čo potom?"

"Nuž ty prešibaná líška, ako čo bys' ty to lepšie nevedel sťa všetci Komorovskovci. Hahaha! Bolože sa mi onehdy vo sbore stoličnom dobre na to dívať, ako si tam preoblečený mumlal: 'Či toho zemanía za kráľa vyvolili? - Ozaj ho vyvolili - Szilágyi ho vyvolil - ja nejdem na vojnu.' Haha! Bolože to pekne počúvať, ako ste si tam pred radným domom nadávali! A tie chúd'atá, ako sa to nevinne k tebe hrnuli a za teba dobre hrdlo nevykričali! A predsa nikto nevedel, čo je to za vlka v baranej koži."

"Dobre sa ti je teraz smiať, ale povedz mi, kto Vladimíra na to naviedol? Či to nebolo dielo Komorovského?"

"No, no, Vladimírko! A ktože za to Strečno obdržal? A to je veru pekný zámok, že by sa žiaden kráľ zaň nehanbil. - Ale žarty stranou. Vidíš, pokiaľ Jiskra žije, nemá

páru na svete, lebo akokoľvek už on predsa vždy len Jiskrom zostane; ale po jeho smrti, či sa to všetko nerozpadne, čo on nabudoval? Kto chce do jeho šľakov vstúpiť, musí byť silný a bohatý; akože ale k dačomu prídeš, keď stolice s nami držia, akože sa do niekoho zadrapiš, nemajúc k tomu žiadnej príčiny? A akože prídeš, hriešny človek, k dačomu, keď inému nevezmeš? A práve preto, vidíš, je dobre, že sme daktorých s Matiášom poslali, bo sa my sami medzitým oproti Matiášovi prehlásime, a tým, čo s ním držia, poberieme zámky a majetky. - Ja, vidíš, tak má človek najprv kopať grunty, aby na nich potom stavať mohol."

"Teda bys' ty rád Jiskrovo miesto zaujať?" spytuje sa Vladimír, "a predsa si proti pánovitosti Pankrácovej tak horlil."

"Hm! Ty už máš Strečno, čo bys' ty tiež nemohol byť pánom Tatier, rozumie sa, že len keď starý zomrie. Pankrác musí preto zahynúť, že sa ešte za života Jiskrovho povyšuje a sa panstva domáha."

"Čo je ako, už nedbám, len ťa prosím, aby si dal pozor, žeby sme dáko obaja do jamy neupadli. Ale, bratko, čože teraz? Odkiaľže začneme? Času nám nezbýva -"

"Obzrieme si trochu Žilinu, ako je ohradená, odkiaľ ju najlepšie napadnúť; prenocujeme u Dlhohorského, zvieme, čo myslí, a ako to s jeho vecami stojí."

Vtom sa priblížili k záhradám. Komorovský sa už oddávna prizeral na pána richtárovu záhradu a pri parkane s Vladimírom zastanúc, ukazoval tomuto jednotlivé hriadky vzácnych toho času kvetín; ukazoval mu ozdobný letný domec, pozorným ho robil na každú maličkosť a zavše hlavou pokyvoval, dávajúc znať, že sa mu to páči, a to takým spôsobom, že to i pani richtárka zbadať musela. Priblížila sa teda i s dcérkou k parkanu a vrátila poklonu Komorovskému. - Vidno ale, že Máriu tento príchod veľmi neteší; Vladimír zas sa obzrie, pozrie panne do očí - i zostane ako skamenelý.

"Naozaj, vzácna pani, vaša záhrada je tak utešená, že som jej široko-d'aleko nevidel, a veľmi milé, že mám šťastie vás na takom peknom mieste stretnúť, práve k pánu richtárovi idúc."

"Veľmi ma teší, pán Komorovský ," odpovie pani richtárka. "Nebude sa vám dnuhá páčiť?"

"Veľké šťastie pre nás, pani richtárka."

"Moja dcéra, pane -"

"Tak? Áno, áno, mal som šťastie nedávno tiež poznať. Ale odpusťte -" chytro, ako čo by sa spamätal, vraví Komorovský. "Tu pán Vladimír zo Strečna - hádam už známy, veď ste beztoho susedia."

"Ba veru u nás zriedkavý hosť," odpovie pani richtárka, "takže sa len podľa mena známe."

Vladimír sa len teraz spamätal, pozrel na usmechujúceho sa Komorovského a pani richtárku, i prehovoril: "Odpusťte, vzácna pani - mnoho práce - mnoho práce."

"Veď tí páni vždy mnoho práce majú, i vtedy, keď by sa o svojich susedov obzrieť mali. Ale ste povedali, pán Komorovský, že ste sa práve k nám vybrali - čo nám je veľmi milé - nebude sa vám teda páčiť do mesta?"

"Bože môj, komuže by sa to chcelo z takého pekného miesta, ale keď rozkazujete -" prehovorí Komorovský. Pani sa ľahko pokloní a vychádza spolu i s pánmi von zo záhrady do Žiliny.

Vladimír ide popri Marienke. Nevie, čo sa mu porobilo - dych sa mu v prsiach zastavuje, oči sa mu svietia ako dva ohníky a hoci je aj chlap junácky, vo vojnách otužený a smelý, predsa teraz nevie ani slova prehovoriť. Tak mu je dákosí úzko na srdci. Tak je to - netreba pozeráť do Marienkiných očí, lebo ani nevieš, ako sa do nich zahľadíš a ťažko je potom na to zabudnúť, na čo sa človek zahľadel -

U pána Dlhohorského je celý dom osvietený; sluhovia behajú z izby do izby, nosia na stôl najlepšie jedlá, bo pán neľutuje ani nákladku ani ustávania, len aby mohol dobre uctiť a učastovať vzácných hostí. Mnohí zo slávneho mestského úradu sú povolani, mnohí zo známejších prišli sami, takže celý dom tak vyzerá, akoby sa panská stolica držala. Po meste sa všelijaké povesti roztrusujú, jedni chvália múdrosť pána Dlhohorského, lebo myslia, že s Jiskrom večitý pokoj uzaviera a že jiskrovci o dakoľko dní Matiášovi na pomoc vyťahnu, druhí, najviac nepriatelia jeho, súdia, že i seba, i mesto, i celú stolicu Jiskrovi zapredá a že ženičky, bez čích jazýčkov nikde nič byť nemôže, Pán Boh vie, čo všetko nenavymýšľajú a nenahovoria. Ale v dome richtárovom sa o jazyky ľudské nestarajú. Pani domová behá okolo hostí, obstaráva

všetko, von i dnu sa krúti. Pán richtár sedí za stolom a veľmi horlivo sa s Komorovským zhovára. Vladimír sedí vedľa Márie, ktorá trošku líčko vyjasnila, milo sa usmieva, a tak prívetivo hovorí, že sa i matka, vidiac to, teší, i otec, pohliadnúc na to tu i tu bokom, sa usmieva. Vladimír je bez seba, očami po nej hádže i milé slová jej povedá, keď ale Mária naň pozrie, strasie sa ako osika pred tichým vetrom, keď sa usmeje, on sa zapáli, keď k nemu prerečie: pomúti sa, onemie a stratí sa v myšlienkach. Celá spoločnosť to spozoruje, každý sa usmieva a sused so susedom pošeptáva.

Komorovskému sa to akosi nepáči, lebo často tak na Vladimíra pozrie, ako keby ho chcel pohľadom preklať, ale zase sa obráti k Dlhohorskému i vraví: "Tak je to, tak, pán richtár, i mne je to nemilé, že oddávna už jeden druhého tak nemilobohu tlčieme."

"Hej," odpovie richtár, "i ja už oddávna nad tým plačem. Vy ste tuná cudzinci, a tak vy to ani tak, ako my, pocítiť nemôžete, ako nás to bolí, keď celá krajina hynie."

"Ale čo ste nám to už dávno nepovedali? Istotne viem, že by vaše múdre slová boli všade prerazili."

"Ja, darmo je to - kde náruživosti ľudskej tak kričia, tam múdre slovo mlčať musí."

"No ale teraz, pán Dlhohorský, teraz už len veríte, že sa vaše žiadosti vyplnia?"

"Ako Pánboh dá! Mal som úfnosť, kým bol pán Jiskra s Matiašom spojený, ale čože, keď ho zase necháva a nikde mu nepomáha."

"Nemyslíteže tak zle o Jiskrovi - ani neviete, v čom vám ešte poslúžiť môže. Či sa Poliaci každý deň do krajiny vrútiť nemôžu, a kto bude hranice brániť? Či sa Turci zdola do krajiny nedrú a tak či netreba čerstvé a svieže sily aj proti týmto zachovať? Kto môže za to, že sa neskúsený kráľ múdreho Jiskru nespýtal, čo o stave krajiny myslí? Tak by bol celý svet vedel, že Jiskra pravdu má, lebo za to nám nikto neručí, že Fridrich Matiaša nezbiže - a potom čo začať?"

"Ale by ho Fridrich istotne nikdy neprevládal, keby sme sa mu vzopreli spojenými silami."

"Spojenými silami? Hahaha! - Ved' to budete azda vedieť, že Pankrác v tuhom spojení s Fridrichom stojí a že ho Jiskra od cisára odvrátiť nemôže?"

"To prvé znám - o druhom ani slova, ale myslím, že sa statočný človek nikdy na druhých obzerať nemá, keď mu dačo povinnosť káže."

"Nože sa len neobzerajte, ved' vy veru najskorej vyhoríte! Či to ešte neviete, že sa Pankrác v celej hornej Nitrianskej a na Starom Hrade oproti vám strojí? Že chce Žilinu od koreňa vyvrátiť, pretože ste mu vraj syna zvedli a na vojnu poslali?"

"Ja som mu syna zvedol? Kto to smie povedať? No ale dobre, nech príde - ved' múry žilinské ešte stoja a mešťania vládnu ešte pušky nabíjať a mečom rúbať! - Ďakujem vám, pán Komorovský, že ste mi to dali na vedomie."

Komorovský sa zmraštil, ako čo by sa octu napil, ale spamätajúc sa vyjasnil tvár a chytrou so smiechom povedal: "Ale my azda inaďalej priateľmi zostaneme."

"To sa rozumie - ak len vy chcete."

"A keď vy chcete, my vám s našou pomocou vždy k službám stojíme, len povedzte slovo Vladimírovi, a on vie, čo začať."

"Ďakujeme vám, pane," odpovie Dlhohorský a obrátiac sa k zhromaždeným úradským, zavolá: "Počuli ste, páni, čo pán Komorovský povedal? - Rozíd'me sa teda vo meno božie. Varty na múroch a okolo mesta zdvojnásobte, pán kapitán, prach a gule nech sa z dom do domu rozdávaajú, čistite pušky, ostrite meče, hotovte skálie na múry, každý nech je hotový - zajtra na mestskom dome o desiatej zhromaždenie!"

Hostia sa pobúria, povstávajú a odchádzajú domov. Vladimír je rád, že sa môže s Máriou rozlúčiť, lebo mu je v jej blízkosti, ako čo by na uhlí sedel, a predsa, keď si pomyslí, že sa má od nej odobrať, zas mu je tak ako do plaču -

Komorovský behá za pánom richtárom a smejúcky vraví: "Hahaha! To som nemyslel, že sa jedným slovom tak dáte pobúriť! Ved' je to nie tak náhlo, ako sa nazdávate, Pankrác je veru tiež nie dneská hotový a Vladimír rozkazuje dakoľko tisíc vojakom, tí sú vám vždy ku pomoci; načo teda úbohých mešťanov od ich roboty odháňať?"

Dlhohorský sa usmeje, pokloní sa a nič nepovie.

Nato odviedli Komorovského do osobitnej izby na odpočinok. Premýšľa, premýšľa, usmieva sa a pästou hrozí, mumle dačo pod nos a potom hovorí: "Kozol ťa kopol, že sa hned' tak pobúriš. Nuž ale i tak dobre, aspoň budeme mať príčinu do teba sa zadieť. Vyhlásime, že sa Žilina oproti kráľovi pobúrila, a potom - hahaha! - dobrú noc, Matiáš! - dobrú noc, Dlhohorský!"

## VII

Jiskra hrozne vyčíňa v Šariši a Spiši. Spišský a Sarišský zámok stali sa hrúzou pre okolie, lebo nik nevie ani prečo, ani načo dáva Jiskra všetko široko-d'aleko páliť - a vojsko jeho ustavične ďalej a ďalej čiaha do druhých stolíc. Aj ten Liptov, aj ten premilený Liptov beduje, dievčatá plačú, že šuhajci hynú, deti nariekajú, keď ich diví vojaci z domov vyhánajú, starí ľudia so zvesenou hlavou horekujú, bolestne vidiac, ako ich domy, v ktorých celý svoj život strávili, tu plameňom horia, tam v popole ležia.

Jiskra ako kameň pozerá na Spiš a Sariš. On len pomyslí a stane sa, ukáže a ide sa, povie a vykoná sa. Ale Komorovský ľudí v Liptove tak zaobchádza, že sa nazdajú, že im je najlepším priateľom, a keď sa im o jeho priateľstve naj sladšie sníva, zakikiríka červený kohút nad ich hlavami, zabrinčí zbroj okolo domu, zabúchajú zlodeji na plné truhly; a keď sa idú Komorovskému žalovať, usmeje sa on, oči na úzko stiahne a obráti sa im chrbtom.

A tá milá Trenčianska stolica očakáva, očakáva, čo sa to robiť bude. Strečno, Starý Hrad a Žilina, všetko sa to zbrojí a "Matiáš kráľ", "Vladimir" a "Pankrác" ozýva sa povetrím.

Na Strečne sa tisíce ľudstva zháňa, zemanía z Jiskrovej strany ustavične sem behajú, ne jeden starý pán vykrúti fúzy, pristojí sa do svojho dolomána, pripáše okolo drieku strieborný pás, šablú si naň zavesí, ostrôžkami pobrinkuje, sadá na koňa a letí na Strečno k pánu Vladimírovi, lebo je Vladimír menom Jiskrovým za hlavného vodcu v Trenčíne prehlásený a mnoho je pánov v Trenčíne, ktorí odjakživa s Jiskrom držali. Synkovia panskí tiež nechcú byť horší od svojich otcov, sadajú na koníky, ozbrojujú poddanstvo a letia na Strečno. Komorovský posielá vojsko z Liptova, doráža na Vladimíra, aby hubil Pankráca, Jiskra rozkazuje, aby znivočil Žilinu, zaujal Prešporok a



blížil sa k Budínu. Narástlo toho vojska okolo Strečna ako vln morských. Páni sa opytujú, prečo sa to toľké prípravy robia, ľudstvo sa do dedín nesprace, a predsa nevie, načo ho to z pokojného žitia vyhnali.

"Hej, pán brat, či to ešte dlho takto čakať máme, po strelskej materi? Či to kedy statočný človek videl?" spytuje sa jeden zeman druhého na Strečne.

"Nuž a vy čože tuná chcete? Akože sa vy opovažujete sem prísť? Ej, nechže vás tu daktorý z Čechov nezastihne, lebo akože tu stojím, živý neodídete."

"Len ho pozri! Kdeže ste sa tej ľudskosti naučili? Akože sa vy opovažujete statočnému človekovi do poctivosti stúpať?"

"Statočnému človekovi? Nuž či ste vy aj s vaším ujcom odjakživa s Hunyadiovcami nedržali? Či ste vy nechodili z dediny do dediny zemanov prehovárať, aby šli za Matiáša na Viedeň?"

"S Hunyadiovcami som držal - chodil som z dediny na dedinu i s mojím ujcom i s mojím svákom - a čože je viac?"

"A ako sa teda opovážite na Strečno prísť, kde sa ten Vladimír proti Matiášovi strojí?"

"A ktože vám to povedal, že proti Matiášovi? Hej, strojí sa ver' na Žilinu; a prečo? Že Žilina od kráľa odpadla a s Pankrácom sa za Fridricha spojila."

"Ktože vám to na nos zavesil? Na Žilinu sa strojí, že sa s Pankrácom proti Jiskrovi vzbúrila, lebo Jiskra nechce, aby dakto v Horných Uhrách, kde on panuje, Matiáša pánom uznával."

"Ale veď ja to lepšie musím vedieť ako vy, veď u mňa nedávno dvaja páni zo Strečna boli, ktorí mi vraveli, že Žilina od Matiáša odpadla."

"A či sa vy nazdávate, že ku mne tiež veľkí páni nechodia, že som ja nie hoden, aby sa ku mne dakto uponížil? To si nemyslíte, lebo ma v dobrej vôli nájdete! Nuž či mne tiež onehdy dvaja vyslanci zo Strečna neprišli povedať, že sa Žilina proti Jiskrovi búri? Prišli na moju hriešnu dušu - a to ako prišli! Hej, vie to každý, že je starý Matej hlava v dedine, a čo on myslí, že to myslí celá dedina. Prišli veru ku mne tak, ako čo by ja bol pánom, a oni moji poddaní. Toľko sa mi nakláňali, vybozkávali ma, ako čo by

som bol s nimi vyrástol, a ako ‚pán brat Matejko‘, tak ‚pán brat Matejko‘ ma titulovali, až sa moja žena nazdala, že Pán Boh vie akého slúžnodvorského zo mňa urobia. ‚Nože no, pán brat,‘ vraveli, ‚nože no, ešte raz tú vašu šablú do ruky vezmite, lebo vám tak pristane, ako čo by ste s ňou boli na svet prišli.‘ - Tak hovoril druhý zeman, pyšne hlavou potriasajúc a šedivé fúziská vysukujúc.

"Hahaha! Keď vám to raz, teda to mne aspoň dvadsať ráz vraveli; ale za to vždy stojím, že Žilina od Matiaša odpadla."

"Ba od Jiskru odpadla. Čo sa stavíte?"

"Päť zlatých stojí."

"Dobre! Stojí! Poďme sa Vladimíra opýtať."

"Poďme, poďme k Vladimírovi!" A zoberú sa obaja do zámku. Po dvore ďalej a po izbičkách sedia starí vojaci, Česi kališníci. Ich vlasť je pre nich stratená, ich viera prenasledovaná a ich život samý žiaľ a smútok. A ten žiaľ im z očí vyzerá, lebo od mladi nemajúc kde hlavu skloniť, vylievajú krv svoju po skalách tatranských a po poliach Uhorskej krajiny. Ich srdce sa zdá byť zamrznuté, ich oko skamenelé, ich ruky, postriekané svojou a nepriateľskou krvou, vidia sa byť železné. Sedia a čakajú, čo im pán rozkáže, neťahá ich ani vôľa ani láska a náchylnosť vlastná ani sem, ani ta, oni s vlasťou všetko stratili a všetko im je jedno, či žiť či umierať, či za toho, či tam za toho bojovať. Neopytujú sa oni: Kde ideme? Kde nás vedieš? Či dačo vykonáme? Ale keď príde zámky vydobýjať, to lezú za múry ako mravce, kým len jeden z nich žije, keď príde do očí pozrieť nepriateľom, to rúbu mečom, to trepú po hlavách železnými kiahnicami, ani hlasu, ani slova zo seba nedávajúc. Tváre sú im dosekané, vlasy sú im najviac šedivé - smutno je pozrieť na nich! - I teraz pod zbrojou stoja; kde ísť majú? Na koho? - To vie Vladimír.

Ani páni, ani české vojsko vlastne nevedia, čo majú robiť, iba všetci to znajú, že to o Žilinu ide. A Vladimír? Hoj, to je slávny vodca, Jiskrov miláčik, Pankráčov vychovanec, on sa bíjal s najprvšími víťazmi Uhorskej krajiny a nikdy sa premôcť nedal - a teraz?

Sám Pán Boh vie, čo sa stalo Vladimírovi, od doktorého času s nikým nič nehovorí, oko jeho temno na jednu stranu pozerá, o vojsko sa nestará, celé noci ani

oka nezažmúri, celé dni sa po horách a poliach túla, všetko na kapitánov zveruje -

Už je večer, krásny, utešený večer na zelenom Považí; Strečniansky zámok je plný hostí, pánov a vojska, všetko kričí "Na Žilinu, na Žilinu!" a ani nevie prečo, Vladimír ale uteká z ich spolku. Komorovského a Jiskrovi poslovia ho nútia čas nemárniť, Žilinu dobýjať, pokiaľ sa celkom neozbrojí, pokiaľ mu Pankrác vojenskú nezahrá, a potom aby sa ponáhlal na Budín; ale Vladimír málo na to dbá, skryje sa do samotnej izby a myslí a myslí -

Už je večer, krásny, utešený večer pod slovenskou Tatrou, dom je plný hostí, pánov a vojska, už sú všetci na Strečne, po susedných zámkoch a po dedinách sa rozchádzajú a Vladimír sa od nich neodberá, sedí pri stole samojediný, hlavu má rukou podopretú, oko jeho pozerá odovretým oblokom v tú stranu, kde Žilina leží a takto sám sebe hovorí: "Len deň - len dva - kým ťa vidím, Mária! - Hrom a strely, nepadne Žilina, ak ty budeš moja! - Čo ma do Jiskru, čo ma do celého sveta, keď ju nemám?! - Bože, Bože!" A vtom si hlboko vzdychne, oči rukami zakryje, hlavu ovesí, ako čo by mu ťažká bola, a zase ju zodvihne, pozrie von oblokom a ako myslí, tak myslí -

## VIII

Starý Hrad, Starý Hrad, čože sa to zase v tvojom lone robí? Pankrác mraští čelo, očima blýska, zubami škripe a kedykoľvek na Strečno pozrie, do takej divokosti upadá, že mu každý z cesty uteká.

Pankrác vidí, ako sa Strečno strojí, počuje od svojich vyzvedačov, že Vladimír chce i jeho i Žilinu zhubiť, ale on sa na tom iba smeje. Divný je to ale smiech, lebo mu oči dobre nevyskočia a líca mu dobre nezhoria od ohňa. Medzitým vykrúti si fúzy, položí čiapku na hlavu, pripáše si meč a behá samojediný hneď na Podhradie hneď na Branč a do Skalice a hneď zase do Turca, obsadzuje zámky, kapitánov na nich stavia, zoberá ľudstvo, a všetko to ku Starému Hradu a do Varína sťahuje. Ale predsa nikde premeškania nemá, behá sem a tam ako divý, nikomu neverí, dnes postaví kapitána na daktorom zámku, a už ho zajtra zase zhadzuje, lebo ho oklamal Vladimír, oklamal ho i Jiskra - aspoň si on tak myslí. S Matiašom sa spojiť nechce, to mu pýcha nedovoľuje, od Jiskru celkom odpadnúť nechce, bo všetku vinu len na Komorovského

skladá a pomysliac si na tohoto, hneď zubami škripe, hneď sa zahrozí a strašne zakľaje. Pozrúc na Strečno, zakričí pomstu, až sa múry zatrasú, káže sa zbrojiť svojim rudom a zase im káže zbroj dolu skladať; pozerá po okolí, skrčí čelo, vyskočí a zase sa zarmúti - Prečo? Začo? - To nikto nevie. Ale pri ňom je i tá zarmútenosť i ten smútok inakší, ako pri druhých ľuďoch, bo Pankrác nikdy nebol obyčajným človekom; ustavične mysliel o veľkosti a samostatnosti svojho rodu, nikdy na mále nepristával a ako boli veľké jeho žiadosti, tak i jeho náruživosti, jeho výstupy, kdekoľvek sa obrátil.

Pankrác stojí sám ako jediný prst na Starom Hrade i pozerá na okolné vrchy a hory. Jeho šedivá hlava sa pyšne vypína, vetry si hrajú s jeho striebornými vlasmi, oko jeho sa blyští povedomím, že nieto na svete človeka, čo by bol kedy Pankráca prevládal. Ale prsia jeho? Hej, tie cítia, že je už starý, že je osamotnený na celom širokom svete. A syn jeho? O tom dávno nič nepočul, bo o ňom ani myslieť nechce, on ho tiež zradil ako Vladimír, on zahanbil slávu a veľkosť otcovu. Preč, preč s takými myšlienkami - nech syn zahynie, kde chce a keď chce - ale otec zostane nepremoženým, pokiaľ žiť bude, nech si aspoň svet rozpráva, že sa Pankrác nikomu nepoddal za svojho života. Vtom pozrie na Strečno, zamračí a zarmúti sa, tvár mu je tmavá ako oblak, čo búrku v sebe nesie, vlasy sa mu ježia a zuby škripu; bo kde by sa mohla podieť sláva a panstvo jeho, keby kapitáni po turčianskych, trenčianskych a nitrianskych zámkoch tak od neho poodpadúvali ako Vladimír? Či on môže byť všade odrazu? Či kapitán, človek cudzí, skorej od neho neodpadne ako vlastný syn? - Preletelo to dušu Pankrácovu ako strela a prsia hlas vydali: "Dobre, dobre -do Žiliny, do Žiliny!"

Stojí Žilina medzi dvoma stranami, medzi Vladimírovými a Pankrácovými zámkami ako sihoť osamotnená medzi vodami morskými, ktoré sa ju každý okamih zatopí stroja. - Mešťania sa ozbrojujú, ako môžu, ich sily sú nie veľké, bo mládež zväčša ta išla na Fridricha, zbroj sebou poberúc, a tá, ktorá v meste zostala, je alebo primladá alebo bezvládna; ale zato tým väčšmi pracujú všetky v meste zostavšie sily. Kováči a nožiari kujú šable a kopije, až sa všetky šmikne až tak od ishier ligotajú, mladosi čistia zhrdzavené a ostria vyštrbené meče, chlapci nosia skálie na múry, chlapi ho vozia z okolia do mesta; slovom, všetko je to na nohách.

Starší sa každý deň radia, pán richtár stojí ako skala v mori medzi nimi, mestský

dom je neprestajne plný.

Minulo sa viacej dní a Pankrác ešte neprichádza; už začínajú byť mešťania netrpezliví, ale pánu richtárovi stojí hlava na mieste, on žiada poslušnosť, píše listy po stolici pánom kráľovskej strany, prosí o pomoc, pýta živnosť a chlapstvo. A skutočne prichodia do Žiliny starí páni, čo už na Viedeň ísť nemohli, poddaní ich nasledujú, vozy so stravou idú za nimi.

V Žiline na radnom dome sú páni a starší mesta zhromaždení. Pán richtár vstane, pozrie dookola a keď všetko utíchne, začne hovoriť: "Páni mešťania! Slávne zhromaždenie! Dávno sa už minuli tie časy, keď sme my všetci za Krajinu uhorskú bojovávali, dávno je to už tomu, čo sa krajina na stránky porozpadúvala a my sme tiež s jednou stránkou držať museli; ale prišlo spojenie - my sme verili statočnosti ľudskej a urobeným zmluvám, spoliehali sme sa na svätosť prísahy a nasledovali sme naše vnútorné presvedčenie, poslali sme našu mládež do sveta, aby stratenú česť a slávu krajiny navrátiť pomáhala, ale Boh nás prividel, nie pre našu vinu. - Jiskra odpadol od kráľa; jeho vodcovia nám vyhrážajú preto, že sme za Matiáša kráľa. Kto z vás nezná Pankráca? On je mocný a strašný a skazou nám hrozí - a mesto naše? Mesto naše je slabé, neprihotované, lebo mládež jeho išla krv prelievať za Matiáša kráľa. Komorovský nám sľúbil pomoc proti Pankrácovi, ale čože chce Vladimír? Čo chce Komorovský? Či sú oni tiež nie len nástroje vôle Jiskrovej? - Tak sa len na vlastné sily spoľahnúť môžeme. - My sme sa raz prehlásili za Hunyadiovca, my sme ho uznali s celou stolicou naším pánom a tak nemôžeme slovo dané meniť, bo by nám tak ani nepriateľ veriť nemohol. Páni moji, robme teda, čo môžeme, bráňme sa, kým vládžeme a kým nám pomoc od Boha a kráľa nepríde."

"Sláva richtárovi!" zahučí zhromaždenie. "Vivat Matiáš kráľ!"

"Predsa je ten Dlhohorský ešte taký, ako býval pri Belehrade!" zavolá pán Bacho, starý pán z dolného vidieka, ktorý prišiel Žiline na pomoc.

"Pán richtár," ozve sa mestský kapitán, "a ktovie, či sú vaše strachy nie daromné, bo čo by sa i Vladimír i Pankrác tak strojili proti nášmu mestu? Či oni nevedia, že sme my slabí, že nás môžu s malou silou potlačiť? A keby i tak bolo, naše mesto nevydrží, a tak sa musíme poddať."

"Hej, čo poddať?" zavolajú hlasy zboku. "Či my už len nič nemôžeme? Či sú

múry žilinské nie dosť pevné? Či my už nič nevládzeme, čo sme starí?"

"Veď sú pevné naše múry," hovorí kapitán, "ale predsa veľkej nápasti neodolajú."

"Hľa, tak je to," vraví jeden z prítomných, "dávno som ja to povedal, že je tomu všetkému náš richtár na príčine."

"Kto je to, kto je to?" zavolá dakoľko hlasov.

"Nuž ja som to," povie na strane jeden mešťan, "naš richtár nás vždy prehováral, aby sme sa i my do takých vecí starali, do ktorých nás nič. Načo my ta ruku pcháme, kde nám ju iste zaseknú? Prečo nenecháme pánov pánmi byť, pokiaľ im len bude dobrá vôľa, a načo sa my do panských vecí staráme? Hľa, pán richtár, tu to máte, teraz pre vaše s pánmi držanie zahynieme všetci. Nebolo to treba tak vysoko rúbať."

Nato zakričí starý Otlík, zeman vážny a pán dobrý: "Hanbite sa, Žilinčania, že ešte v takýchto časoch, keď vám, keď celej stolici záhuba hrozí, takýchto ľudí medzi sebou trpíte. Von s ním!"

Ale ten nečakal dlho, už bol dávno von z paloty.

Pán richtár vypočúval všetko, čo sa vravelo, tvár jeho bola spokojná, ani sa neusmieval, ani nezamračil, a len potom, keď sa všetko utišilo, vstal i prehovoril: "Slávne zhromaždenie! Vidím, že sa hlasy i za i proti mne a nášmu bráneniu ozývajú: ja čo robím, robím len pre osoh náš a vlasti, bo kde je celok na strany potrhaný, tam človek inak nevyjde, len keď sa k jednej, lebo k druhej pripojí. Že by Žilina nevydržala nával nepriateľský - nemyslím; lebo pokiaľ ramená naše vládu zbroj dvíhať, nemáme sa ničoho báť. Pomoc iste príde, naši sa z Rakús navrátia, a potom bude Žilina z pomoci božej predok viesť celej Hornej Uhorskej."

"Vivat, vivat Uhorská krajina!" zahučí zbor. "Budeme sa brániť, kým žijeme! Vivat Matiáš kráľ! Vivat Dlhohorský!"

Pán richtár uzavrel zbor krátkou rečou, svojich k smelosti a vytrvanlivosti napomínajúc. Mešťania sa rozchádzajú po domoch, páni zemanovia sa okolo richtára zhŕňajú, tľapkajú ho po pleciach, padajú mu okolo krku, bozkávajú ho a vravia: "Predsa ste vy, pán brat, len ten starý Dlhohorský. Dobre, dobre, len držte tých vašich

na uzde, lebo je to už raz darmo: kto je nie zeman, ten nemá ani toľko smelosti ani vytrvalosti." Dlhohorský sa usmeje, stíska im ruky, vysukuje si šedivé fúzy, hladká si bradu a povie: "No, páni moji, nech sa vám páči ku mne."

Páni na to všetci pristali a idú k domu richtárovmu. Vtom dakto na ulici zakričí: "Beda nám, beda nám!" Ľudia z domov vychádzajú, kričia a zase umíľkajú od strachu, lebo cez mesto cvalom letí muž vysoký, ani sa len neobzrie, ťažký meč mu hrká pri boku, dlhý šedivý fúz pláva v povetrí, vysoké biele pero na kalpaku sa zhýňa a dohora vstáva ako živé. To je Pankrác, známy nepriateľ Žiliny! Letí, letí mestom, všetko kričí, kým ho nezhladne, a keď ho zazrie, čuší a trasie sa; ale on sa na to ani neobzrie, len ďalej letí ako vietor. Už sa zblížil k richtárovmu domu, kde páni práve tiež dochádzajú a naň so zadivením pozerajú. Pankrác skočí z koňa, uviaže ho na mreže, obráti sa, na pánov ani nepohliadnuc, k Dlhohorskému. Tento sa pokloní a Pankrác, kývnuc hlavou, vypovie:

"Dlhohorský, rád by som s vami hovoril."

"Vďačne, pane, nech sa vám páči dnuhá," odpovie richtár a obrátiac sa k druhým pánom, hovorí: "Prosím vás, odpustite - vojdite semka." Páni vošli do ukázanej im izby, Dlhohorský zas uviedol Pankráca prasto do chyže, kde jeho žena i s dcérou bývala, a preriekol: "Odpustte, pán môj - dom je preplnený."

"Vidím, vidím -"

"Tu je len moja rodina, a tá -"

"Všetko jedno - to môže celý svet počuť."

"Tu moja žena, moja dcéra."

Pankrác pyšne kývne hlavou na ženské, obráti sa k richtárovi a vraví: "Dlhohorský, vy viete, kde je môj syn."

"Išiel s Matiašom na Rakúsy."

"Vy ste ho ta poslali?"

"Ja som ho neposlal. Počul som, že sa ta vybral z dobrej vôle."

"Dobre: Dlhohorský, budete písať za mojím synom, aby sa priam ustanovil v

Trenčíne. Vy mi zaňho stojíte, ak nepríde, vy budete príčina," - a Pankrác povedá, že potom zo Žiliny ani kameň na kameni nezostane.

"Čože ja za to môžem, ak váš syn nepríde, možno už aj zahynul."

"Hrúza nebeská!" zakričí Pankrác, "zahynul? Ak ho nevzkriesiš," - a v tom sa mu reč zasekla. Dlhohorský sa zamračí a skočí mu do reči: "Pane! Ja s vaším synom nič nemám, ja ho ani dobre neznám, neobrážajte ma. Všetky vaše pomsty sú daromné."

"Čo za pomsty? Hahaha! Mal by som sa to nad kým pomstiť. Pankrác desať takých Žilín rozmrví."

"Dobre teda Komorovský povedal, že sa na Žilinu strojíte."

"Komorovský? Hrúza nebeská!" zakričí zase Pankrác. "Komorovský chce znivočiť Žilinu i Pankráca - čo? Pankráca? Hahaha! Pankráca znivočiť? - Dlhohorský! Držíš ty s Vladimírom?"

"Ani s vami, ani s Vladimírom, pane. Žilina sa zbrojí za Matiáša kráľa, a vy ste obaja s Jiskrom proti nemu."

"Nič mi o Matiášovi, nič mi o Jiskrovi! Povedz, starý, čis' za Vladimíra, či za Pankráca?"

"Ja som za Matiáša kráľa, povedám vám."

"Syna mi vystanoviš, a keď sa do zajtra za Pankráca neprehlásiš, beda tebe, beda Žiline." Vtom sa skrútno, nepovediac ani slova, vyjde z izby, odviaže koňa, vyhodí sa naň a zase letí pomedzi zástupy ľudstva von z mesta ako strela -

Dlhohorský zostane stáť naprostred izby ako prikovaný, nevie, či je to, čo sa stalo, skutočnosť, a či len sen. Mária a jej matka sa trasú ako topole vetrom popohýnané; v izbe nastalo ticho ako v hrobe. Dlhohorský, dvíhajúc sa na pustivšie sa do plaču ženskej, prehovorí: "Ten divoch - ten divoch!"

"Čože teraz začneš, drahý otec môj?" ozve sa Mária a hodí sa mu plačúc okolo krku.

"Neboj sa, dieťa moje, a neplač. Boh nás neopustí."

Vtom začala Mária potichu s otcom a matkou rozprávať. Veľa razy sa zapálila



ako malina, veľa ráz rúčkami zalomila, keď otec na jej reči hlavou pokrútil, akoby chcel povedať: "Nie, nie, to nemôže byť." Ale preletí i radosť po jej tvári, keď vidí, že sa otec usmieva a hlavou prisvedčuje. Objíma i otca i matku a nezná si rady od radosti. O čom sa potichu a v tajnosti radili? Ešte neviem, lebo nič dobre nepočuť, len keď sa už dlho naradili, ozve sa Dlhohorský hlasitejšie: "Ale ktože nám stojí za Milka, že sa on k otcovi neobrátí a zostane nám verným?"

"Ja ti stojím za to," chytró sa ozve Mária, začervenajúc sa až po uši.

Otec pozrie dievčaťu do očí, meria ho od hlavy až do päty, krúti hlavou a spýta sa: "Akože ty môžeš zaňho dobre stáť?"

Mária sklopí oči a pozerajúc v jedno miesto, hovorí: "Veď hádam aj ty vieš, otec môj, že zanechal otca, stratil lásku jeho a hádam i všetko svoje dedičstvo, išiel krv vylievať za Matiaša?"

Dlhohorský len krúti hlavou, nemôžuc pochopiť, kde dievča tých myšlienok nabralo, ako ono môže s takou istotou o Milkovi hovoriť; ale akokoľvek, to je rada dobrá, ona môže spomôcť Žiline. Volá teda na ľudí, dáva biť na zvon radného domu, rozžehná sa so svojimi a vychádza von.

Na ulici je kopa ľudstva, všetko oči otvára, diví sa, každý si hlavu láme nad tým, čo sa robí v meste, čuduje sa, kde je richtár, bo chýry idú, že sa s Pankrácom spojil. Každý sa suseda o tom a inom spytuje a každý inakšiu odpoveď dáva, ako bola otázka, všetko to ako včely bzučí. Pán richtár sa ukáže na rínku, všetko utichuje, úrad mestský sa hrnie k richtárovi, starí ľudia idú pomaly za nimi, zemania, chcejúci počuť, čo Pankrác v Žiline chcel, tísnu a hrnú sa.

Dlhohorský kývne rukou a začne od slova do slova hovoriť, čo Pankrác rozprával, a potom pokračuje: "Slávny zbor, hotoví sme síce všetko podstúpiť za dobré presvedčenie naše, ale sa nám predsa teraz nahodila príležitosť blízkeho vyslobodenia, takže obetí našich sotva bude treba. Dvaja nepriatelia sú proti nám: Komorovský skrz Vladimíra a Pankrác. Ja by som myslel, aby sme sa prehlásili za Milka, syna Pankrácovho. Tak by sme mali z jednej strany pokoj, ba čo viac, i pomoc proti Vladimírovi, všetkým možným spôsobom nás zahubiť chcejúcemu. Opýtate sa, či my nás samých tým nezapredáme? - Nie - Milko je náš telom i dušou, a keď ho my za nášho vodcu vyvolíme, teda on sám všetko len ako vodca kráľovskej strany robiť

bude."

"Vivat Milko Pankrác!" zavolá zhromaždenie.

"Ale ste vy len predsa chlap na mieste, pán brat Dlhohorský!" zavolá pán Bacho. "To by človeku ani na um nezišlo, a predsa sa môže človek z nepriateľskej pasce vytiahnuť."

Dlhohorský nič neodpovedá, ale sám pre seba myslí: "To je predsa divná vec - len odkiaľ to moje dievča tento nápad vzalo?"

Zanechávajúceho radný dom a odchádzajúceho s pány zemanmi, ho radostný krik sprevádzal: "Sláva Matiášovi, sláva Milkovi! Vivat Dlhohorský a celé zemianstvo!"

Po meste je veľká radosť, smelí sú smelši, bojazliví o strachu nevedia, bo nádeja v pomoc Pankrácovu všetkých obživuje. Chlapi si zase lámu hlavy, ako richtár na to prišiel, aby sa s Pankrácom spojil, keď predtým tak bol proti nemu, druhí zas nemôžu pochopiť, ako to richtárovi napadlo Milkovým menom Pankrácovi oči zaslepiť. Ale ženy to všetko lepšie vedia, ony už Pán Boh vie čo pohovorili, bo sa im už aj o svadbe sníva. Môžu ale ľudia vraviť, čo sa im páči, na tom nezáleží nič; len jedno je pravda, že si každý ľahšie oddychuje ako pred dakoľko hodinami.

A čože sa robí v dome Dlhohorského? Richtár listy píše hneď do Budína, hneď do Prešporku, hneď na Starý Hrad, poslov jedného za druhým vysielá. Starému Pankrácovi písal: "Žilina sa prehlásila za Pankráca, jej heslo bude: ‚Sláva Pankrácovi!‘ Do Budína píše, aby sa čím skorej Žiline pomoc poslala; do Prešporku píše dlhý list, v ktorom všetko, čo sa stalo, vypisuje, Milka volá, aby sa čím najskôr i s Trenčanmi do Žiliny navrátil.

Pani richtárka sa s dcérkou zhovára, sedia si samy v izbici a hoc i viac okamihov a hodín prešlo, predsa im výjav s Pankrácom z hlavy nevychádza. Matka premýšľa, ako mohla Mária tak neočakávane i otca i mesto z nesnádok vytiahnuť, krúti hlavou, usmieva sa, pozerá na dcéru a prekára ju tu i tu. Dievča nič neodpovedá, len sa obracia k obloku, rúčkami si rozpálenú tvár zakrýva, aby ju mamka nezbadala.

Zaklope volačo na dvere a dnu vstúpi - Vladimír. Obe dobre z nôh od strachu nepadli, ale skoro sa spamätajúc, privítali ho, ako mohli. - Nedlho sa ale bavil pri nich, lebo po krátkych určitých slovách a práve po tak určitých odpovediach, ako

prišiel, tak odišiel, celý sa trasúc a rozpalený i hnevom i sklamanou nádejou, že mu krv skoro cícerkom z tváre padala, hovoriac: "Dobre, hviezdy nebeské! Uvidíte, čo je Vladimír a sila jeho, čo je ten Vladimír, ktorý teraz hlavu svoju pred vami do prachu klonil, ktorý nič iného, len srdce jedného dievčaťa žiadal. Mária, zahynieš, ale zahyniem i ja - bo čo je Vladimírovi život bez teba?" To dopovediac, ako šialený sa von vyrútil.

Matka i dcéra bežali preľaknuté k otcovi a vyprávali mu, že sa Vladimír tajne vkradol do mesta a ich domu, že žiadal ruku Marienkinu, sľubujúc šanovať Žilinu, keď Marienka láskou jeho nepohrdne. "Ale my sme za takú hroznú cenu Žilinu odkúpiť nechceli," hovorí pani richtárka.

"Dobre, dobre, drahé duše," vraví Dlhohorský. "Boh nás neopustí, hoc aj nám naši nepriatelia i skazu prisahali," a objíma ich obe, i prituľuje na otcovské srdce.

Práve vtedy letel Vladimír von zo Žiliny na Strečno a koník jeho zhýbal hlavou, prskal a rečtal pyskom, ako čo by na ňom sedela mocnosť neobyčajná, nie ľudská.

## IX

Čo sila a moc na svete nedoviedie, to vykoná často nenávisť ľudská, takže dobré slovo, napomínanie, hrozby a prosby sú ničím oproti srdcu nenávisťou naplnenému. Dlho, dlho už stáli vojská pod Strečnom, dávno Komorovský s Jiskrom silili Vladimíra k útoku, ale nič ho nepohlo ku kroku predpísanému, nič mu nemohlo uhovieť, ktovie, či to jeho pýcha a či čo bolo. Odrazu sa ale s ním stala zmena; včera, príduc domov, začal behať po Strečne, kázal sa zbrojiť, prehliadal rady vojska, ktoré sa tak skoro do radu postavili, ako čo by zo zeme vyrástli.

Ešte sa ani nerozbrieždilo a len tam ďaleko, ďaleko na východe sa pozlátistá žiara troška ukazuje, ako čo by si nebo po dlhom spaní oči pretieralo, a už Vladimír sedí na koni, vojsko sa hýbe, všetko stojí na nohách. Vladimír rozkáže, zakričí, bubny zahučia ako podzemné mumlanie, kone zarehotajú, vozy zavrždia a všetko sa to pohybuje dolu Váhom, dolu Váhom.

Svitať začína a pod múrmi žilinskými už možno rozoznať české oceľové šišaky, uhorské kalpaky, dolomány vyšnurované a panciere ligotavé; možno rozoznať, ako

muž vysoký, zamračenej tváre, tmavých očí, silných ramien s holým ťažkým mečom pomedzi ľudstvom na koni lieta, ako volá, ako rozkazy dáva. Vtom zadunia bubny, zavražia ľudia: "Na Žilinu! Na Žilinu!" a všetko sa k múrom valí. Tí strieľajú z dakoľko dlhých švihavíc, títo prikladajú rebríky a driapu sa na múry, tamtí zostreľujú dolu z múrov žilinských mešťanov a pánov, títo obchádzajú a obklopujú celé mesto. Kriku a hukotu nieto konca-kraja.

V Žiline zahučali zvony, až sa človek nazdá, že len tak plačú. Celé mesto je na múroch, Dlhohorský pozerá na pohybovanie sa nepriateľa, rozdeľuje mešťanov i pánov na rozličné strany. Vladimírovi ľudia lezú od východnej strany na múry ako mravce, Žilinčania hádžu skálie na ich hlavy, zrážajú ich pikami z rebríkov, šablami rúbu do nich, puškami pália ako blesk. Veľa ich padá i z jednej i z druhej strany. Vladimír pod múrmi volá, kričí netrpezlivo, rád by odrazu všetko zdrúzgať a znivočiť; vychytí prvému zástavníkovi zástavu z ruky, zavolajúc: "Za mnou, za mnou!" a zubami škripúc, ako blesk chytro letí na múry - ľudstvo sa hrnie za ním.

Čože sa to zas robí za chrbtom ľudstva Vladimírovho? Nikto nevie ako, nikto nevie kedy, len sa ako včely odrazu vyvíjajú od východu hromady ozbrojencov. Váh je zakrytý kompami a na nich sa prevážajú z pravého boku ustavične kopy silného mužstva. To je Pankrác zo Starého Hradu so svojimi plukmi. Od západu zdola prichádzajú nemo a tmavo zástupy, a to sú zas Pankrácovi ľudia z Nitrianskej stolice.

Vladimír už stojí na múroch mestských, biela zástava si pyšne povieva v rukách jeho a ťažký meč sa len tak kúpe v krvi Žilinčanov. Vladimír rúbe a šepce: "Pod pozeráť, Mária, či Vladimír nestojí slovu svojmu?" - Dolu volajú: "Pankrác, Pankrác!" Vladimír sa obzrie a zakričí: "Hviezdy nebeské! Za mnou, za mnou!" Skočí dolu z múru a hodí sa na prvého koňa, čo popadne, a letí so zástavou na tú stranu, odkiaľ sa nepriateľ približuje. Jeho vojsko sa obráti od mesta a ide za vodcom svojím.

Nebolo to dávno takej radosti v Žiline ako teraz, nebolo to dávno takého výjavu pod Žilinou ako teraz. Pankrác sa objavil na bielom koni, behá, skáče z miesta na miesto, miznú pred ním pluky nepriateľské ako tôňa, lebo on jeden stojí za všetkých, a to chlapstvo tak z chuti ide za ním, ako šuhaj na sobáš s milou svojou. Pankrác sa mraští a kdekoľvek svoje tmavé oko vrhne, tak všetko padá pred jeho strelami. Vladimír sa zas ženie z druhej strany ako divý do najväčších a najhustejších kôp nepriateľských, skáče ako šialený, bo on nebojuje len proti Pankrácovi, ale i proti

náruživosti svojej, ktorá ho naháňa. Nešahuje teda nič, ani seba, ani druhých.

Strašná to bola bitka pod Žilinou medzi Pankrácom a Vladimírom.

Minulo sa viacej hodín a nič inšieho sa nevykonalo, len že jedna i druhá stránka zredla, pole sa krvou zalialo a mŕtvymi posypalo; ale nezvítazil ani jeden, ani druhý. Obe strany zastanú, odhadzujú zbroj, ale Pankrác a Vladimír len rúbu, len sa premávajú; lebo Pankrác nikdy bitku neprehral, a Vladimír nedbá, čo priam celý svet zbúra a jeho spolu so sebou zahrabe.

"Hej, páni, čo robíte?" zakričí jeden z Vladimírovej strany. "Nám vravíte, že idete Žilinu rozváľať, pretože si ona zo zemanov nič nerobí, a vy sa jeden s druhým tlčiete! Hanba, zeman proti zemanovi! Ja, nech som dobrý, ďalej nejdem."

"Hej," zavolá druhý, "čo je to? Veď z nás azda nikto od kráľa neodpadol, a predsa sa tlčiete. Vivat Matiáš kráľ!" Ale sotva to dopovedal, už ležal mŕtvy na zemi.

"Ale preboha," zase volá jeden, "čože sa vám porobilo, veď ste vy obaja vodcovia Jiskrovi. Sláva Jiskrovi!"

A obe strany volajú: "Sláva Jiskrovi!" prestanú sa biť, zastanú a pozerá jedna na druhú. Vladimír sa hnevá, ale nie preto, že Jiskrovi na slávu volajú, ale preto, že ešte žije a nemôže Márii ukázať moc svoju. Pankrác sa zas hnevá preto, že ľudstvo jeho meno Jiskrovo za väčšie uznáva ako jeho vôľu. - Ale tak to býva, keď vodcovia nikomu nepovedia, čo chcú. Čo začínajú? Ich ľudstvo potom často robí z nevedomosti proti ich úmyslom.

Opýtaš sa, prečo je to tak málo zemianstva v hornej Trenčianskej stolici? Po bitke žilinskej, v ktorej ani Pankrác, ani Vladimír nič nevykonali, obaja sa po svojich panstvách rozišli a dva brehy Váhu boli v rukách dvoch nepriateľských pánov. Na pravom brehu vládol Pankrác. Starý Hrad, Podhradie a celá Nitrianska stolica od Nového Mesta až po Skalicu patrila jemu. Strečno, Lietava, Trenčín, Tematín a Frašták boli v rukách českých a nimi rozkazoval Vladimír. Ale nebolo to ešte na tom dosť. Komorovský prišiel z Liptova a s Vladimírom z mocne ohradených zámkov ustavične výbehy robil na okolie. Opustené od zemanov zo strany kráľovskej dediny poraboval a na prach a popol obrátil, ľudí porozháňal po svete, a títo chudáci bez prístrešia, bez ohniska a chleba utekali, kde mohli.

Pankrác tiež nebol lepší od druhých, bo ako predtým, tak aj teraz bez oddychu sem-tam behal a čo mu prišlo pod ruku, hubil a navnivoč obracal. Vladimír často vtrhával na pravý breh Váhu, ale Pankrác ešte častejšie na ľavý. Nikoho sa nepýtal, len páčil, čo popadol, milosť nikomu nedával, zámky Vladimírove napádal a to sa všetko tak skoro a náhle stávalo, že nikto nevedel, kedy odišiel.

Smutne to vyzerá v Trenčianskej stolici. Popálené dediny ešte sa kúria, rozprchnutí ľudia plačú nad svojím nešťastím.

Hore Váhom, hore rodinným Váhom idú zdola vojaci na koňoch i peší. To sa vracajú Trenčania z výpravy Matiašovej na Viedeň. Idú smutne, lebo smutné povesti lietajú o Trenčianskej stolici, idú pomaly, bo ich ťažké práce a dlhé cesty zmorili. Objavilo sa im rodinné Považie a oči ich videli, čo sa na ňom robilo! Zaplakali všetci nad stavom svojej rodnej zeme, zaškrípali zubami a pomstu vyvolávali nepriateľom a hubiteľom svojich domov, svojich rodín.

Bolo to smútku po Trenčíne predtým, ale je teraz sto ráz viac žiaľu po celej stolici. Mužovia, bratia, otcovia prichádzajú domov, ale kde dakedy ich dom stál, tam teraz iba popol sa práši. Každý hľadá svojich domácich; ale ktože mu povie, kde sa podeli? Kopa ľudí sa okolo prichádzajúcich zbiera; tento sa opytuje na svojho otca, tamten na brata, táto na muža, tamtá na syna - ale páni nič neodpovedajú, mlčia, plecami stískajú a bedovaniu a plaču ani konca ani kraja.

Medzi mužmi a mládencami smutnými vyniká na koníku zamyslený šuhaj, oko mu skoro plače nad biedou rodiny svojej a prsia vzdychajú. Chcel by dačo povedať, ale nemôže, len pozerá hneď na spustošený kraj, hneď na ľudí, čo k nim pristali.

Zastalo smutne vojsko. Každý hľadá domácich medzi prišlými, každý sa obzerá po okolí za svojimi dedinami. Plač radosti a plač žalosti sa dookola ozýva, tí sa tešia, že aspoň ich milí žijú, hoc im i majetok prepadol, títo smútia, že im nič na svete neostalo.

"Neplačte, milí moji," prerečie zamyslený mládenec, "neplačte, bo vám plač viacej nenavrátí vašich otcov, bratov a synov; oni zahynuli za krajinu, kráľa a za vás. Skoro príde i vám pomoc."

"Otec môj, brat môj," začnú horekovať i starí i mladí a zamyslený mládenec prerečie: "Páni bratia, ctím slzy vaše, ale tie nám nepomôžu. Podíme len ďalej, lebo je

čas drahý."

"Kto je to, kto je to?" zavolajú hlasy, "že nás tak nemilosrdne chce od vás odlúčiť."

"To je Milko Pankrác," odpovie jeden. "Po smrti hlavného išpána náš vodca."

"Pankrác?" ozvú sa zostrašení ľudia. "Utekajte! Pankrác nám dediny spálil, otcov nám pomordoval." Tak hovoria a začnú sa všetci búriť, na Milka škarede pozerajúc. On ale stojí medzi nimi ako skala v rozbúrenom mori, kýva hlavou akoby z ľútosti a vypovie: "Duše moje, nebojte sa mňa, to je môj otec a nie ja."

"Jablko ďaleko od stromu nepadá," potichu, ale tak, že to mnohí počuť mohli, dakto preriekol.

Milko to tiež započul, ale sa staval, akoby nič nebol zbadal. Mlčal za chvíľku a potom ich prísny hlasom napomenul: "Páni bratia, poberajme sa ďalej, čas je drahý."

"Nenáhliteže tak, nenáhlite, pán brat," povie jeden pán omrzený.

"Musím," odpovie Milko, "či neviete, že máme rozkazy čím skorej ísť do Žiliny a odtiaľ na nepriateľov napadať?"

"Ja, rozkazy-nerozkazy," zase sa ozve jeden, "my máme ísť do Žiliny a tuná nepriateľ naše dediny páli a domácich sužuje? Hej, páni bratia, poďme my domov a obráňme pred skazou, čo nám ešte neodňali."

"Poďme domov, poďme domov!" zavolá celý zástup. Milko zas vážne pozrie dokola a zavolá: "Či ste nestratili už ducha, vy málodušní, doteraz len ešte čiastku skazy vidiac? Či ho nestratíte celkom, keď sa rozdvojíte a roztratíte? Ľahko vás veru premôže Vladimír dvoch-troch so svojimi starými plukmi a vy zahyniete, nič nevykonajúc. Vaše dediny budú ochránené, a nikto sa na ne nepustí, keď Vladimíra všetci spolu prenasledovať budeme. Poďte do Žiliny, volám vás v mene kráľovom!"

Ale rozpustilý zástup neposlúchol: "Domov, domov, brániť ženu a deti," pekne krásne sa po Trenčíne rozišiel. Doktorí až k Bystrici došli a tam sa roztratili. Milko zostal skoro samotný; len málo, máličko priateľov okolo neho zostalo, útrpným okom za odchádzajúcimi pozerajúc. Ondrej, priateľ Milkov, pozrie na tohoto, ako skloňuje

hlavu, ako mu je smutno nad tým, že sa jeho zástup tratí a sa do záhuby nesvornosťou rúti, i ozve sa k nemu: Nič to, brat môj Milko, veď ešte uvidíme, čo vykonáme; ukážeme tým malodušným, že i bez nich dačo vyvedieme."

"Daj pokoj, brat môj, nerob si veľké nádeje. Akože sa v Žiline ukážeme? Ta sme na pomoc poslaní, odtiaľ sme mali na Čechov napádať a hľa -"

"Netrať nádej, Milko, bude to ešte všetko dobre."

"Netratím, drahý Ondrej, len ma trápi tá nestálosť, nevytrvalosť a nesvornosť naša. No ale keď tí nevedeli vydržať a neznali si uctiť svojich vodcov, stojme teda aspoň my pevne a smelo."

"My žijeme a mrieme s tebou!" zahučali pozostalí páni, "podme, podme!" Milko sa uklonil, pohol rukou a zástupok sa pohol hore Váhom a ľudia, ktorých dediny boli popálené, alebo ktorých domáci v Rakúsoch popadali, starí i mladí, páni i panie sa k nim pripojujú a idú do Žiliny vo meno božie.

Už mrká. Slnce zašlo pomaly za hory, mesiac ticho, akoby pokradomky sa objavoval na nebi a svietil tak čisto, tak ticho ako krásna panna, nevediac, že je utešená, hoc jej to predsa ľudia do očí hovoria. Váh si mumle pesničky večerné, šepce dačo, ale ani on, ani ľudia nevedia čo, len si šepce, len si šepce ako chlapci, keď sa sami so sebou zhovárajú. A to Považie tak sa ukazuje oku pri bledom svetle mesiaca ako krajina zakliata, za svojim oslobodením vzdychajúca.

Hore týmto Považím ide zástup a na čele jeho mládenec; koník pod ním nôžkami preberá, akoby sa mu ďalej ísť nechcelo, hádže, akoby sa mu dačo nepáčilo, prská, potkýna sa, akoby si už dávno nebol odpočinul, pán ho potľapkáva po krásnej hrive a vraví potichu: "Neboj sa, koníček môj, veď sme už skoro v Žiline." A zase sa do premýšľania zaberá mládenec popredku idúci, pozerá, vyťahuje sa v strmeňoch, hľadá, až sa svetlom mesiaca ožiarená Žilina objaví. Trhlo to mládencom, ruka jeho sa zdvihla ako na privítanie, a on ani nevie, že sám sebe vraví: "Bože, čože ma čaká v Žiline? Či smrť a či život a potešenie?" A voľky-nevoľky vzdychne, i z úst jeho sa vykradne tichučko meno Márie. Potom stiahne kantár koníkovi, koník zastane a pán jeho sa obzrie za druhými. Došli i ostatní, ale už nemlčali tak ako predtým, už sa im rozviazali jazyky, bo cieľ ich cesty sa približuje, Žilina im je už pred očima.

Prišli pekne, šťastne až po múry mesta, ale brány sú pozatvárané, ľudia na



múroch a po svojich kútoch utiahnutí. Buchnú raz na bránu, druhý raz buchnú a na múroch ukázavší sa ľudia sa ozvú:

"Kto tam?"

"My sme to, Trenčania z Matiašovej strany."

"Kto je váš vodca?"

"Milko Pankrác."

Vrátnik odišiel, zástup pred bránou musel čakať, ale na šťastie ešte niet tak neskoro, ešte sú domy osvetlené. Pán richtár sedí v kole svojej rodiny; matka rozpráva o svojej mladosti, Marienka šije a len kedy-tedy okom hodí na matku. Vrátnik príde oznámiť Trenčanov a Milka. Márii vypadne šitie z ruky, matka sa usmeje, Dlhohorský vyskočí, opáše šabľu, vykrúti fúzy a volá: "Ej, dobre je, dobre," i beží do mesta.

Kde sa vzali, tu sa vzali, ale už bolo plno ľudí po uliciach a ich počet tak rástol ako na droždí. Pán richtár vojde do izbice nad bránou, pozerá, pozerá, krúti hlavvu, zide dolu, dá zabúchať na bránu a volá:

"Kto je tam?"

"Priateľ."

"Vaše heslo?"

"Pankrác a Matiaš."

"Naši sú, naši sú!" radostne zvolá Dlhohorský a dá odmykať záporu, otvárať zámky, pomáha rozhadzovať bránu. Dnu bránou vstúpi na koníku Milko Pankrác a celý jeho zástup.

Bolo to radosti v Žiline. Slávny úrad prišlých hneď po domoch rozdelil a richtár k sebe zavolať, ako obyčajne, vážnejších pánov a panie. V dome jeho je veselo. Dlhohorský mladol od radosti, víta pánov, víta panie, víta Milka i tisne mu ruku hovoriac: "No, neznáme sa ešte síce bližšie, ale hádam sa obznáme."

"Boh dá, že sa i poznáme," odpovedá Milko a obracajúcemu sa k panej a Márii ľahký zápal prelieta líce, zvlášte keď poslednej na šťastný príchod ruku podal.

Dlhohorský mu nedá pokoja, vypyťujúť sa hneď o vojne, hneď o Matiášovi kráľovi slovami: "No, či sa vyberie dáky človek z neho?"

"Hej, pán richtár, to je duša! Mladý je síce ešte, ale to vám povedám, že sme takého kráľa ešte nemali, odkedy sa veľký Ľudovít na večnosť odobral."

"To rád verím," pyšne odpovie Dlhohorský, "veď je syn Jána Hunyadiho. A toho by ste len boli videli! Keď si pomyslím, ako mi pri lúčení hovoril: ‚Pán brat Dlhohorský, pracujte na jednote krajiny, lebo padne za obeť nepriateľom; majte starosť i o moje dietky, môže byť, že im dakedy budete môcť pomáhať,‘ to duša vo mne zaplače, lebo takého človeka viac nebude, ako bol Ján Hunyadi."

"Ej, pán richtár," odpovie Milko, "Matiáš je už teraz hodný, čože bude potom z neho, keď dorastie? Ej, pán Dlhohorský, videli by ste vy tie oči, počuli by ste vy tie reči, tak by ste potom povedali, čo to bude z Uhorskej krajiny."

"Dal by Pán Boh, dal by Pán Boh," odpovie Dlhohorský, "veď sme sa už dávno s hlavným išpánom z neho tešili. Ale čože nejde hlavný išpán?"

"Padol, chudák, pri Viedni."

"Padol? - Teda som už iba sám v Trenčianskej stolici zo starých známych Hunyadiho! No Pán Boh mu daj večnú slávu!" smutne dopovie Dlhohorský.

"Ach, a s ním padá i jednota naša," povie na to Milko. "Nezľaknite sa, pán richtár, ale to vám musím povedať. Po smrti jeho sám Matiáš mňa vymenoval vodcom Trenčanov. Prečo? Nevieť - dosť na tom, naši sa nad tým zlobili. Jedni vraveli: Ale my takého mladocha počúvať? Druhí hovorili: Čože by ten, veď ten žiadnej skúsenosti nemá, tretí zazerá, štvrtý, Pán Boh vie, čo len vystrájal, až kým sme prišli do Trenčianskej. Tu vidiac dediny svoje popálené, svoju rodinu po svete rozohnanú, rozišli sa každý na svoju stranu, že vraj svoju rodinu brániť - ale ja viem, prečo to všetko-"

"Tí malicherníci," trasavým a trpkým hlasom vypovedal Dlhohorský, "a čože si nedali rozkázať?"

"To veru nie! Lebo viete, že sa u nás každý nazdá byť kráľom pre seba a že si nikomu rozkazovať nedá."

"Viem, viem, neraz som to s bolesťou skúsil. A tí, čo s vami ostali?"

"To sú všetci istí, ale čože, keď nás je málo."

"Nič sa nebojte, aspoň ste vy tu, a tak nám nič nechýbí."

"A čože ja vám spomôžem?"

"Či váš otec nemá dosť síl vojenských?"

"Tomu sa ukázať nesmiem."

"Neverte vy to, ten túži za vami," hovorí ďalej Dlhohorský a potom usmievajúc sa doloží: "Aspoň moja Marienka tak riekla. Či je pravda, Marienka?"

Dievča počúvalo, čo hovoril otec s Milkom, dalo na každé slovo pozor, ale len kedy-tedy pozrelo na nich. Teraz sa ale obzrelo, ako čo by predtým nič nebolo počulo, i opýtalo sa: "Čo rozkazuješ, otec?"

"Pán Pankrác mi tuto nechce veriť, že ho otec dobre prijme, a ja mu vravím, že to ty lepšie vieš ako my všetci."

"Ach, otec môj, dajteže pokoj. Ja som len to vravela, že mu z očí a tváre bolo vidno, ako by pána Milka rád pri sebe mal, bo načože by bol prišiel do Žiliny?"

"Verím, verím," zavolá Milko, "keď vy povedáte."

"A mne neveríte?" opýta sa so smiechom Dlhohorský, "to je pekne!"

"Verím vám, verím - ale -"

"Čo ale?" skočí zase starý Dlhohorský do reči: "Tak je to - už to starí, čo by sme komu zlaté reči dávali, nič nevykonáme. Mladý mladému hneď uverí, roveň k rovni sa hneď pripojí."

## X

Boli to dve rozličné osoby tí Pankrácovci, boli to dve rozličné postavy, ten otec a syn. Otec si sedí pri okrúhlom dubovom stole sám a sám na Starom Hrade. On je ako obyčajne, tak i teraz zamračený, podopiera si starú hlavu oboma rukami a tu i tu buchne pravicou na stôl, až izba zarinčí, poznať, že nekuje najlepšie veci. Ale mu to

tak pristane, to mu tak svedčí, že by si človek bez toho starého Pankráca ani predstaviť nemohol.

Otvoria sa dvere. Dnuká vojde mladý, ako panička vyrastený šuhaj, líca sa mu i červenejú i blednú, dlhé čierne vlasy mu poletujú po pleciach a z očí, na starca sa prenikave opierajúcich, vyzerá duch neobyčajný. Starý Pankrác sa obzrie, nevstane syna privítať, ale udrúc pravicou na stôl, vypovie: "Či ty nenávidíš Komorovského, nenávidíš Vladimíra?"

"Ach, otec," riekne Milko, "ja som prišiel za odpustenie -"

"Nič o to. Povedz mi len, chlapče, či nenávidíš Komorovského?"

"Preto som sa, otec, i bez tvojej vôle z Trenčína odstránil, že si ty s Komorovským držal."

"Pankrác s Komorovským? Hnúza nebeská! Chlapče, nehovor mi to, lebo hoc aj si i krv moja, nevyjdeš živý z tejto izby. Chlapče, prisahaj pomstu a nenávisť i Komorovskému i Vladimírovi!"

"Ja neprisahám, otec, lebo som si beztoho predsavzal Komorovského, kde len budem môcť, prenasledovať."

"A písal si ty listy od Viedne Dlhohorskému?"

"Nikdy, otec môj!"

"Hnúza nebeská! A Komorovský vraví, že Pankrác Pankráca zabíjať mieni. - Chlapče, sem daj ruku, budeme páliť a rúbať, že živá duša nezostane z Komorovského ľudu."

To bolo privítanie Pankrácovo, to boli city otcovské, ale Milko je s tým spokojný, sám sa teší zo svojho otca, podá mu ruku a začne hovoriť o svojich úmysloch, o Matiašovi a Jiskrovi, ale otec jeho o ničom počuť nechce. Pankrác hovorí krátko, slová jeho iba pomstou a nenávisťou kypia, reči jeho sú len oheň a smrť.

"Sadni si, chlapče, ku mne, uč sa od svojho otca, ako má človek s nepriateľmi zachádzať. Sadni si, sadni, nepôjdeš viac k Jiskrovi - Pankrác nechce viac, aby syn jeho bol palatínom, ale aby bol pánom na svojich dobrách sám a sám. Čo druhému slúžiť?"

Pankrác nechce nikomu slúžiť."

Milko na tieto reči nič neodpovedá vďaka, že čo si otec do hlavy vezme, od toho neodstúpi, a preto sa opytuje, ako veci stoja v Nitre, v Trenčíne a v Turci.

"Hahaha! Ten si myslí, že to len tak ľahko Turiec zo Strečna zaujať; ale moji Vrútočania vedia chlapcom tak do očí naplúvať, že viacej cesty domov nenájdu."

"A či Turiec pevne s tebou drží, otec?"

"To verím. - Dobre! Musíš skúsiť mojich Turčanov. Budeš mojím vodcom v Turci, už máš na Znieve miesto prihotované. Ale to ti povedám, chlapče, vo dne v noci, bez ustania musíš hubiť Komorovského."

"Hej, otec môj, to ja urobím, ale prosím ťa, nechaj ma v Trenčíne."

"Čo? V Trenčíne? Čo bys' ty urobil v Trenčíne, kde je nepriateľ mocnejší? Tu musím ja sám Vladimírovi do očí pozerať, Nitra a Trenčín musia byť spojené."

"Či sa nazdávaš, otče, že tvoj syn nič vyviest' nemôže, že to len ty znáš mocných lámať?"

"Neviem, či môže, či nemôže; ale ak je môj syn, teda večne nenávidí Komorovského a nikto ho neprevýši, ako jeho otca nikto neprevýšil."

"Teda mi nechaj Trenčín. Vidíš, otec, ja dobre neznám polohu druhých krajov, a ty to máš na päť prstoch. K tomu i Žilina Pankrácov počúva a rada by, aby som ju ja sám oproti Vladimírovi bránil."

"Hahaha! Žilina? Čo ti je zo Žiliny? Odkáž jej len slovo, a už ti pod nohami leží. Žilina musí tak tancovať, ako jej ja rozkážem, čo by si to tam človek z dakoľko mešťanov robil, čo sú radi, že žijú; ale Komorovskému večnú pomstu, bo mi hlava dokola ide, keď si len naňho spomeniem."

"Áno, tak je. Ale ja ti povedám, že ja nikde tak Komorovského stranu prenasledovať nemôžem, ako zo Starého Hradu v Trenčianskej stolici."

"Nemôžeš? Teda zostaň na Starom Hrade, maj si Trenčín až do Podhradia, ale to ti povedám: Pomsta Komorovskému! Turiec ti tiež ostane, veď tam beztoho mnoho práce niet, bo Turiec i bez osobitného vodcu stojí za Pankráca. Keď sa ti to páči, polož

svojho priateľa, istého človeka na Zniev, ktorý má cez hory napadať Lietavu a Strečno. Ja pôjdem na Branč a zakúrim Komorovskému vo Fraštáku a Tematíne."

To bolo všetko, čo otec synovi pri zvitani vřavel, viac ani slova, ani pol. Vyslal potom poslov do Turca, dával svojim vodcom rozkazy, poslal na všetky zámky, čo ho počúvali, svojich ľudí, oznámil im svoje ustanovenie a vyvolal ich k poslušnosti synovi svojmu. - Nikto pochopiť nemôže, prečo Pankrác synovi svojmu toľký majetok a moc popustil, bo je to známo, že on moc svoju nikdy deliť nezvykol, nikomu neveril a syn jeho je známy horlivec strany kráľovskej.

Len Žilina sa tomu zaradovala, pán richtár bol od radosti celý bez seba - a Mária? Tá milo sa usmievala a srdce sa jej od potešenia triaslo. V rozkoši svojej prišla k otcovi a riekla: "Vidíš, či som ti nepovedala, že Milko Žilinu vyslobodí?"

"Ticho, dieťa, ticho, bo to ešte nikto nevie, či nás Milko nezradil a sa otcovi do náručia nehodil."

"Ach, prosím ťa, neřrav také smutné reči. Milko iste Žilinu nezradí, a -"

Ale matka jej dala prísnyim pohľadom znať, aby mlčala. Mária sa odvrátila, začervenala sa a nič nerieknuc, sadla si k obloku, i smútila, že jej matka príležitosť odňala o Milkovi hovoriť. Dlhohorský sa prechádza po izbe a vřaví: "Veď uvidíme, veď uvidíme."

Vtom na ulici zahučia hlasy: "Sláva Milkovi, sláva Milkovi!" a ľudu mladého i starého sa na rínku zide, že sa to až tak černie. Prišiel chýr do Žiliny, že Milko zostal pánom na Starom Hrade, že starý Pankrác odišiel do Nitrianskej a dobré nebo vie, čo všetko ľudia hovoria. Jedni zúfajú nad Milkom a držia Žilinu za stratenú, druhí vřavia, že sám Pankrác prešiel na kráľovu stranu následkom synovho prehovárana, tretí sa obávajú, že Milko, zostanúc mocným, nebude lepší od otca; štvrtí zazerali na pánov a vojakov s Milkom prišlých krivým okom, myslíac, že ich tento na to do Žiliny priviedol, aby potom mesto i zdnuká i zvonka dobýjať mohol. Ale všetci vojaci Milkovi sa oproti tomu stavajú, ba všetkým na ich vodcu zle hovoriacim nadávajú a hrozia, a po začúchnutí týchto na rínku volajú: "Vivat Milko, sláva Milkovi!"

Bolo to křiku; bolo to ľudstva na tom žilinskom rínku, ale keď ho predtým moc bolo, teraz ho je ešte viacej. Na bielom koníku a s červenou hrivou, so žltými nôžkami hrdo sa nesie pán Milko a tak si bystro pozerá dovôkola, ako sa na najbohatšieho a

najmocnejšieho pána v Trenčíne svedčí. Ale si aj môže pozeráť, môže si aj hore viesť, bo je už teraz tak dostatočný Žilinu obrániť, ako sám kráľ. Ide si po uliciach, po rínku mesta, ale je už nie viac ten zarmútený mládenec, čo nedávno vstúpil do brán žilinských, spadlo mu mnoho starostí z hlavy, a preto ju tak hore nesie. Otec je zmierený s ním, Žilina má dosť pomoci, sláva Matiaša kráľa v Trenčíne nezahynie, bo ju on už má odkiaľ napomáhať; a tak čože mu chybí? Čože si má žiadať? - Ale predsa mu chybí dačo, hádam si predsa dačo žiada, čo, pravda, len on sám vie, a čo by ľudia len stadiaľ mohli uhádnuť, že keď skočil na rínok, hodil očima do oblokov domu pána richtárovho.

Bolo to kriku, bolo to ľudstva na tom žilinskom rínku, ale keď ho predtým moc bolo, teraz ho je ešte viac. Všetko sa to hrnie za Milkom, bo by každý rád vidieť nového pána na Starom Hrade; všetko to kričí: "Sláva Milkovi!" - Mešťania už zabudli na tie reči, čo prvej hovorili; páni si vysukujú fúzy a pyšne hlavami hádžu, akoby svojou hrdosťou ukázať chceli, že sa v Milkovi nesklamali a že veru mu verní zostali, z Rakús s ním prišli vojaci si len tak pobrnkávajú šabličkami, len si tak pokreskávajú ostrôžkami. Pán Milko sa klania, podáva ruky starým známym a uzrúc Ondreja, starodávneho priateľa svojho, zďaleka len naňho pozerajúceho, skočil k nemu, zosadol z koníka a stisol mu ruku. Ondrej sa zasmial a hovoril: "Ej, Milko, čiže si za chlapa! Tak sa mi zdá, že sa chceš ukázať tomu švárnemu dievčaťu, ako ti svedčí na koni."

"Dajže pokoj, ty pokušiteľ!" a to hovoriac Milko, pojíma ho so sebou do richtárovho domu. Páni pripasujú šable k boku a hrnú sa k Dlhohorskému uvítať Milka - -

U pána richtára je plno pánov, plno cudzích ľudí. Dlhohorský víta Milka, páni ho tiež vítajú, každý sa teší, že sa s otcom pomeril a dostal samostatné držanie; na čo Milko usmejúc sa, odpovedá: "Prosím vás, páni, dajteže pokoj, ja som len ten starý a chcem, aby ste sa tak ku mne držali ako predtým."

"Ej, čo by to," povie jeden z prítomných, "teraz vy jeden sám stojíte za nás všetkých."

"Teda už všetko viete? Ja som vám chcel radostnú novinu povedať, a vy ste hádam prv o nej počuli ako ja."

A tak to všetko išlo veselo; už je dom žilinského richtára nie viac domom ustavičného trápenia sa ako predtým, ale je domom radosti, junáckej sily a víťazského zápalu. Milko si už sám slobodnejšie vedie, už viac neprosí ako predtým, ale rozkazuje, neradí, ale vyslovuje svoju mienku, akoby ona bola jedinou pravdou; a páni tiež nepovažujú svoje ustanovenie viacej za dobrú vôľu, ale za potrebu a povinnosť. Predtým Pán Boh vie, čo by bol svet povedal na Milkove reči a skutky, páni by sa boli hádam zasmiali, stisli plecom a riekli: "Dobre, pôjdeme, ak sa nám bude páčiť, čože nám ty máš rozkazovať? Ved' si ty ešte menej ako my." A teraz, keď Milko vraví, že iba spojené sily a jeden zápal za jednotu môže spomôcť Uhorskej, môže kráľovi v jeho ustavičných vojnách slávu zachovať a nepriateľov zdrúzgať, že je jeden každý povinný, hoc by i život pritom utratil, pracovať na strokotaní síl krajinu podrývajúcich, to každý volá: "Tak je, tak je," to každý vraví, že i on tak myslí. Milko býval predtým tichý, smutný a keď mu prišlo dačo vykonať, čo mu vodcovia rozkázali, nepovedal ani slova, ale išiel a vykonal. Potom stanúc sa vodcom vojska trenčianskeho, prosil, napomínal, radil a keď dakedy i neposlušnosť jeho úmysly hubila, radšej mlčal, aby zo zlého ešte horšie nepovstalo, vediac, že ľudia, keď sa im dačo nespáči, hneď do náruživosti upadajú a nechávajú i tie najsvätejšie veci stáť len preto, že sa im po vôli nestalo. Ale teraz? Teraz si Milko hore vedie, nie z pýchy, nie z precenenia síl svojich, ale vediac, že nielen sám dačo môže, ale že sa teraz i druhí neopovážia viacej stranu Matiášovu zanechávať.

Dlhohorský je rezký, poctivý starec; ani len slovom neodporuje Milkovi, iba keď tento dovráva, začne i on hovoriť a tak horlive pánom predstierať, až mu oči iskria, že je len ten jediný možný spôsob, Trenčín zase zjednotiť, ktorý Milko radí. Páni tiež na tom stoja, aby sa Vladimírovi čím skorej cesta ďalšieho pustošenia zastúpila; a hoc to daktorý i dobre zná, že sú reči Milkove často číre vrúce reči, že sa všetko tak ľahko stať nemôže, ako si on to predstavuje, predsa mu to každý vďačne odpúšťa vediac, že je to mladistvý zápal, ale zápal, ktorý len dobré chce a za svojím osobným úžitkom nejde. - A tak sa páni na tom uzniesli, že začnú na druhý týždeň Vladimírove zámky dobýjať, že Žilina bude ohniskom všetkého počínania, a s tým sa rozišli.

Milko zostal sám s Dlhohorským, radia sa ešte ďalej, ako by mali k dielu pristúpiť; ale starý pán je celý bez seba a tak v radosti svojej hovorí: "Robte, čo za dobré držíte, ja všetko na vás nechávam vediac, že vy v mladistvom zápale vašom viac urobíte ako ja starý človek pri všetkej svojej dobrej vôli." Milko stisne ruku



starcovi a sľúbi mu, že sa v ňom nesklame; zavolá hlavných vodcov k sebe, rozdáva rozkazy, píše listy i otcovi i do Turca, porozposiela poslov a vyzvedačov na všetky strany. Potom dá ku sebe zavolať svojho starého priateľa Ondreja Bachu a privíta ho týmito slovami: "No, chlape, už teraz všetko pôjde, už teraz len veríš, že dačo vykonáme, že sa reči Milkove, dakedy v Nitre prenesené, skutočne vyplnia?"

"Bolo by zle, keby sa nevyplnili; ale i ty veríš, že sa i reči Ondrejove, dakedy v Nitre hovorené, vyplnia?"

Milko stisol plecom a pokývavajúc hlavou, povedal: "No, no, Ondrej, ako bude, tak bude, ale ja si ťa musím z hrdla striasť, lebo by zo mňa nič nebolo, keby taký pokušiteľ a posmievač ustavične pri mne stál. Vieš ty čo, ale naozaj! Pôjdeš do Turca, budeš vodcom celej stolice v mene Pankráčovom, budeš stade, zo Znieva, Lietavu napadať, od Vrútok zastaneš cestu Vladimírovi zo Strečna, na Fatre odrežeš celkom Komorovského od Vladimíra a ja pri Vrátnej."

Ondrej chcel ešte trochu žartovať, ale Milko vážne obrátil reč na druhú stranu, rozložil mu jeho povinnosti a povedal mu, že už i jeho príchod v Turci oznámil i rozlučoval sa s ním. Ondrej je duša dobrá, rád vidí svojho priateľa, ako sám seba, a tak ešte pozrie naňho ostatný raz, usmieva sa, voľačosi rukou ukazuje, čomu iba Milko rozumie, vyjde, usporiada svoje veci a uháňa do Turca, do okrúhleho Turca.

Milko zostal samojediný v izbici. Dost' sa už napracoval, napísal, navravel, navrtel a teraz zostal sám ako prst; a pravda je to, že človek, ktorý vyrástol, učil sa, bojoval a krv za kráľa vo spoločnosti s druhými vylieval, zatúži, namoždiac a naprajúc sa, zase len za inými. Milkovi sa tiež zanechcelo samému i pobral sa richtára hľadať, majúc sa s ním dač porozprávať. Prišiel do svetlice, kde obyčajne rodina Dlhoorského bývala, ale našiel tam len Máriu. Matka odišla po práci a Dlhoorský bol v meste.

Bol si síce Milko predsavzal, že už na všetky sny mladosti zabudne a teraz len celkom veci svojej žiť bude, že všade prísne pozorovať bude, či sa všetko pohybuje, či sa jeho rozkazy plnia, lebo stojí na vážnom mieste, na jeho hlave mnoho starostí leží, a tak mu treba vážnosti, pilnosti a prísnosti; ale ako do izby vstúpil, opúšťalo ho jeho predošlé odhodlanie, i nevedel ani ako, ani prečo sa mu ďalej ísť nechce. Bolo za maličkú chvíľu mlčanie, lebo ani jeden, ani druhý nevedel, odkiaľ začať, až naostatok Milko pristúpi k dievčaťu, chytí ho lahodne za bielučkú rúčku, pozrie mu do čiernych

očiek a povedá: "Odpusťte mi, Marienka moja, že som vás nemohol od príchodu môjho ani len dobre pozdraviť, ani sa vás len opýtať, ako sa máte."

"Ach, veď ja to viem, že ste veľmi zaneprázdnený, že máte pred sebou mnoho väčších vecí, ako jedno slabé dievča do ohľadu brať," hovorí potichu trasúca sa dievčina.

"Nehovorte tak, Marienka! Oddávna si žiadalo oko moje spočinúť na tvári vašej samo a samo bez svedkov a zatúžili pery moje za okamihom, keď by vám vysloviť mohli, ako si vás nadovšetko vážim a ako lipne duša moja na postave vašej, na dychu vašom a na všetkom, všetkom, z čoho vás Boh stvoril."

Mária, zapáliac sa, čiernym okom zboka pohliada na šuhaja, a ten jeho pohľad, hoc bol len zboku, trebárs trebárs bol nesmelý, takú mal silu, takú mal moc, že ani všetky slová, ani všetky reči to vypovedať, to prezradiť nemohli, čo v ňom Milko zahliadol. Jeho oči sa po druhý raz zišli s jej pozorom, oko v oku videlo, čo duša myslí, čo srdce cíti, súc najsilnejším výrazom duše človeka.

Milkovi sa dnes otvorila brána do raja lásky.

## XI

Týždeň sa chýli ku koncu. Zo Starého Hradu sa ustavične hrnú zakryté vozy do Žiliny, Milko dá zväzať zbroj, zbožie a rozličnú živnosť do mesta, všetko to potrebujúce, bo sa ľudstva toľko nahrnulo, že nieto ani dostatočnej zbroje, ani živnosti. Starý Pankrác oddávna hotoval na Starom Hrade, čo je k vojne potrebné, a teraz sa to dobre zišlo Žiline. Starý Hrad sám pre seba toľkého dostatku nepotrebuje, lebo keď sa do zámku dakoľko ľudí zamkne, to ho žiaden človek nie je vstave dobyť. Pán Ondrej z Turca mnoho zásoby i ľudí poslal, takže sa to všetko len tak mrví okolo Žiliny. Všetko je hotové, všetko je pripravené.

Ale ani Vladimír nedáva na seba čakať. Predtým po zámkoch utiahnutý o ničom nemyslel, iba o novom obliehaní Žiliny, o ničom sa mu nesnívalo, iba o jej znivočení. Teraz sa vytiahol zo svojich zámkov a celý ľavý breh Váhu je preplnený jeho ľuďom a husté, večierkom a v noci po nebi lisknúce sa ohne veštia záhubu a skazu, ktorú on Považiu hotuje. Ľudia utekajú a hľadajú prítuľku v Žiline a v okolí, nad ktorým Milko

vládne.

Komorovský bol hotový s Liptovom, všetko počúva jeho rozkazy. On tam viac nemá roboty, a tak na ustavičnú prosbu Vladimírovu pohol sa s veľkou silou do Trenčína a napadol Turiec. Ale ani do Turca, ani do Trenčína nie je ľahko prísť, lebo Turčania zastali na Fatre i na strečnianskych horách, takže sa ani Vladimír ku Komorovskému zblížiť nemôže, ani tento k tamtomu. Komorovský sa besnie, vedie svoje ľudstvo hore Fatrou, ale do Turca, hoc je aj malý, keď jeho zemianstvo na jednej veci jednomyselne pracuje, predsa nikto nepristúpi. Nepristúpil ani Komorovský. Dost' sa hádzal, dost' zubami škripal, ale mu to nič nepomohlo, lebo sa musel pekne-krásne od Fatry odtiahnuť nazad do Liptova.

Ale Komorovský si našiel druhú cestu. Cez Oravu, cez hory bez toho, že by to bol kto zvedel, priblížil sa k Varínu. Bolo to odrazu balamuty okolo Žiliny. Komorovský nečaká dlho, nemárni čas, ale sa hneď pustí do roboty. Starý Hrad je len slabo obsadený, ľudstvo, zbroj, strova, všetko je to vyvozené do Žiliny a Komorovský sa rúti na jeho steny, dobýja ho vo dne i v noci s jednou čiastkou svojho vojska, druhú pošlúc do Žiliny, aby sa spojila s Vladimírom a obľahla ohradené mesto. - Ale Starý Hrad sa dobre drží, nie je to tak ľahko na jeho múry sa vyškríabať. Komorovský len búri, strieľa, rebríky prikladá; ale čože vykoná? Nič. A z Turca, z toho malého, okrúhleho Turca, ani nik nevedel ako, prikradla sa pravou stranou Váhu kopa ľudstva, rozpráchla sa po horách a stade váľa skaly na ľud Komorovského, váľa stromy a púšťa ich dolu dolinami, strieľa a hubí zhora dobývačov - potom sa utiahne na Starý Hrad a stade pozerá Komorovskému do očí.

Divné je to, čo sa v Turci robí. Celý Turiec sa priznáva k strane Pankrácovej a nieto nikoho v celej stolici, čo by inak zmýšľal ako ostatní. Pankrác síce málo prichádzal do Turca a tak ho i málo ľudí poznalo, ale si každý rozpráva o jeho skutkoch. K tomu nemal Pankrác ani príčiny proti Turcu dačo začínať, lebo sa ho vždy pridržal. Mnohé husitské rodiny české našli v Turci priateľské prijatie a tak vždy s Turčanmi a s Pankrácom držali, lebo tento bol známy straník Jiskrov, tamtí zase nie sami, ale v Pankrácovom mene sa riadili. Tak bol Turiec čerstvý, jednomyselný, jeho statky a držania neboli od nepriateľov spustošené, jeho smelosť a odhodlanosť nebola ešte zlomená. Dobre sa teda Turčania na Starom Hrade držia, dobre oni riadia i v Žiline, kde s pánom Ondrejom Bachom, kapitánom svojím, prišli.

V Žiline sa celé mesto pohybuje, lebo sa nikto nestrojí, ako predtým, nepriateľa očakávať. Milko píše listy do Nitry otcovi, posiela poslov za ním, chodí po meste, dávajúc rozkazy, s Dlhohorským a s pánmi sa radí. A keď sa už dosť naradili, dosť nahovorili, otvoria sa brány a množstvo vojska vyhrnie sa rovno na pole a na jeho čele Milko Pankrác.

Vladimír sa prihrnul k Žiline, jeho vojsko je mocné, dobre ozbrojené, a on je taký netrpezlivý, taký nespokojný, že hoc by aj všetko zhynúť malo, vojsku káže sa hýbať a ustavične stáť pod zbrojou. Komorovský nechal v zlosti Starý Hrad a prirazil k Vladimírovi, ačpráve mu Turčania i teraz za pätami idú.

Tak na poli žilinskom nič inšieho nevídať, len ľudí a ľudí. V meste rozkazuje Dlhohorský a na múroch čaká začiatok bitky so svojimi mešťanmi; Milko s trenčianskym ľudstvom, s kráľovským zemianstvom a s vlastnými poddanými sa rúti proti Komorovskému na východ, pán Ondrej Bacho s Turčanmi si od poludnia zastane na výškach a ženie na Vladimíra, od Lietavy sa približujúceho.

Zakypelo to odrazu ako súdny deň. Milko sa prosto valí na prichádzajúceho Komorovského; škoda takej mladej krvi, že sa tak búri, že by sa tak rada z pádu nepriateľa potešiť! - Nikto si to ani nemyslel, ani nepredstavoval, že si ten mladý Milko tak hersky počínať bude; on sa len ženie, až mu len tak vyšnurovaná mentiečka v povetrí pláva, až sa mu tak to pero na šiřaku kníše. Bubny vreštia, ľudstvo sa hýbe, jazda beží za Milkom prosto do ohňa, prosto do mečov. Komorovský lieta na koni, jeho Česi hľadajú chladným okom na hrnúcich sa Trenčanov, ale tým pilnejšie strieľajú, tým ohnivejšie rúbu. Milko sa uhol ku Váhu, pechota sa odmykla na druhú stranu a Turčania, zo Starého Hradu pod pánom Rutkayom a Záturským prišli, tisnú Vladimíra, Ondrej Bacho s pánom Vladárom a Košútom odsekáva spojenie medzi Komorovským a Vladimírom.

Tak surma nastala všeobecná. Vladimír páli, rúbe Turčanov ako besný, seká si cestu a prosto na Žilinu udrie. Komorovský je zo všetkých strán v pomykove, nikde priechodu, nikde slobodnej cesty nemá, iba pri žilinských múroch je prázdne miesto, a tak sa ta hýbe a potom mužstvo jeho o múry opreté, začne na Milka páliť. Hej, ale to všetko len tak človeku nejde, ako sa mu vidí. Komorovskému, pravda, začína dobre ísť, ale ani nevie, ako sa to stalo, len naraz padajú skaly z múrov mestských na hlavy jeho bojovníkov, guľky z pušiek hviždia, horúca voda sa leje a spredu Milko pichá

koníka, pán Rutkay stíska ostrohami svojho vranka, pán Záturecký si švihá šablicou ponad hlavu, a tak sa to všetko rúti na nepriateľa, že sa Komorovskému v očiach zaiskrilo. Ale Komorovský ešte predsa stojí, jeho bojovný ľud síce zredol, ale jeho starí Česi ešte stoja, majú železo i na hlavách i na prsiach a dobrými panciermi ozbrojených ľahká uhorská šablica tak ľahko neporaní, nepretne tak ľahko železný odev, neskúsený vojak tak ľahko nepristúpi k udatnému šedivému Čechovi, ktorý od dávnych rokov s Jiskrom bojuje. - Vyšli teraz Česi proti Milkovi, Komorovský posielal poslov k Vladimírovi, aby sa, zanechajúc daromné dobýjanie mesta, skoro obrátil na východ, a sám si stanúc na čelo svojich bojovníkov, vyrútil sa proti Trenčanom.

Vladimír sa predral až k samému mestu. Dost' ho jeho skúsení vojaci prehovárali, aby tomu dal pokoj, že i v meste je dost' sily, že nič nevykoná, že by ich potom mohli Turčania od chrbta prepadnúť; ale on nič nepočúva, nič do ohľadu neberie, len si robí dlhým mečom cestu a druhí ako divé husi dlhým radom za ním sa ponáhľajú. Dost' z mesta strieľajú, dost' skálím hádžu, ale Vladimír na to nedbá, ani sa len neobzrie, prikladá rebríky a v mihu oka sa vyhodí na múry. Zhŕknu sa okolo neho síce Žilinčania ako kavky, ale on metie okolo seba mečom a keď si už urobil slobodné miesto, zodvihne krvavý meč dohora a ústami hýbe, akoby šeptal: "Mária! Vladimír ide Žiline ohnivým mečom zasvietiť!" A taký zostal strašný, že sa ho všetci Žilinčania zľakli, bo to už nebol ten pekný muž Vladimír, farba zmizla z jeho líc a vpadnuté oči strašne vykukávali spod čiernych obrv. Vtom hodí okom za seba a vidí, že ho nikto nenasleduje. Dost' on volá, aby šli za ním, ale všetci zdola zakričia: "Na pomoc Komorovskému!"

"Hviezdy nebeské!" volá Vladimír, "Komorovskému? A Vladimír neuvidí svoju Máriu?!" a s tým skočí dolu z múru, až sa zem zatrasie, vypočúva poslov Komorovského, vyhodí sa na koňa a ako zlý duch sa rúti do šabiel a kopíj Turčanov, čo sa od poludňajšej strany proti postavili. Ale nič to nespomohlo, Vladimír kliesni svojím cestu a naozaj berie do horúca Turčanov, že skoro boli prelomení; padol Vladár i Košút a mnoho inších pánov, cez ktorých mŕtvolu ako vietor preletel Vladimír a za ním ako dlhá reťaz čaty jeho.

Tak sa spojil Vladimír s Komorovským. Trvala tá sekanina ešte dlhý, dlhý čas, až predsa Vladimír s Komorovským odtiahnuť museli, a hoc aj nemuseli, teda sa im predsa lepšie videlo ostalé sily na druhý príhodnejší čas zanechať, a to keď sa páni zo

Žiliny rozpráchnu, keď Turčania domov odídu, lebo čože by robili v tak maličkom meste? - Milko dá na víťazstvo trúbiť.

Brány žilinské sa otvorili, zvony zahučali, bubny zasurmovali, trúby zavrešťali i v meste i za mestom a vo všeobecnom radostnom pokrikovaní vchádza to radostné vojsko, čo sa dnes toľko, ale, chvalabohu, šťastlive napracovalo. Na jeho čele si pyšne na bielom koni poskakuje Milko Pankrác. Koník jeho sivý je celý krvou dostriekaný, nôžky sú mu červené ako aksamiet a tak nimi preberá, akoby ho dačo na nich páliło. A ten Milko, čo na ňom sedí, si tak hersky vedie! S holou šablicou, v pravici zvesene držanou, vstúpil do mesta; oči sa mu lisnú, líca mu horia, a to všetko od radosti nad dnešným víťazstvom, nad dnešnou slávou.

A keď už prišli na ten žilinský rínoek, to ich víta pán Dlhohorský, dievčatá z oblokov červenými i bielymi šatkami kyvocú, až je to milá vec na to pozeráť. Milko dáva rozkazy svojim, posielá čiastku ľudstva k obrane na Starý Hrad a do Varína, prosí Dlhohorského, aby dal pochovať mŕtvych, zbroj z bojiska poodväžať, a sám si zaskočí bystro ako jeleň do domu richtárovho, že ani nikto nevie, ako sa stratil. A v tom richtárovom dome je jedna neveľká, Milkovi známa izbička - ta on letí, ta sa on ponáhľa. Pri obloku stojí jeho Marienka, ako ruža na púšti vyrastená. Zdá sa, že nepokojne dakoho čaká, lebo sa odstránila od spoločnosti a zaprela sa samotná do izby, akoby sama so sebou bola spokojná - Milko si priskočí ku svojej dievčine, veselou tvárou, horúcim zrakom ju pozdraví; ona ho tiež usmievavo víta, ale tak naňho okom pozerajúc, akoby mu dačo predhadzovala, ako čo by sa ho dačo opytovala.

"Čo tak na mňa hľadíš, duša moja," povie Milko, "ved' som ti hádam neublížil? Ani sa veru za mňa hanbiť nemusíš."

"Keď si ty taký," odpovie tichým hláskom dievča, "vidíš, že sa my tu trápime, a ty, Pán Boh vie ako, lietaš medzi nepriateľmi - nič sa nešajúješ -"

"Haha, duša moja, nič sa neboj, nič sa nestaraj, Milkovi sa nič nestane. A čo by si na to povedala, keby Milko z bitky utekal? Či by si sa zaňho nehanbila? Či mi neveríš, že som ja i tam vždy na teba myslel?"

"Ved' si myslel - ved' som videla, ako si sa ani na svoju Máriu, stojac na rínku, neobzrel, a ja som toľko strachu za teba vytrpela, že mi tento jeden deň hroznejší

bol, ako ten dlhý čas, čo si sa v Rakúskej baval. Ach, ty ani nevieš, čo som ja za teba už vytrpela."

"Ktože ti to vraví, dieťa moje? Vidíš, ja mám len dvoje na svete: vernosť k Matiašovi a teba, srdce moje! Vezmi mi jedno z týchto dvoch, tak ma nemáš viac na svete. Ja za to nemôžem, že odrazu v jednom okamihu nemôžem i teba k srdcu tisnúť i biť sa za Matiaša kráľa."

"Ale, Milko, predsa bys' mohol viacej za svoju Máriu pracovať, lebo ver, že jej najväčšie nebezpečie hrozí."

"Nuž aké?" okom usmievavým na ňu pozerúc, opýta sa Milko.

"Či nevieš nič o Vladimírovi? Ach, ten len všade na mňa mieri, všade sa len na mne chce vypomstiť. Ved' som ti rozprávala o jeho rečiach, ostatný raz mne a matke hovorených. Vidíš, Vladimír pre mňa Žiline pokoja nedá, a ty od Žiliny skazu odvracajúc, nevidíš, že mne od Vladimíra nebezpečenstvo hrozí."

"Nestrachuj sa, dieťa moje! Pokiaľ Milko žije, nič sa ani tebe, ani Žiline nestane," vraví šuhaj a na prsia svoje pritisne trasúce sa dievča, hľadajúce tiež prítulok na horúcom srdci milého svojho.

Dvere sa otvoria na izbe a na prahu zostane so smutnou tvárou pán Ondrej Bacho - ale pozerá na toto zjavisko - pozerá, pozerá a tvár sa mu vyjasní, bo sa teší, že ho nespozorovali - ach, a rád sa on díva na šťastie ľudské! Oj, Milko, oj, Mária, keby sa všetci ľudia z vašej úľosti tak tešili ako Ondrej, nečakal by na vás žiaden smútok v neistej budúcnosti! - Ondrej, potichu zatvárajúc dvere, usmieval sa a odchádzal. S ním hľadel ostatný anjel na šťastie milých a s ním vykročil i ostatný anjel pokoja a šťastie z domu Dlhohorského.

## XII

Už sa to hádam nikdy neprestane búriť na tom Považí. Druhý raz bola oslobodená Žilina a Považiu sa tým nič nepomohlo. Komorovský s Vladimírom sa len zase ukázali pri Žiline, ale nič nezačínajúc, iba robia slobodný priechod cez Oravu prichádzajúcemu bojovnému ľudu. Jiskra posielala mnoho ľudstva do Trenčína, ne jeden človek tiež prichádza z Liptova. Nikto nevie, kde sa prehrnuli predchádzajúci

Ľudia a prečo sa i Komorovský i Vladimír od Žiliny stratili.

Ale prichádzajú chýry zdola, že starý Pankrác pustoší ľavú stranu Váhu, že počujúc o Komorovského objavení sa v Trenčianskej stolici, viacej pomeškania nemal i rútil sa, hľadajúc tohoto, ako Váh na jar snehom tatranským rozvodnený. A Komorovský sa tiež neodťahuje, ale napáda Pankráca, kedy a ako môže. Ľudia vravia, že je tiež tak na Pankráca zajedený, že Vladimíra len preto zase proti Žiline poslal, aby nikomu dopriate nebolo zahubiť jeho starého odporníka, iba jemu samému. A Vladimír sa vďačne ponáhľa na Žilinu.

V Žiline je tichý pokoj. Rečí sa málo hovorí, ale tým viacej sa robí. Pán richtár sa ustavične stará o upevnenie a ohradenie mesta; Milko lieta na koníku hneď na Starý Hrad, hneď do Turca, hneď zase na Podhradie, ako čo by mu bolo súdené nemať ani pokoja, ani oddychu.

Ale teraz čože sa to odrazu stalo? Milko zo Žiliny neodchádza a smutný je. S pánom richtárom sa zatvára do svojej izbice a obaja sú zarmútení, sám Pán Boh vie, čo majú za zhovory medzi sebou! Marienka sa dosť opytuje Milka, čo mu chybí, pani richtárka sa krúti okolo Dlhohorského, chtiac sa dozvedieť, prečo je smutný; ale on len stisne plecom, pokýva rukou a nič neodpovedá. Richtárka by sa to ale chcela dozvedieť, bo čím sa väčšmi dačo ukrýva, tým väčšmi to ženské trápi. Prišli boli pred dakoľko dňami dvaja poslovia z Budína s listy, tí sú ešte v dome richtárovom, ich sa spytuje pani Dlhohorská, čo tam u nich slýchať. Načo sem prišli? Beztoho že by oni dač povedať znali, okrem že listy doniesli. Pani ale tuší, že im to vyjaviť Dlhohorský zakázal.

V dome richtárovom, vo veľkej palote sa zišiel mestský úrad a hlavnejší páni so Žilinou držiaci z Trenčianskej stolice. Oni sa schádzajú po jednom, po dvoch, aby sa pozornosť nevzbudila; a keď už boli všetci pohromade a zasadli si za stôl, začal Dlhohorský hovoriť: "Páni moji! Spoločná potreba nás k tomu doviedla, aby sme všetko spoločne začínali a v bratskom dorozumení pred seba brali. Spolu sme sa radievali, spolu bojuvali, spolu plakávali a radovali sa; a duše naše sa so spoločným žiaľom, spoločnou radosťou v jedno telo spojili, v jednu vôľu zrástli a to vykonali, že sa posiaľ držíme, že sme posiaľ nepadli. Ale prečože sa teraz verejne neradíme, prečože sme sa teraz tuná iba v súkromnosti zišli? Počúvajte, poviem vám. Matiáš kráľ vie o Žiline a Trenčianskej stolici, že ona za jeho slávu a právo žije a umiera, a tak



nám sľubuje pomoc proti nepriateľom našim, len s tým doložením, že sa to len neskorej stať môže a že teraz on sám od nás pomoci potrebuje a žiada. Milosť kráľ píše, že od východu Turci na krajinu udierajú. Starý Szilágyi je zajatý a hádam už aj zahynul v rukách tureckých, Galambovská pevnosť je stratená, sultán Mohamed vtrhol so stopäťdesiatitisíc do Bosny a dal zoťat jej kráľa, teraz sa blíži k Uhorskej krajine. Zo všetkých strán nám teda nebezpečenstvo hrozí. Fridrich cisár je ešte nie docela s našou vlasťou na čistom, čo sa tu v Tatrách robí; od východu nám Turek záhubou hrozí a celá naša krajina, verte mi, nemá dosť sily tolkej moci odolať. Matiaš kráľ ide z pomoci božej na Turka a nás pýta, aby sme sa všetkým možným spôsobom s Čechmi pokonali, bo že našej pomoci potrebuje a pokoja od polnoci. Tak píše sám kráľ - teda vidíme, páni moji, na čom stojíme, vidíme, že je celá krajina a my s ňou na kocke, ktorá, neviem, ako sa obráti. Vlasť naša je slabá, Szilágyi chytený, kráľ nikdy ešte s Turkami nebojoval. - My sa máme s Čechmi pokonať! Na aký spôsob? Dva jesto spôsoby: Alebo odrazu znivočiť Vladimíra s Komorovským, alebo na dobrej ceste s nimi vyjednávaf a pokoj uzavrieť. Prvé je nemožné a druhé je ťažké, lebo sú oni silní, držia spolu ako reťaz a s kráľom sa nikdy nepokonajú. Páni moji, dajte rady, dajte pomoci!"

Pán richtár vravel vážne a zhromaždení páni mlčali, počúvali, divili a zhrozili sa. Dlhohorský dohovoral, zodvihol kráľovský list zo stola a podal ho susedovi. Každý ohliadal list, každý videl na ňom kráľovskú pečať a podpis: Mathias rex. A keď sa už tí páni napozerali, načítali, namysleli, začali poriadkom svoju mienku vyslovovať. Naostatok sa Milko pozdvihol a vravel: "Páni moji! Ja len jeden spôsob viem, ako by sme mohli obom potrebám vyhovieť, či je ale pravý, to neznám. Tak by bola mienka moja, aby sme na každý možný spôsob hľadeli Čechov medzi sebou roztrhať a hlavne Vladimíra s Komorovským. Vladimír, ako znáte, odpadol od môjho otca pre Strečno, ktoré si, na ňom len kapitánom súc, prisvojil. Čo by ste mysleli, keby som ja Vladimírovi Strečno podpísal, a to tak, že on na ňom za života môjho otca v mene Pankrácovom vládnuť bude, po smrti jeho ale jemu celkom pod tou výmienkou pripadne, aby od Komorovského odpadol, s nami držal a i sám pomoc jeho milosti kráľovi poslal? Ja toto držím za najlepší spôsob obom potrebám vyhovieť, nešanujem nič, dám všetko, čo mám, len nech je vlasti mojej spomôžené. A keď Vladimír na nič nepristane, to poručeno Bohu; kráľovi síce potom ani človečka poslať nemožno, ale ja i tak, čo budem môcť zbroje a peňazí na Budín vystrojím."

Páni si pomysleli, prehovorili dve, tri slová, pristali na Milkov návrh, ihneď chceli menovať vyslanstvo ku Vladimírovi, Milko ale si vyprosil, aby tú celú vec jemu samému zanechali, že sa on sám s Vladimírom zhovárať bude.

Už neďaleko Žiliny stojí Vladimír. Komorovský sám zostal v dolnom Trenčíne a Nitre, sám sa tlačúc so starým Pankrácom. Lietava a Strečno sú ešte nie prihotovené, Vladimír teda zastal na širom poli neďaleko mesta čakajúc, kým bude všetko hotové. Tak je teda Žilina po tretí raz nepriateľom otočená, po tretí raz pozerá Vladimír na jej vysokú vežu. Ale on nepozerá len na tú vysokú vežu a na tie pevné múry, no maľuje si v duši svojej mnoho obrazov, ktoré oko dozrieť nemôže.

Už je noc a Vladimír v dlhom bielom plášti zahalený blúdi samotný po poliach žilinských. Ani nevie, kde ho noha nesie, ani nevie, kde ho oko vedie, bo len hlas duše sa v ňom ozýva: " V Žiline je tvoj život a tvoja smrť." A Vladimír verí tomu hlasu, jeho myseľ nemožnosti nepozná. Zastane na pustom poli, pozerá na Žilinu a tu i tu sa také slová vyderú z prs jeho: "Nač som ťa zhladol? Ty si ma odvrhla, a ja nemôžem na teba zabudnúť. Noc i deň sú svedkovia mojej bolesti, a ty nemáš nado mnou ľútosti! - Svet sa nazdáva, i ty sa nazdávaš, že Vladimír žiadneho ľudského citu nezná, že je jeho radosťou krv ľudská a pohľad na nešťastie, že sa on pri požiaroch dedín zohrieva a biedou nevinných ochladzuje; ale to nezná ani svet ani ty, že to Vladimír pre teba robí, že v tom chce zabudnúť žiale svoje."

Tmavá noc sa pomaly riediť začína, od východu znamenajú zore, hviezdy sa trasú, akoby cítili svoj blízky pád, i letia jedna za druhou z výsosti nebeskej. Slnce vyskočilo spoza hôr a okom plamenným vívalo široké krajiny. Noc zamumlala temným hlasom a utiekla v okamihu z celého Považia, akoby ju bola kliatba denného svetla zastihla. Oko zhladne, ako sa hory z pár nočných vymáhajú, ako sa po dedinkách dym dohora vyvíjať začína. Vladimír blúdi sám po poli, pozerá na vežu žilinskú smutným okom, zahalí sa do širokého bieleho plášťa a hoc aj celú noc ani oka ne- zažmúril, chytrým krokom stúpa do svojho tábora. Poznať už z toho prudkého kroku, že je to nie prvá noc, ktorú bez sna strávil.

Celý tábor ešte odpočíva, len stráže na svojich stanoviskách behajú, lebo je ráno štiplavé, chladný pofukujúci vietor sťahuje údy ľudské, štípe tvár a fúka do očí, že slzy z nich padajú. Vladimír príde až k táboru, prezerá stráže a zostane pri nich, lebo je odtiaľ najlepšie hľadiť na mesto a posilať poslov na Strečno a Lietavu.

Slnce sa ako obor dvíha dohora a od Žiliny letí mládenec v bojových šatách oblečený k nepriateľskému táboru. Koník preberá nožičkami ako straka jazykom, keď na kole zarapoce, hádže hlavou, prská, akoby sa radoval nad sviežim ranným povetím. Šuhaj si sedí na koníku a popúšťa mu uzdu, vyťahuje sa a pozerá, či už skoro do tábora dôjde. Z jeho držania, z očí a tváre mu poznať, že je nie obecný človek, lebo to šibké telo prezradzuje ohnivú dušu. Letí šuhaj, letí na svojom koníku, priletí až k prvým strážam, kde Vladimír stojí. Povie, že ide zo Žiliny a že by rád s Vladimírom hovoriť.

"Tak? Zo Žiliny?" povedá Vladimír a potom obrátiac sa k príšlému jazdcovi, prehovorí: "Ja som Vladimír, čo žiadate?"

Prišlý jazdec pozerá na Vladimíra, možno síce, že ho pozná, ale predsa sa k nemu priznať nemôže. No nie je to čudná vec, Vladimír je celý premenený, oko mu je vpadnuté a tvár bledá.

"Pane, čo vám zveriť mám, to iba vy sám i znať potrebujete."

"Dobre. Poďme teda von z tábora."

Jazdec skočil z koňa, dal ho do rúk stráži a odchodil pešky s Vladimírom do širého poľa. Obaja spočiatku mlčali, až sa Vladimír ohlásil: "No, čože máte nového v Žiline?"

"Mňa posielala k vám Pankrác, kapitán žilinský, s pozdravením i s vyslovením žiadosti s vami vstúpiť do priateľského zväzku."

"Tak? A či on môže myslieť, že Vladimír, utratiac tam všetko, so Žilinou držať bude?" trpkými slovami sa ho opytuje Vladimír.

"Ja myslím, že ste v Žiline nič neutratili, lebo ste tam nič nemali."

"Nič neutratil? A znáš ty Máriu?" pýtal sa posla Vladimír, prudko ho za ruku lapiac.

"Ktorú Máriu?" spytuje sa Žilinčan.

"Ty si zo Žiliny a neznáš Máriu?" trpko vyrieknúc a zmraštiac čelo, prvý raz pozrel do tváre neznámeho Vladimír a zavolať: "Človeče, ja ťa mám znať! Ty si sám

Pankrác - a luháš opytujúc sa: Ktorú Máriu?!"

"Áno, ja som Pankrác sám - a chcel by som sa s tebou bližšie spojiť, hoc nás do týchto čias naše zásady delia. Vladimír, ja ťa znám a viem, ktorú Máriu mieniš; ale akože ti môže dať na Márii záležať, keď Žilinu zahubiť chceš, bo s ňou istotne i Mária zahynie."

"Nezhynie, nesmie zhynúť! Na to prisahá Vladimír. Ona mňa odvrhla v pýche svojej; Vladimír chce pokoriť Žilinu, chce vidieť pod svojimi nohami celé mesto - a potom jej povie: ‚Vezmi si, čo žiadaš,‘ i položí jej k nohám Žilinu, by zvedieť musela, čo je Vladimír, čo je láska jeho. Potom sa hádam jej tvrdé srdce obmäkčí."

Vladimír hádam preto popustil uzdu svojmu citu, že videl pred sebou človeka nie obecného a hádam i preto, že sa nazdal, že sa to dostane do ušú Márii. Vidno, že cíti, ako hovorí, bo sa celý trasie. Milko naň pozerá hneď útrpným, hneď pokojným okom, že mu je to ale nie milé počúvať, vidno z jeho zapálenej tváre, ačpráve sa, pravda, musí stavať, ako čo by o ničom nevedel a mal inakšie veci na pamäti. Spýta sa teda: "A keď Žilinu nedobyješ?"

"Teda zahyniem pod jej múrmi."

"Ale mi je to divné, Vladimír, že ty taký otužený muž na slabé dievča toľko myslíš, akoby ťa viacej nič na svete neviazalo. Spojenie s Komorovským, napríklad, ti bude hádam milšie, bo si skrze neho ku Strečnu prišiel."

"Haha! Nezná svet Vladimíra! Komorovský a Mária! Čo mi je z Komorovského, keď Márie nemám?"

"Môže byť, že ťa Mária preto tak pyšne odpravila, že s Komorovským držíš."

"Rany Kristove! Hádam pravdu hovoríš! Komorovský chce celú rodinu Dlhoorského znivočiť. Hahaha! A ja som sa mu dal vari za nástroj užívať za jeden biedny zámok, ktorý sme spolu ukradli? Hahaha!"

Milko sa prestrašil nad stavom Vladimírovým, videl, že sa s ním nič začať nedá. I začína mu byť úzko, bo takej náruživosti ešte nikdy nevidel, a všelijaké myšlienky ho zachvacujú. Bolo to naozaj čudné na obidvoch sa dívať. Jeden kráčal náruživosťou zachvátený, druhý išiel zamyslený popri boku jeho. Ale sa Milko skoro spamätal i začal hovoriť: "Vladimír! Keď chceš, môžeš i Strečno mať, i nebudeš musieť sám na

seba žalovať: Odstúp od Komorovského a drž so Žilinou, a ja ti sľubujem, že ťa môj otec v panovaní na Strečne zanechá. Pravda, musel by si v jeho mene vládnuť, ale po jeho smrti, dám ti to na písme, ako dedič všetkých Pankrácových statkov, že Strečno neobmedzene tebe náležať bude. Urob to, Vladimír, urob a oslobodíš sa od Komorovského, ktorý ťa beztoho len za sluhu a nástroj svoj považuje, a jednako ti to zostane, čo si od neho bezprávne dostal."

"Čo mi je z tvojho Strečna? Nechcem ani vás, ani Komorovského. Daj mi Máriu, vezmi si všetko, a ja budem spokojný ."

Milko pozrel Vladimírovi do očí, zapálil sa, ako čo by mu Vladimírove slová boli cez dušu preleteli, stisol plecami i povedal: "Ja ti ju dať nemôžem!" a to takým hlasom, že sa Vladimír zastavil a zavolať: "Nemôžeš?! - A ty tiež miluješ Máriu? Áno, to ti čítam v očiach - ale, hviezdy nebeské, nepovedz, že ťa ona miluje!"

"Vladimír, len ma počuj. ja som prišiel ku tebe ponúknuť ti svoje priateľstvo, a ty žiadaš odo mňa to, čo v mojej moci nestojí!"

"Mlč, mlč! Nač si prišiel do môjho tábora? V mojej si moci, a tak počúvaj moje slová: Všetka vaša práca je daromná. Ja nič na svete nechcem, len Máriu, a keď tú mám, všetkého ostatného sa zriekam!"

### XIII

Ako začal, tak neprestal byť smutný pán richtár žilinský. Páni vedia, čo mu asi chybí, ale druhí ani v meste, ani v jeho dome sa dozvedieť nemôžu, prečo je taký malomyseľný. Pravda, na ňom, starcovi, sa nikto ešte tak veľmi nediví, ale nieto človeka, čo by sa nad Milkom Pankrácom nezastavil, bo i on zvesuje hlavu a málo vraví, mladistvá sviežosť od dakoľko týždňov zmizla i z jeho pozoru i z líc i z jeho celého držania. Každý to už dobre vie, že sa s Máriou richtárovou radi vidia, každý sa teda diví, že sa tak opustil. Milko už málo behá do Turca, málo na Starý Hrad, ustavične len v Žiline sedí. Či pri svojej Márii? Nie. Či zbrojí mesto k vojne? Nie - on sedáva v svojej izbici v dome richtárovom sám a sám. Málokto sa opováži k nemu prichádzať; Marienka ho len kedy-netedy navštíví, nemôžuc ale nikdy odohnať oblaky smutných myšlienok z čela jeho. Tak to ide hodina za hodinou a Milko sa rozveseliť nemôže. Príde dnu k nemu Dlhohorský a opýta sa ho: "No akože? Rozmysleli ste sa

už? Vedže mi už len povedzte, čo ste u Vladimíra vykonali."

"Odpustíte mi, odpustíte, otec môj, že som vám to ešte nepovedal. Nemohol som to, nemohol, bo od toho slova závisí všetko moje šťastie."

"Ej, nech je, ako chce, lenže sa mi zverte; ved' komuže sa zveriť môžete, ak nie mne? A potom viete, už skoro dač začínať treba."

"Dobre, teda vám poviem. Vladimír je hotový ešte i dnes odpadnúť od Komorovského, hotový je všetko tak urobiť, ako my ustanovíme, ale žiadosť jeho je taká, že nám ju sotva bude možno vyplniť, a keď sa nevyplní, Vladimír je hotový vo svojom šialenstve všetko urobiť."

"Čože je to teda za žiadosť? Ved' hádam len nechce, aby sa mu Žilina na milosť vydala?"

"Keby to bolo, to by sa skôr stať mohlo pod výmienkami; tak napríklad, ako ste sa za Pankráca prehlásili? Ale on žiada o lásku a ruku vašej Márie, ktorá mu je všetkým na svete."

Dlhohorský sa nad touto rečou zarazil a zbledol, Milko ale pokračoval ďalej: "Verte, že on náruživo miluje Máriu. On chce vybojovať Žilinu, aby ju potom za dar k nohám Marienky položiť mohol. Ale čože tým získa? Mária ho nikdy ľúbiť nebude. Otče, tak by malo uvädnúť vaše dieťa, a ja zahynúť, ak by sa žiadosť Vladimírova splnila, lebo verte, že hoc potichu a potajomne, predsa žiaden človek tak úprimne nemiloval vaše dieťa, a to oddávna, ako ja."

"A na čomže ste zostali ?" opýtal sa bolestne Dlhohorský. "Čože teraz začneme?"

"Myslel som o tom, bojoval som sám so sebou. Celá budúcnosť Uhorskej krajiny leží na váhe: alebo Považie, alebo krajina padnúť musí. - A či my tiež tak nezhyjnieme? Keď trpieť musíme, teda trpme, ale tak, aby sme naším utrpením a trápením sa oslobodili i Považie i krajinu. Ja som sa odhodlal naveky opustiť Máriu - -"

"Vy slzíte, syn môj drahý?" lútosťivo povie Dlhohorský, lebo sa Milkovi pri posledných slovách dve veľké slzy z očí vytisli. "No len sa uspokojte," hovorí ďalej, "nestratíte Máriu, bo ona Vladimíra nikdy ľúbiť nebude. A načo by ste ju zanechávali,

keď by ste tým nič nevykonali a len seba, ju i nás všetkých utrúpili ?"

"Nehovorte, otec môj, viac o tom. To ja viem, že rozžialim nás všetkých, že vaše otcovské srdce tiež krváčať bude; a Marienka? Ja ju znám i budem ju sám prosiť, aby šla za Vladimíra. Jej dobré srdce a láska ku mne bude iste spôsobná obetovať sa za veci nám sväté."

"Nevravteže, Milko môj, nepravte také reči, lebo ja viem, že čo by sme sa my obetovali, nič nevykonáme; hoc aj by sa i Vladimírov a žiadosť vyplnila, predsa on od Komorovského neodstúpi."

"Neverte to, otec môj. Viete, že Vladimír vlasti nemá, žiadne rodinné záväzky ho nepútajú k zemi našej; nie je teda div, že on len samého seba chce šťastným urobiť, a čo šťastie jeho osobe donesie, za to je on umierať hotový, a čo zas proti tomuto stojí, to nenávidí, a tak bude nenávidieť i Komorovského, robiac to, čo mu lásku Márie získa. - Viem, ja viem, že to Mária urobí, že bude jeho ženou, a možno ho ešte i milovať bude. Ja sa odstránim z Považia a pôjdem do Budína slúžiť kráľovi až do mojej smrti -"

"Vy nesmiete odísť z Považia. A či myslíte, že by ste tým nepokazili všetko, že by ste tam viac mohli pre našu vec urobiť ako tu? Či myslíte, že by i vás i nás sám váš otec neprenasledoval ako všetkých kráľovských ?"

"Pravdu máte, otec môj! Ja zostanem s vami, ale s Máriou sa ešte dnes naveky rozlúčim." A vtom vyšli obaja z Milkovej izbice von.

Vo svojej malej chyži sedí Marienka samojediná. Poznať, že plakala, lebo sú jej oči červené, líca jej stratili živosť a sviežosť odrazu. A prečo? Sama si na to odpovedať nevie. Sedí si len, sedí, ale smutné myšlienky musia preletovať jej hlavou, lebo často spúšťa ľavú ruku na šitie, pravicu si položí na čelo, akoby ju hlávka bolela a tak bolestne pozrie, že by sa jej i ten najtvrdší človek, zhliadnúc ju, opýtať musel: "Krásna dievčina, čo ti chybuje?" Ale Marienka by sotva dakomu odpovedala, lebo hádam sama nevie, čo jej je. Často to mladých také myšlienky trápia, z ktorých si sami počet vydať nevedia. Marienka je teraz taká roztržitá, že ani nevidí, ani nepočuje, čo sa okolo nej robí. Vtom vstúpi dnu Milko a dlho na ňu pozerá, kým sa vzbudila a spamätala.

Dlho sa nato zhovárali, dlho si pošeptávali, ako čo by dávno už boli za

okamihom týmto túžili, až sa Marienka zas naraz zarmúti, ovesí hlávku a jej oči slzy zalejú. Milko pozrie na ňu a hlasitejšie riekne: "Neľakaj sa, srdce moje, neľakaj a nezarmucuj." A po tvári ju hladkajúc, pokračuje: "Neľakaj sa ničoho. Vidíš, hoc ja i o dakoľko dní preč odídem zo Žiliny a sa na Turka s kráľom Matiášom odoberierm, predsa sa úfam, že ma Boh ochraňovať bude."

"Teda ma predsa chceš zanechať!" hovorí Mária. "Nežartuj, prosím ťa, tak ukrutne so mnou."

"Drahé dievča, sama bys' tak urobila, keby si mnou bola. Stopäťdesiatisíc Turkov sa rúti na krajinu, kráľ volá, majúc málo sily, Turkovi oproti sa postaviť môžucej, a tak ťa zanechať musím."

Ale Marienka sa pustí do plaču i vraví: "Zanecháš? A prídu Česi a s nimi aj Vladimír - a my zahynieme."

"A prídu Turci - a zahynie celá krajina, a my s ňou, keď sa všetýkmi silami nevzoprieme. Marienka moja! Veľká je láska moja k tebe, ale väčšia je k uhorskej vlasti. Ja svoju lásku i celé svoje šťastie obetujem vlasti. I teba pýtam, ochráň obeťou svojou Považie. Na svätosť ľúbosti našej ťa prosím, urob taký skutok, ktorým ochrániš od skazy tvoju rodinnú zem, bo to len ty môžeš. Počuj, srdce moje: Považie sa zjednotí, ale nie inak, len ak sa Vladimír s nami spojí; Vladimír ale nič inšieho nežiada, len lásku a ruku tvoju."

"Ty ma chceš teda Vladimírovi zapredať?"

"Nie, duša moja, lebo keď sa ty sama na to nepodvolíš, nikto ťa siliť nemôže; ale keď to neurobíš, padne alebo Považie, alebo vlasť naša. Keď my ostaneme v Trenčíne, kráľovi pomoci ubudne a Boh vie, čo sa bude robiť; keď ale odídeme za jeho rozkazom, padne Žilina pod mečom Vladimírovým, a vy jednako zhyniete. Nie, nikto ťa nechce zapredať - ja som ťa na svätosť lásky našej prosil, aby si vykúpila Považie, lebo chvíle terajšieho času sú také vážne, že inak robiť nemožno."

Mária prestala plakať, zdá sa, že už privykla načúvať smutné reči, zdá sa, že i ona má útrpnosť nielen so sebou, ale i s Milkom, ktorého tvár sa teraz stala knihou bolesti, v ktorej možno čítať to, čo slovo nevyovie, čo reč nevysloví; ale i jeden i druhý mlčí ako dve skamenené sochy, bo ich srdce tuší tmavé dni budúcnosti. Mária



naostatok zavolá: "Čože teda chce odo mňa Vladimír?"

"Vladimír je človek nepokazený, on ťa ľúbi na život a smrť, a nežiada nič inšieho na svete ako tvoju ruku, ktorá ho šťastným urobí naveky. Ver mi, že pravdu hovorím. Daj mu tvoju ruku a on je celkom náš. Považie bude potom spojené, nikto nám neodolá, a sily naše bezpečne pošleme na Budín."

"Odstráň, odstráň, drahý môj, toto nešťastie odo mňa, keď môžeš," trasúcim sa hlasom prosí dievča, na čo Milko zavolá:

"Odhodlaná si, odhodlaná si, Mária moja! Vedel som ja to, že duša taká krásna bude i takej obete schopná. Podumajme ešte teraz o našom nešťastí a potom zabudnime na žalosť našu. Dnešný deň náleží ešte nám, prežime ho vedno v čistej láske - lebo príde zajtra a večne nás rozlúči."

#### XIV

Predstavte si, ako sa tešia duchovia v noci, keď vzbúrené živly o polnoci krajiny vnivoč obracajú; predstavte si, ako sa človek teší, keď sa hlavný nepriateľ jeho sám do zahynutia rúti; predstavte si, ako sa čert raduje, keď duša, za ktorou mnoho rokov číhal, odrazu sa do sídla jeho zamotáva: tak budete vedieť, ako sa teší starý Pankrác nad listom zo Žiliny prišlým. Milko píše otcovi, že Vladimír oľutoval odpadnutie svoje, vrátil sa ku strane Pankrácovej vidiac, že ho k tomu nesvedomitosť a prehováranie Komorovského, nie ale jeho presvedčenie priviedlo. Vladimír si, ako predtým, pýta správu a panstvo nad Strečnom, zaväzujúc sa vždy pridržať sa Pankráca. Milko podpísal v mene otcovom zmluvu. - Pankrác stojí na Podhradí zámku zamračený, ako obyčajne, ale tie mraky, čo sa na jeho čele rozprestrelí, sú inakšie ako druhý raz, bo sa čelo krčí, oko sťahuje a tvár sa skrивuje na smiech. Smiech je znakom jeho náruživého srdca, pýchy a pomstyžiadosti, nie ale radosti, bo Pankrác nezná, čo je radosť. Darmo by chcel človek uhádnuť, čo on myslí a cíti; len hlas, z prs jeho sa vymyknuvší, prezradzuje rozdráždenosť jeho. "Hrúza nebeská!" kričí, "Komorovskému na prach rozdrobím hlavu ako hadovi. Hahaha! Neujdeš ty viac z Považia. Ten môj chlapec zná dobre, ako má človek najpríhodnejšie nôž do srdca zapichnúť. - Hej, Kráľovič, Šimún, Biely! Sedlajte kone, udríte na bubny, pôjdeme na postriežku!" A v okamihu sa Podhradie hýbe, Pankrác sadá na koňa a ako strela letí

so svojimi na ľavý breh Váhu, všetko hubiac, čo sa ku Komorovskému priznáva; Hej, takú surmu nikto na svete robiť nemôže, len Pankrác!

Inak sa to zas veci majú v Žiline. Vladimír chodí po meste ako starý známy, ľudstvo jeho si zdravká s vojakmi Pankrácovými a mešťanmi žilinskými; páni zemanía sa vodia popod ruky po meste s prednejšími vodcami Vladimírovými. Po meste sa plno chýrov roznáša a ženičky si o ničom inšom nerozprávajú, iba o richtárovej Marienke, o Milkovi a Vladimírovi. Všetci ľudia ľutujú Milka i Máriu a ktokoľvek na jedného alebo na druhého pozrie, tak smutne pohliadne, akoby ho to samého bolelo, že sa oni rozísť majú. Ondrej Bacho, prišlý z Turca, prenasleduje Milka hovoriac: "Priateľ môj, ty nemáš svedomia. Čo si to urobil? Mohol si sám ísť proti Turkom, ja by som bol do ostatnej kvapky krvi bránil Žilinu a Máriu, bo som i ja sčiasťky príčinou jej nešťastia, rozduchujúc ustavične plameň v srdci tvojom - a teraz neborká musí hynúť."

"Ondrej môj, Ondrej môj," zažalostí Milko, "nebuď taký neľútostivý, znáš, prečo som to urobiť musel."

Ale Ondrej len dohovára Milkovi i hovorí: "Maj sa dobre, urob si, ako chceš, ale nepovedz, že si nemal priateľa, čo by ti bol pravdu povedal." A vtom vzal šišak zo stola a zanechal izbu. Milko zostal sám, ale vskutku sám, lebo ho opustil priateľ mladosti jeho, ktorý vedel o všetkých tajomstvách duše jeho. Poznať, že trpí, lebo sa schýlila vysoká jeho postava a tvár jeho zbledla. Ale naraz zdvihol hlavu, oko sa mu roziskrilo nevídaným ohňom a prsia hlas vydali: "Nie, nie, čo ma celý svet opustí, neopustím Matiáša a vlastí!"

Vladimír je obyčajne veselý, krúti sa okolo Marienky a pekné reči jej dáva; ale Mária je ani smutná, ani veselá, zachádza s ním pekne i vážne, zostanúc ale sama, zvesí hlavu a zaplače -

Ľudstvo sa i zo Žiliny i zo Starého Hradu, Strečna a Lietavy tratí, ustavične odchádza okolo Strečna do Turca. Vozy so zbrojou sa hrnú za bojovníkmi, bo i Milko i Žilina i Vladimír toľko, koľko len môžu, posielajú do Budína. Peniaze posielajú i Milko i Vladimír na pomoc Matiášovi kráľovi, bo sa Vladimír silne pripojil k Milkovi i Dlhohorskému. Pán Ondrej Bacho vedie Trenčanov, pán Vladár Turčanov proti Turkovi. - V Trenčíne zostalo málo ľudstva, bo načo, keď ho netreba? Komorovský má dosť práce so starým Pankrácem, a tak nieto ani pomyslenia, aby mohol na horné

Považie uderiť. Dlhohorský teda s Milkom poslali preč, čo mohli, len po zámkoch, potom na hraniciach zámkov Komorovského a od chotára oravského nechalo sa málo ľudstva na obranu. Na zelenom Považí je teda ticho.

Len v Žiline neprestáva byť živo. Páni a panie prichádzajú do Žiliny k Dlhohorskému, bo majú dnes byť oddávky Vladimíra s Máriou. Pani richtárka sa usmieva a vďačne prijíma poklony a vinše, ale ten starý Dlhohorský je smutný, víta hostí potichu, na ich vinše len plecom stíska a povedá: "Ako Pán Boh dá, tak bude!"

Za Matiáša kráľa panovali po celých Tatrách čisté, nepokazené, staroslovenské obyčaje; nebolo to ani svadby, ani oddávok, ani pohrebu, ani krstu bez obyčají otcovských. Pánom ani na um neprišlo hanbiť sa za staré zvyky preto, že ich ľud užíval. Aj u pána Dlhohorského nebolo výmienky. Keď sa páni zišli, Vladimír na koni, celkom v zlate a striebre vyobliekaný, pricválal do mesta, družičky obliekli Marienku do bielych šiat od hlavy až do päty, sadli si všetci za stôl krem pána Dlhohorského a jeho panej, mnoho starostí na hlave majúcej. Milko sa smutne na nich prizeral čiernoodetý. Za vrchstolom sedel pytač, pán starý, hlavy šedivej, fúzov bielych, dolu visiacych, majúci zlaté gombičky na dolománe a po boku draho vykladanú šablú. Pytač vstal hore, pohladil si fúzy i začal dlhú reč hovoriť, začal od Adama a prišiel hen k Panne Márii a všetkým svätým až na dnešný deň; a keď sa už dosť naspomínal i Evu i Sáru i Rebeku, začal hovoriť o svätom stave manželskom, ako je nie dobre byť človeku samotnému i ako si musí hľadať pomoc atď. A keď sa už do chuti nahovoril, takto zakončil reč svoju: "Tak si umienil i pán Vladimír, vladár Strečna zámku, do stavu manželského vstúpiť, a ja, ako jeho pytač, prosím vás, pán Dlhohorský, o ruku vašej milej dcéry Márie pre pána Vladimíra."

Dlhohorský stisol plecom a povedal: "Staň sa vôľa božia! Ja moje dieťa k ničomu siliť nebudem; keď sa mu páči, teda nič proti tomu nemám." A vtom kývne rukou, panie odišli do bočnej izby, kde sa Mária s družičkami zabávala.

Nato prišla pani Dlhohorská s paniami ku pánom do izby, vedúc za ruku Máriu. Druhý raz i pri oddávkach i pri svadbách zvykli dievčatá ostýchavo sa držať, stydливо pozerať a oči od všetkých ľudí odvracať; ale Marienka kráča smelo, biele šaty jej ku bledej tvári pekne svedčia a ruže v čiernych vlasoch jej dodávajú kvetu a živosti. Na otázku otcovu, či z dobrej vôle dáva ruku Vladimírovi, takým smelým hlasom vypovedala "áno", že sa všetci zadivili nevediac, že v tom slove bolo vyrieknuté

nešťastie, ktoré mocou a smelosťou potlačiť chcela.

Vstali hore, oddavač stiahol prsteň z Máriinho prsta a strkol ho na prst Vladimírovi; keď ale pytač prsteň Vladimírov na prst Márie kládol, neznať, akým spôsobom tento na zem padol. Panie sa zohli na zem, prsteň hľadajúc; Mária sa obzrela po izbe a keď jej zdvihnutý prsteň na prst kládli, uzrela Milka - a slabosťou premožená omdlela. Všetci prítomní sa zatriasli od strachu, len Vladimír stál sám medzi nimi ako pomstiteľ nad hriešnymi dušami; začervenal sa, pery sa mu zatriasli i nepohliadol na Máriu, ale hodil zrakom po Milkovi, akoby ho chcel preraziť, dobre znajúc, čo je vo veci. Ale predsa vidno na tvári jeho, že sa premáha. - Mária prišla k sebe a oddávky sa skončili. Prikryli sa stoly a panstvo večeralo.

Po večeri sa panie vzdialili, a páni zostali sami zabávajúc sa a zdravkajúc si. Dlhohorský odíde na stranu a stretne sa s Milkom vyobliekaným, akoby chcel preč odísť. "Čo je to?" spytuje sa ho pán richtár.

"Odpustte mi, nemôžem tu ďalej zostať."

"Čo by ste nemohli? Keď ste sa vedeli do týchto čias premôcť, budete mať hádam dosť sily i naďalej vytrvať."

"Nemôžem, otče môj, verte mi!" odpovedal mládenec a obidvaja si padli okolo krku. Potom mu predsa zhodil Dlhohorský plášť z pleca a vedúc ho popod ruku k hostom, hovoril: "Pomyslíte si, páni moji, pán Pankrác nás chce hneď teraz zanechať." A páni prosili Milka, až sa dal uprosiť a zostal. Začali potom na zdravie pripíjať hneď Matišovi, hneď Dlhohorskému, ktorý sa klania a chodí od jedného k druhému, pohárom na pohár štrngajúc. Keď sa všetci zhovárajú, tak sa i Milkovi jazyk rozviazal. Spomínal svojich priateľov, rozprával o školských časoch; druhí tiež hovoria, čo im slina na jazyk donesie, bo je víno dobré a pán hospodár s ním negazduje. Iba Vladimír chybí, nikto nevie, kde sa odrazu podel a len Dlhohorský zbadal, že pri slovách Milkových, že na každý spôsob, hoc sa málo ešte i zabaví, na Starý Hrad odíde, vyjasnil obličaj a von vyšiel. "No," myslí Dlhohorský, "možno sa mu spoločnosť medzi paniami lepšie páči," a ďalej sa oň nestaral.

Hostia sa potom zabrali do rozprávok. Jeden rozpráva o Vrankovi, čo jedenásť vlkov zabil, druhý o podnapitom gajdošovi, čo spadol do vlčej jamy, a za ním čľup vlčisko, začal gajdovať až do rána, kým ho ľudia nevyťahli; tretí rozkladá o

barborášovi, čo basou vlkov odháňal - a Pán Boh vie, čo spomínajú, že tomu nieto ani konca ani kraja. Odbila polnoc, už je neskoro po nej. Páni víno dopíjajú, oči pretierajú a poznať im na tvárach, že sa im chce ísť na odpočinok. Milko sa začne prvý poberať. Dost' ho zdržujú i páni i Dlhohorský, ale ho zadržať nemôžu. "No, keď nechcete zostať," vraví Dlhohorský, "vezmite si aspoň dakoho so sebou, nebezpečno je človeku samému v noci chodiť a zvlášte na Starý Hrad, hoc je i nie ďaleko." Milko dost' odporoval, ale naostatok predsa len musel pánu richtárovi popustiť a jedného sluhu so sebou vziať - -

Noc je ani nie tmavá, ani svetlá; oblaky lietajú po nebi a mesiac pláva pomedzi nimi ako človek, ktorému sa hneď dobre, hneď zle vodí, hneď sa skryje za oblaky, akoby sa smútil, hneď vykukne spomedzi oblakov, akoby sa radoval. Pomysli si, ako je zarmútenému človekovi okolo srdca, keď pri svetle mesiaca ďalekú púť koná: budeš vedieť, ako je Milkovi. Koník ide pomaličky, bo ho pán nedurí, tak sa vidí, akoby i on premýšľal, čo to jeho pán hlavu ovesuje. Ale koník to neuhádne, bo on nevie čítať tajomstvá blesku mesiaca, nevie, že je mesiačik priateľom všetkých utrápených duší. Ticho je dookola, len šable rinčia pri bokoch jazdcov, kopytá dupocú a to dupotanie sa popod zemou rozlieha; Váh spieva nočné pesničky svojim ločkaním a hviezdy preberajú očami, akoby driemali, keď mesiačik za oblaky zachádza.

Milko sa nesie hore Váhom na koníku svojom a sluha beží za ním. Prišli až oproti Varínu, kde obyčajne prievozníci ľudí na kompe prevážajú; ale teraz ani živej duše tu nevidno, lebo je už skoro ráno a prievozníci dlho večerom čakali. Sluha začne hvízdať a kričať: "Prievozníci, vstávajte!" Ale nikto neprichádza; len keď do tretieho razu zavolať, ukázali sa dvaja chlapi na brehu: "Kto to tak neskoro ide?" mrmlajúci. Odviazali kompu, odrazili ju tyčkami od brehu a prosto plávali k prichádzajúcim. Pribili ku brehu; Milko chce skočiť na koni do kompy, ale prievozníci volajú: "Hej, pane, zosadnite a chyťte si koňa, lebo inak dobre neprejdeme." Milkovi sa to síce nepáči, ale predsa vyhodí jednu nohu zo strmeňa, stúpi na zem, druhú ešte vo strmeni držiac; vtom vyskočí z kompy jeden z prievozníkov, vytiahne spoza pása široký nôž a strčí ho Milkovi prosto do srdca. Milko padá na zem volajúc: "Mária, Mária!" A prievozník riekne chechtavo: "Hahaha! Už tebe viacej ani Mária, ani Ježiš nepomôže; dobre je to pichnuté, pochváli nás Vladimír." Sluha Milkov to počuje, vidí, čo sa robí, vytiahne šablú z pošvy, pretne hlavu zločincovi, že sa hneď na zem zvalí; ale priskočí druhý prievozník, začne rúbať do sluhu, až padne, a onen vysadnúc na

jeho koňa, uteká cvalom hore Váhom.

## XV

Svitlo ráno. Už dávno pred vrátami stojí biely koník, čaká, kým sa otvoria, hrabe kopytom, potriasa hlavou, štrngá kantárom i strmeňmi, a keď sa ťažké vráta žilinské otvoria, skočí dnu do mesta a cvalom na rínok uteká. Ľudia sa čudujú, čo je to za koníka, čudujú sa mu, bo dáke tmavé šplahy sa lissnú na snehobielej koži, ktoré ale medzi hmlou rannou a že sa ešte dobre nerozvidnilo, dobre nepoznať. Letí koník prosto na rínok, cesta táto mu musí byť známa, musel ju už neraz odmerať, bo pred domom richtárovým zastane. Ľudia sa pri ňom zastavujú, poznávajú ho a zvedia, že je to kôň Milkov; lebo ktože by v Žiline Milkovho sivka nepoznal? V dome všetko tvrdo spí, len pán richtár je hore; nespál celú noc, či pre trápenia či pre starobu a strach pred budúcnosťou. Zhovor a hádanie pri koníkovi je vždy živšie, takže to i Dlhohorský počuje a pozrúc oblokom, uvidí krvou postriekaného koňa i pozná, že je to koník Milkov. Rozkáže sluhom sedlať kone, sám si vysadne na bieleho a letí von bránou sám a sám. A ten koník, ani čo by mal rozum, beží, beží prosto cestou hore Váhom, až kým nepríde k Varínu. Dlhohorský sa všade pozerá dookola, ale nič nevidí, pustí kantár koňovi, tento letí pokojne, a len keď už k prievozu dochádza, schytí sa, začne prskať a rehtať; Dlhohorský sa obzrie, vidí - a dobre z koňa nespadne. Kôň zastal, pán jeho zbledol, striasol sa a skočil dolu.

Na čiernej studenej zemi leží Milko zabitý. Starý Dlhohorský stojí nad ním ako skamenený. Prúd slz ho zaleje a biedny starec začne horekovať: "Teda si tak márne zahynula, ty duša na Považí najšľachetnejšia! Daromné boli tvoje obete, daromné tvoje ustávania!" A kľakol si i pomodlil sa za jeho dušu. Sluhovia pricválali zo Žiliny na koňoch za pánom svojím, mráz ich prebehol, vidiacich smutné divadlo. Dlhohorský ich ani nespozoruje, a oni sa neopovážia rušiť modlitbu jeho, bo ako ústa jeho šepcú, tak sa trasú vlasy na hlave jeho. Vtom z blízkosti od mŕtveho Milka dačo vzdychne, pohne sa a pretrhne tichosť. Pohliadnuvší ta Dlhohorský uvidí svojho sluhu s Milkom poslaného a teraz sa so smrťou pasujúceho. Skočí k nemu, natriasa ho, až otvorí oči, pohliadne na svojho pána i začne dačo šepťať, ale tak potichu, že ho nič nepočuť. Dlhohorský sa zhýbne k nemu, prikladá ucho k jeho ústam i počúva, ako tieto šeptajú: "Vladimírovi ľudia nás prepadli a pichli pánovi do prs volajúc: ,Vladimír nás

pochváli, lebo je dobre trafené.' Pán ešte zavola: ‚Mária, Mária!' - -,Ó, Bože môj!'" zavzdychol ešte sluha a umrel. - Darmo sa ho Dlhohorský ďalej opytoval, darmo ho druhí sluhovia natriasali a keď nič ďalej nepreriekol, zdalo sa, že sa aspoň dotiaľ nedal smrti premôcť, kým nevy povedal, ako obaja zo sveta zišli.

Ďalej sa obzeravší sluhovia nájdu tretie mŕtve telo pri samom Váhu; zodvihnú ho, umyjú tvár krvou celkom zatečenú, a jeden z nich vyvolá: "Veď je to pána Vladimíra starý Hurtoš, čo sa ešte včera večer s nami na kocky hral."

"Veru pravdu máš," odpovedá druhý, "a tak sa hneval, keď ho pán preč odvolal."

Dlhohorský sa prizerá na všetky tri telá, v duši mu je smutno, v mysli je tmavo, v hlave mu je zamračené, lebo je strašná istota najave, že to Vladimírov kúsok. I zavola: "Nebudeš nikdy zaťom mojím, Vladimír! To prisahám na mŕtvole Milkovej, ktorého som rád videl ako vlastného syna." A potom obrátiac sa k sluhom, zakázal im toto všetko rozprávať a rozkázal im chytré ísť do mesta pre vozy.

Plakali v Žiline za Milkom všetci ľudia. Len teraz im prichádza na um, čo im bol Milko za živa. Plakali za ním ako za svojím bratom; matky rozprávajú deťom, ako by bola Žilina dávno zahynula, keby ju nebol Milko toľko ráz vyslobodil, a dievky pri ňom zložia rúčky a modlia sa za jeho dušu.

V dome pána richtára je plno plaču. Starý Dlhohorský chodí smutný, vidno, že ho smrť Milkova najväčšmi pohla; ale akože by aj nie? Veď ho on najlepšie zo všetkých ľudí poznal, on vedel, akú mal statočnú dušu, aké boli jeho obeť. Pani richtárka sa tiež dosť naplakala. Dlhohorský jej rozpráva všetko, čo videl, a istí, že Vladimír rozkázal zabiť Milka. A keď jej povedal, že Milkovo ostatné slovo bolo "Mária!", tu ona plače a narieka: "Dieťa moje, i pri smrti na teba myslel."

Tak celé mesto a celý dom richtárov narieka za Milkom. A Mária? Ach, nežiadajte, aby som vám ja bolesť opisoval, však už leží bez seba v ťažkej nemoci, nemôžuc znieť pohľad na mŕtveho Milka.

Pri tom ale všetkom sa pán Dlhohorský stará o slávne pochovanie usmrtených. Vladimír radí, aby sa Milko položil do Starohradskej krypty ku svojim praotcom, ale Dlhohorský si myslí: "Chcel bys', aby nebol na očiach ľudí, ktorí ho tak radi videli?" A nič neodpovedajúc, rozkazuje hrob kopať na tom istom mieste, kde bol usmrtený,

lebo v tom poli, ba hádam na tom istom mieste dakedy bojuval, a hoden je taký víťaz, ako bol Milko, ležať tam, kde dakedy krv svoju pre obecné dobro vylieval.

Zahučali zvony na žilinskej veži, smutne, žalostne, akoby plakali nad pominuteľnosťou zemskou, zahučali čiernym súknom obtiahnuté bubny a dlhý sprievod sa pohol zo Žiliny, pohybujúc sa až k varínskemu prievozu. Najprv idú v železných šatách oblečení vojaci, potom trubači a speváci, dvanásť v bielych šatách a voňačky v rukách nesúcich dievčat, nato šesť čiernymi fáťolmi prikrytých koní ťahalo vysoký pohrebný voz, na ktorom ležala čierna, až k samej zemi čiernym súknom prikrytá truhla. Na súkne z oboch strán viseli cíмеры pánov Pankráčovcov zo Starého Hradu a Svätého Mikuláša, na truhle ležali krížom preložené a venčekom obviazané šable - od hlavy zas kvetová koruna. Okolo voza idú starci v čiernych plášťoch, v rukách nesúc čiernymi stužkami obviazané fakle; na ramenách im címer pankráčovský visí. Okolo týchto zas behajú páni na koňoch s holými šablami. Za truhlou ide zas dvanásť najkrajších dievčat žilinských, ovenčených a v rukách voňačky nesúcich. Za nimi kráčajú kňazi, za kňazmi Dlhohorský s pánmi a s paniami, tak zase vojsko s bubny a hudbou; naostatok ale celé mesto. Smutný to bol sprievod, i starí i mladí plakali a hudba i spevy ticho zaznievali, akoby dušu do neba sprevádzať chceli.

Prišli až k hrobu. Už kopa ľudstva bola nazhromaždená okolo neho. Voz zastal, páni pomohli dolu zosňať truhlu a dievčatá ju vzali na rúčky a doniesli ju až k samému hrobu. Kňazi zaspievali nad jamou, pomodlili sa, dali požehnanie, pokropili i truhlu i jamu - a páni spustili truhlu do kvetmi vyloženej jamy. Hudba začala hústť temne a smutne, vojsko kľaklo na koleno, kňaz urobil ešte ostatný raz kríž svätý a celé zhromaždenie začalo hlasne plakať. Nebolo, pravda, tuná takého plaču ako obyčajne, nemal chudák Milko ani matky, ani ženy, ani detí; ale dietky jeho sa zdali byť všetci prítomní. Starý Dlhohorský stál nad jamou ako zabitý, hľadel na tú čiernu truhlu, akoby v nej i jeho, i celej Uhorskej krajiny budúce šťastie zatvorené bolo; slzy mu potokom tiekli po šedivej brade, ústa sa hýbali, akoby sa modlili, ruka sa dvíhala k nebu. Ale potom prvý sa zohol, urobil kríž nad jamou a prvý hodil hrst čiernej zeme na truhlu. Bol to ten pohreb ako dakási posviacka, ľudia ustavične prichádzali, hádžuc zem s plačom do jamy, a nebolo tam treba hrobárov, bo Žilinci vlastnými rukami naplnili jamu. Tak nie hrob, ale celý kopec sa nahádzal nad telom Milkovým, taký kopeneč, ako to za starodávna ľudia svojim vodcom na hroboch stavávali.



Bolo to žiaľu po celom okolí.

Žilina je smutná, smutný je dom richtárov. Pani nemohla ani na pohreb Milkov odísť, musela sedieť pri Márii, do horúčky upadnuvšej. Dlhohorský vo svojom žiali už ani nemyslí na vojnu a Matiáša kráľa, ale stojí nad posteľou svojho dieťaťa a plače so zvesenými rukami. Spomína často Milka, rozpráva každému o jeho dobrej duši, o jeho stálosti a obetiach. Marienka ťažko oddychuje, oči jej stĺpkom stoja a tu i tu blúzni. Nepozná ani svoje kamarátky, ani otca, ani matku. Už zúfajú nad jej životom.

Na Považí je ticho. Vladimír drží silne s Pankrácom i so Žilinou. Raz priletí zo Strečna ako šialený. Príde s treskom-pleskom k Dlhohorskému a prosto sa vrúti do izby, kde Mária leží. Dlhohorský mu zastanúc cestu, hovorí: "Prosím vás, nechodte ta, zaspalo nebožiatko, azda sa mu nemoc obráti."

"Zaspala nevesta moja? Hahaha," zakričí Vladimír. "Veru zaspala na večnosť." A nedajúc sa zastaviť richtárovi, otvorí dvere a násilne do izby vstúpi.

Pravda, že sa bola povest' po meste i okolí rozniesla, že Mária umrela, ale ona len ticho spí. Naraz otvoriac oči a uzrúc Vladimíra, sediaceho pri svojich nohách, zodvihuje sa na postieľke a opýta sa Vladimíra: "A ktože si ty?"

"Tvoj oddanec, srdce moje, tvoj Vladimír."

"Vladimír?" zdĺhavo vyriekne Mária. "Aký Vladimír? Či nie ten, čo mi o ňom Milko vravel, že ma vrúcne miluje?"

"Miluje ťa, miluje, ako život svoj!"

"Ach, to je nie pravda," potichu odpovie celkom oslabnuté dievča: "Keby ma bol miloval, nebol by zabil Milka." - Dohovorila a od slabosti oči zatvorila i zaspala zase. Vladimír hádže okolo seba očima, akoby zúfalstvo, bolesť, láska a všetko nešťastie na hlavu jeho bolo spadlo; pozerá na hynúcu nevinnosť, ktorú zahubil, jej slová sa mu v srdci ozývajú ako pomstiteľ. - Vykríkne, vyskočí a zúfanlivo uteká preč zo Žiliny, zo zarmútenej Žiliny –

## XVI

Medzi Oravskou a Trenčianskou stolicou ležia pusté starodávne hory, noha

Ľudská málokedy sa medzi ne dostane, len keď kedy-tedy zablúdilý poľovník sa do týchto svetov zatúla. Za našich časov jesto i dedina medzi tými horami a zovie sa Terchová; ale či Terchová už za Matiaša kráľa tam stála, či nie, to ľudia nevedia. Ale sotva tam stála, lebo iba bieda a psota ľudí sem vyhnala, keď sa na brehoch Váhu už kde pratať nemali. Tie hory sa teraz volajú terchovské hory; ako sa predtým volali, nevie sa.

V tých terchovských horách je pusto a tmavo. Nikdy tam jedle nepovytínali, tisícročné buky sa samy od seba rozpadávali a slniečko božie skoro nikdy nepreniklo až k samej zemi, lebo košaté stromy vyhnané zo zeme mládniky svojimi listmi a ihlicami prikryli a všetko svetlo slnečné im odňali. Ľud sa triasol, keď kto len spomenul terchovské hory, bo sa o nich čudné povesti roznášali; každá huba v tých horách bola počarená, každý strom bol strechou pre strigy, každá škára do skaly bola vchod do dier černokňažníkov a drakov. Na jednom vršku strigy tancovali na Luciu, na druhom čerti zo zeme vychádzavali. Žiaden človek ani len triesku z terchovských hôr nespálil, žiaden sa neopovážil tam dobytok pásavať. Keď od tej strany vietor zavial, vtedy sa niesol černokňažník na šarkanovi, a ani za všetok svet by vtedy žobráka bez almužny nebol odpravil, bo v ňom každý pretváreného čarodejníka zhliadol.

Medzi tými terchovskými horami, hádam na tom mieste, kde teraz dedina leží, stál malý starý domec; strecha bola machom obrastená, steny sa k rozvaleniu nachýľovali, obloky boli handrami pozapchávané a len tu a tam mechúrom zalepené, bo v tých časoch sklo ešte zriedkavé bolo a chudobní ľudia ho ešte ani neznali. Starú túto chalupu ľudia obyčajne nazývali čertovým hniezdom a v nej bývala stará Marta, známa po okolí chýrna čarodejnica, znajúca ľudí liečiť, im porobiť, čerta vycitovať atď. Ľudia nepamätajú, odkedy v horách bývala, a tí najstarší povedajú, že ich matky, keď ešte boli deti, strašievali rečou: "Marta ide." Ale aj každý od nej bočil, nikto k nej nešiel, len iba keď už všetka nádeja v pomoc ľudskú vyhynula a len potom sa zblížovali k nej trasúci sa ľudia, prosiac o pomoc, k jej chalupe, na čo im ona nikdy pomoci neodoprela. Ona zas často prichádzala do dedín a čo si zažiadala, to jej ľudia dávali bojac sa, aby im neporobila, čo obyčajne chlapci tým dokazovali, že uvidiac ju, skryli zuby, aby ich neuriekla.

Ale stará Marta vskutku nevyzerala ako druhí ľudia. Jej nízka postava bola

celkom vychudnutá, brázdy na tvári jej viseli dolu jedna popri druhej, ako čo by sa priebehom mnohých rokov boli spriatelili; veľké čierne oko bolo vypučené, obočia i obrvy boli celkom šedivé, hrdlo nízke a akoby skamenené, bo sa, chtiac sa na druhú stranu obzrieť, musela celá obrátiť, jej ruky boli len kosť a koža. I v jej chalupe všetko čudne vyzeralo. Jej neveľká izbica bola ako Cigán dymom začadená, na čiernych policiach boli všelijaké horské zeliny rozhádzané, v jednom kúte ležali staré hrnčeky a misky s nakladenými v nich zelinami; v kúte od cesty stál starý z dosák zbitý stôl, okolo neho lavica, na ktorej sedela stará Marta, preberajúc pátriky a modliac sa na večer.

Zaklepe dačo na jej dvere, ona nepočúva; zaklepe druhý raz, ona zavolá: "Daj sa mi vymodliť!" Tretí raz to tak zatrasie dverami, že sa dobre celý domec nezrúti. Marta položí pátriky na stôl, prežehná sa, vezme horiacu hlavienku spod kozuba a ide von do pitvorca. Otvorí dvere a dnu sa vrúti muž vysoký, zaváľaný, trnám dotrhaný. Vstúpi do začadenej izby, ktorú slabé svetlo na kozube horiacich triesok osvecuje, čierne steny a sadzami začadenú povalu ožiaruje; tak to tu vyzerá ako v dákej podzemnej diere, do ktorej svetlo božie nikdy neprenikne. Marta zatvorí dvere, pozrie na prišlého a skoro sa jeho pozoru zľakne, bo okom zaškúlil ako spolovice šialený a tvár sa mu potrhovala i sťahovala, ako čo by nemal všetkých doma. - Stoja obidvaja jeden proti druhému, pozerajúc na seba, obidvaja mlčia, ako čo by sa jeden druhému prihovoriť báli. Až Marta prehovorí: "Čo hľadáš u mňa, dobrý človek?"

"Nič nehľadám - pokoj hľadám. Kto tu býva ?"

"Ja tu bývam, stará vdova, ktorú svet do svojho spolku prijať nechce."

"Nechce prijať? Haha! - A vieš ty, čo je svet? - Nič je svet. - Stará, daj mi dačo jest!"

"Čože vám dám ja, úbohá stará stvora - ja sama z almužny žijem."

"Chleba, chleba daj, stará, bo Vladimír blúdi tri dni a tri noci, chce sa hladom umoriť - ale nie - chodí po horách a po trňoch, a nemôže si oči vykláť, aby ani to slnečné svetlo nevideli, nemôže ohluchnúť, aby ani zaviatie vetra nepočul; nemôže zabudnúť, že žije. - A stará, kto si ty?"

"Ja som úbohá opustená vdova. Keď som bola mladá, nemali sme s mužom z čoho žiť, vystavali sme si tu kolibu, zbierali sme všelijaké horské zeliny pre lekárov, a

to bola naša živnosť. Muž umrel, ja som chcela do dediny, ale ma svet nechcel prijať medzi seba; lebo som sa naučila poznať moc zelín, a títo ma na odplatu vyhlásili za strigu. Teraz sa ma každý bojí, každý odo mňa uteká."

"Stará! Teda ty poznáš moc zelín?"

"V mene božom som už mnohých vyliečila."

Vladimír stiahol tvár, uškľabil sa ako v šialenstve, chytil starú za plece a hovoril: "Hľadže! Ty ma musíš vyliečiť, ty ma musíš oslobodiť od večného trápenia, bo ináčej strasím tvoju kolibu, zahrabem i teba i seba v jej rozvalinách -"

"A čože vám chybí? Či telo, či srdce, či svedomie trpí? Ak vás telo bolí, vyhoja vás zeliny, ak vás srdce bolí, spomôže vám dobré slovo, ak vás svedomie trápi, obráťte sa k Bohu."

"Rozum ma bolí srdca nemám, bo je dávno na kúsky rozmrvené: zabil som Milka, zabil som milú, zabil som sám seba. Tu ma páli - stará, daj pomoci -"

"Bože môj, od čohože vám mám pomáhať?"

"Daj mi nápoja, aby som zabudol na všetko!" -

"Hahaha, teda aj vy, páni, máte trápenia! Ja som sa nazdala, že len chudobní ľudia vzdychajú, haha, a to i páni vzdychajú; no ale nič to - nech sa i páni dakedy na chudobu utisnú. Teda to ste vy, čo zabil Milka?"

"Striga, čo to hovoríš? Či vedia už i hory i lesy o mojom nešťastí? Kdes' počula o tom, že Vladimír kázal Milka zabiť? Hovor! Bo ti dušu vytrasiem z tvojho zoschnutého tela."

"To ľudia vravia a ja som to v dedine počula. Tak je to - keď bol Milko maličký, nuž som mu hádala z dlane a povedala: ‚Strež sa čiernych očí.‘ Dieťa sa usmialo a strepotalo rúčkami, i ostatní sa smiali a odohnali ma. Vidíte, nie je to dobre veľkým pánom pravdu hovoriť. A Milko predsa pre čierne oči zahynul a stará Marta mala pravdu. Ale páni nemajú trápenia i hnevajú sa, keď sa človek len o tom nazdáva."

"Čierne oči? Hviezdy nebeské! Kdes' ty počula o čiernych očiach?" i lapil ju prudko za ruku.

"Ej, nieže tak prudko, ešte je pomoci. Ved' ste vy hádam nepozerali do čiernych očí?"

"Ja nepozeral? - Prekliata hodina, keď som ich prvý raz videl. Stará! Zabil som Milka pre čierne oči a Mariene oči plačú za ním, jej duša preklína Vladimíra, ačpráve dlho preklínať nebude, pôjde, pôjde preč i bude tam svedčiť na Vladimíra. A prečo? preto; že ju Vladimír miloval. Haha, ona umrie, a Vladimír bude žiť. Pošle všetko trápenie; všetky muky do prs jeho a ony ho budú za živa zožierať - hahaha, pre lásku jeho."

"Teda vás rada nevidí?" opýta sa stará Marta, pozerúc na jeho zúfalú postavu. "A vy ste dali z lásky k nej zabiť jej milého? A ona teraz umiera? Či je nie pravda?"

Vladimír sa zastaví, trhne sa odrazu, ani čo by všetka kry v žilách jeho zastala, uchyťí starú za plece, strasie ju i volá: "Ty vieš o všetkom? Vieš i o tom, ako som ju miloval?! Hej, miloval som ju ako život svoj. Ach, a ona preklína Vladimíra pre lásku jeho, ona umiera a nemiluje Vladimíra." Po slovách týchto oslabil Vladimír a hodil sa na lavicu pri stole. Trápenie duše jeho bolo veľké, zmysly napnuté, telo od mnoho dní zomdlené; k tomu ho tak zmorili posledné reči, že začal ťažko oddychovať.

Marta priskočí k nemu, potrie mu žily na rukách, donesie dakoľko stebiel zelín, podloží mu ich pod nos a on vydýchne hlboko a skoro plačlivým hlasom zavolá: "Nieto pomoci pre Vladimíra, bo hoc aj ho ona preklína, on ju predsa miluje!"

"Počkaj len, počkaj," hovorí stará Marta, kus chleba mu podávajúc. "Ešte bude hádam pomoci, ešte hádam odpočinie na tvojich prsiach krásna Mária, hahaha!"

"Odpočinie?" vyskočí Vladimír a zakričí: "Odpočinie? Stará, čaruj! Zaklínaj! Rob!"

"Uspokoj sa len, uspokoj. Zajedz si trochu, a potom hneď budeme premýšľať."

Vladimír uchytil chlieb a zjedol ho, napil sa z krčiazka vody a stúpil naprostred izby volajúc: "Stará, rob, čo môžeš. Rob, čo si sľúbila."

"Nieže, nie tak prudko," pomaly hovorí Marta. "Sem daj ruku! Tak!"

Vladimír jej vytrčil ruku; Marta ju vzala, pritiahla ho ku kozubu, položila dakoľko triesok na kozub a keď sa zahoreli, pritiahla ho ešte bližšie k ohňu. - Marta drží jeho

ruku v svojej pravici, pozerá na ňu vpadnutými očami a hovorí: "Počkaj len trošku, počkaj. My starí ľudia máme zlé oči a tu treba silného zraku." Potom mieša prstom ľavej ruky po jeho dlani, ukazuje dačo, zastavuje prst na troch miestach, šomre dačo pod nos, trasie hlavou a pozerá mu do očí a zase na dlaň. Vladimír sa stal netrpezlivým a zavolať: "Či už bude skoro koniec?"

"Dočkaj, len dočkaj. Vy páni nemáte trpezlivosti, a predsa viete bedovať."

"A čo tam čítaš, stará?!"

"Vidíš, každý človek má na dlani tri šváry; ten od palca je smrť, ten od malého prsta je život a ten v prostriedku je šťastie a nešťastie. Keď sa ten prostredný k palcovému šváru priblíži a s ním spojí, nieto viac pomoci; keď sa ale k prstovému chýli, bude človek dlho žiť. K tomu prídu oči, bo ony povedajú, od čoho človek zahynie, alebo skrz čo sa stane šťastným."

Sotva stará dopovedala ostatné slová a Vladimír už vycytil ruku; sám si pozrel na šváry, sám čítal v nich, akoby sa bol už dávno bádaniu a strigôňstvu učil, i zavolať: "Stará! Môj švár nesľubuje ani smrť ani šťastie."

"Nebudžže taký náhlivý, nebud'. Vidíš, tvoj rozum sa daromne namáha poznať tajomstvá vyšších mocí, ktoré sa javia v každom pohnutí človeka. Blázon! Tvoj švár sa jedným koncom na pravo, druhým naľavo skrúca. Vidíš! Budeš šťastný, dočiahneš, čo žiadaš, ale -"

"Mlč! Ďalej ani slova, stará striga - nechcem počuť tvoje jedovaté slová, ktoré majú znivočiť to, čo si povedala. Hoj, Vladimír bude šťastný, bude šťastný!" A ten človek sa tak teší ako malé dieťa, tak iskrí očima, akoby v ohni na kozúbku videl lietať priateľských duchov.

Marta sa zohla, utiahla sa do kúta a stadiaľ pozerala na poskakujúceho Vladimíra. Stará učadená izba, slabý oheň pod kozubom, pozor starej Marty, šialená radosť Vladimírova, tak sa spolu miešali, tak jedno ku druhému svedčalo, že to teraz tu vyzeralo ako v dákomsi čarodejníckom hniezde. Vonká vietor zahvízdal, stromy zašumeli, Vladimír sa uškľabil a povedal: "Hoj, striga, strašno je u teba, hovor, čo mám robiť!"

A stará nič neodpovediac, vstala z kúta, vzala z poličky zväzok zelín a dala mu z

nich jednu. "Tu máš zelinu života," hovorila, "pred Bartomilom ma k nej hadisko priviedlo, čo ju hľadalo, aby ňou ranu svoju vyliečilo, bo hady ťahajú sa cez doliny, hory a lesy i hľadajú zelinky, o ktorých sa im sníva, keď zaspia a ich nešťastie postihlo. Tu máš zelinku, do ktorej som len tri malé kvapočky vpustila, daj ju tvojej milej a uvidíš, čo sa stane!"

Nad domom v čiernych oblakoch zahrnelo, zadunelo, zablysklo sa krížomkrážom po nebi a Vladimír ako beží, tak beží so zelinou života horami-dolami, krivými cestami –

## XVII

Svätý pokoj panuje na Považí. Ľudia už skoro zabúdajú na chvíle nešťastia, ktoré sa minuli, ale nezabúdajú na Milka, o ktorom sa mnoho chýrov nesie po zelenom Považí, ktorým sa ale múdri smejú, sprostí o ne nedbajú, ale obaja veria, že majú v sebe dač skutočného. Sotva Milka pochovali, už si ľud o ňom mnoho rozpráva, že bol taký dobrý, taký pobožný, že ešte aj po smrti z hrobu vstáva a prichádza ľuďom vo všetkých postaviach na pomoc. -

Ale predsa sa o Milkovi nikde toľko nevraví ako v Žiline; každý ľutuje jeho mladosť, jeho dobrotu, ale ešte väčšmi Marienku Dlhoorských. Ach, v tom dome pána richtára sa zmenilo! Marienka leží v horúčke, volá na svojho milého, zhovára sa s ním, plače i smeje sa odrazu. Dlhoorský od tých čias, čo Milka pochovali, veľmi zostarel a keď príde k svojmu jedinému dieťaťu, plače nad ním, keď sa trápi, a baví sa s ním, keď príde k sebe. Pani Dlhoorská obstaráva celý dom a sedáva v noci pri Marienke i trpezlivou myslou nesie kríž svoj, bo sa ho už naučila nosiť. Tak to ide z hodiny na hodinu.

Vladimír sa dakde podel. Skoro od týždňa ho nikto nevidel; na zámkoch ho niet, do Žiliny nechodí, ľuďom sa neukazuje, Pán Boh vie, čo robí, čo začína! Ale ho ani nikto nežiada, nikto sa naň neopytuje. Dlhoorský zatopil celú činnosť v žiali svojom a tak sa nemá kedy naň opytovať a krem toho si ho ani vidieť nežiada, ba často hovorí, že by bol radšej, aby dieťa jeho umrelo, ako by sa malo stať obeťou vraha Milkovho. Ale by dal poklady zemske, dal by všetko, čo má na svete za jej uzdravenie, bo ona slabne z hodiny na hodinu viac a viac, a nič jej nespomáha.

Už starý Dlhohorský zúfa, keď ho dakto teší, pokrúti hlavou a povie: "Nieto už pomoci iba u Boha." Žena jeho je skoro bez seba; očakávajú obaja, kedy Mária, ich jediné dieťa, dokoná. Medzitým kde sa vzal, tu sa vzal Vladimír. Vstúpil do chyže a ako jeleň skočil hneď ku posteli, hneď ku pánovi, hneď k panej. Pani ho privíta, dá mu dobré slovo, ale pán sa naň ani neobzrie, pozerajúc jedine na hynúce dieťa svoje. Zdá sa, že si Vladimír z toho nič nerobí.

Už je neskoro v noci. Dlhohorský sa stratil v myšlienkach, paniu začína sen moriť, bo si dávno už neodpočinula; len Vladimír sa hýbe a strežie nemocnú i podáva jej lieky.

Na druhý deň svitlo - svitla i nádeja v srdciach zarmútených. Mária otvorila oči, začala sa hýbať, život sa navracal do jej slabých údov -

Od dakoľko dní nato sa po Žiline rozniesla povest', že je Marienka Dlhohorského celkom uzdravená. Nikto nevie ako, ale si to celé mesto rozpráva, že je ona telom zdravá, ale že na duši trpí. - Starý Dlhohorský sa teší, usmieva sa, ale sa i mrzí i hnevá, bo Mária ustavične Vladimíra spomína. Vladimír prichádza každý deň do Žiliny, veselí sa, ako čo by nebol nikdy smútku zacítil, a tak sa krúti okolo Marienky, že až milá vec. Mária ho obyčajne pekne víta i hovorí: "Milý moj, prečo odchodievaš zo Žiliny a nebývaš tu pri svojej neveste, ačkoľvek keď otcovi rozprávam, že ma tvoja neprítomnosť kormúti, hnevá sa a hrozí mi kláštorom!"

"Tebe, duša moja? Hahaha! Toho sa ty neboj, skorej Vladimír zahynie, ako teba opustí. A prečo sa tvoj otec hnevá?"

"On povedá, že si vraj dákehosi človeka zabil, a že on svoje dieťa žiadnemu vrahovi nedá."

"Zabil som Milka -"

"Nespomínaj, nespomínaj to meno, lebo sa krv búri v žilách mojich, keď ho len počujem - hu - také mi je odporné, že by pol života za to dala, keby ho nikdy viacej nepočula. Len ty si potešenie moje."

"Hej, duša moja, nemá ani Vladimír iného potešenia krem teba; on je prachom bez života, keď ho ty pohľadom svojím neožiariš."



"Verím ti, milý môj. Oh, nehovor ani slova -"

A Vladimír nehovoril ani slova, ale objal milú svoju prudkejšie a náruživšie, akoby objímal umierajúcu nádej života. Vtom sa ukáže na prahu starý Dlhohorský. Jeho zvesená hlava sa hore zodvihne, oko jeho zahorí podivným ohňom, dych sa mu v prsiach krúti a ústa zavolajú: "Ha, nebo a peklo! Dieťa Dlhohorského v náručí Milkovho vraha!" a skočí ako pomstiteľ medzi oboch, chytí Vladimíra a silou mládeneckou ho odstrčí od svojho dieťaťa. "Keď ťa peklo tvojho svedomia," volá, "keď ťa pomsta nebeská ešte zničiť nevedela, teda vystupuje jednou nohou už v hrobe stojaci starec a rozmrví ti hlavu ako hadovi, ak sa v tom okamihu neodstrániš. Hybaj mi z domu, kým ťa pomsta moja nezastihne!" Mária si zakryla tvár a plakala; ale Dlhohorský stál ako skamenený naprostred izby i bedoval: "Bože, prečo tresceš Dlhohorského? - Ostatné dieťa z jeho rodu v náručí vraha!"

"Ach, otec, šanuj dieťa svoje, ono miluje z celej duše Vladimíra!"

"Dieťa moje? Áno, tys' dieťa moje, ale aj Milko bol srdcu môjmu toľko ako dieťa a jeho zabil Vladimír, a ten Vladimír berie do náručia moje dieťa, ostatnú dušu z rodiny mojej! Starý Dlhohorský to vidieť musí." Búril Dlhohorský, ako čo by sa ostatná sila v prsiach zostaraných zbierala; mrak zastrel čelo jeho a jeho šedivá hlava vyzerala v hneve ako skamenený obraz pomsty. Nato pribehla i pani Dlhohorská do izby. Z jednej strany stojí rozhnevaný muž, ako ho predtým nikdy nevidela, z druhej plačúca dcéra; nevie, čo sa robí. - Ledva ju ale uzrie Mária, letí k nej plačúc, a matka ju pritisne k sebe a vraví obrátená k mužovi: "Čože robíš s tým dievčaťom? Ved' len teraz vstalo z nemoci! Čože sa ti stalo, muž môj? - Upokoj sa - ved' si ty nikdy taký nebýval."

"Radšej mohla zahynúť," hovorí Dlhohorský, "ako ju malo vidieť oko moje v náručí vraha."

"Nemenuj ho, otče, tak," ozve sa Mária, "on to nezaslúžil, ty si krem toho privolil k nášmu spojeniu; nač ho teraz trháš?"

"Ja som sľúbil dieťa svoje, hoc aj so žiaľom, statočnému človekovi, hoc aj nepriateľovi; ale Dlhohorský hoc aj zahynie s rodom svojím, nikdy nedá dieťa svoje vrahovi. Počkaj, dám rozostaviť stráže a nevyjde Vladimír viacej zo Žiliny, lebo ho obžalujem pred súdom a budem svedčiť pred tvárou živého Boha naňho." - Dopovedal, zobral sa a vyšiel z izby. - Matka sa trasie, bojí sa dačoho zlého, bo ešte

nikdy nevidela muža svojho takého rozpáleného - a on predtým taký vážny, taký dobrý, taký rozvážny človek býval.

Matka preč odišla, Mária zostala sama. Sadla si k obloku a tam premýšľala, až sa mrkať začalo. Mária si len sedí a premýšľa, až naraz sklopí hlavu a začne hovoriť: "Vladimír, potecha moja, pod' ku svojej Márii! Ona potešenia potrebuje - všetko ma opúšťa, otec ma kláje - a ja ťa nemôžem zabudnúť." Vtom sa dvere otvoria, dnu dakto vstúpi a dievča sa opýta: "Kto to?"

"Ja som to, duša moja, prichodím ťa potešiť po búrke."

Vyskočila Mária i zavolala: "Utekaj, Vladimír môj, utekaj - otec ťa nenávidí - a ja nikdy tvoja nebudem -"

"Nebudeš? Kto to povedá?"

"Môj otec. Utekaj, milý môj, lebo sme stratení naveky. Otec ťa chce súdu vydať a hovorí, že ma vraj vrahovi nedá."

"Hahaha, nedá? A ty ho tiež nezanechávaš? Či Vladimír neurobil všetko z ľúbosti k tebe?"

"Ach, verím ti, verím - ale, preboha, utekaj zo Žiliny, lebo sa srdce moje trasie od strachu."

Vladimír mlčal za krátku chvíľku; čo myslel, to nevedno, to nepočuť, to nevidieť, lebo je už tma, až sa naostatok zdĺhavým, prenikavým hlasom opýta: "Miluješ ty viac otca, či Vladimíra?"

"Neopytuj sa ma, i otca milujem i teba, ale otec zakazuje, a tvoja byť nemôžem."

Vladimír sa jej hodí k nohám, schytí ju za ruku a pritisne k ústam svojim i prosí: "Mária! Vladimír kľáčí pred tebou, čo toľko pretrpel za teba, čo toľko vystál, že to sily obra prevyšuje. Ty si mu darovala srdce svoje; a teraz ho chceš zanechať? Ty musíš zanechať otca, a nie Vladimíra; a keď naopak urobíš, Vladimír nevstane od tvojich nôh, neodíde z mesta tohoto, kým neprídu nepriatelia a mu päťou nerozmrvia hlavu, ako tvoj otec hovoril. Mária, zľutuj sa nado mnou, zanechaj otca i matku a pod' so mnou do sveta, kde nás ani vtáča nedohoní, ani vietor nenájde."

"Vstaň, preboha, vstaň."

"Nevstanem, neoddýchnem si, nepustím ťa skorej, kým nesľúbiš, že zanecháš otca i matku -"

"Bože môj, akože opustiť otca starého, matku utrápenú a ten drahý dom, v ktorom som vyrástla?"

Radostne vyskočí Vladimír a zavolá: "Áno, ty si vyvolila Vladimíra, zajtra o desiatej večer vyjdi preoblečená z mestskej brány; neďaleko tam pri starej lipe bude na teba osedlaný koň čakať. Sadni naňho a utekaj hore Váhom, tam neďaleko ťa Vladimír očakávať bude, tam sa zídeme, aby sme večne svoji zostali."

Povedal a vyletel z izby.

## XVIII

Vo dne ako vo dne, ale v noci je to smutno, trúchlivo. Ale i v noci, keď mesiačik svieti, býva ľahko človeku; no keď je noc tmavá, to sa duša i najsilnejšieho ľaká. A dnes je noc tmavá, vietor hvízda ako valach, opiera sa o staroveké hory považské a ony šumia po celom okolí široko-ďaleko ako hlasy zmŕtvychvstávajúcich; opiera sa o vlny Váhu a tieto sa penia, búria, akoby zradu na ľudské plemeno kovali. I zhora i zdola sa valia mrákavy také temné, ako nikdy. Kedy-tedy z nich i zhora i zdola zahurtuje, akoby sa nebo zrútiť chcelo, a hučí to v nich tak temne, tak tmavo, že živú dušu mráz prejme, že by sa človek nazdal, že sa tam kliatby sto a tisícročné objímajú a škeria sa na obeť, čo im do pazúrov padnúť majú. Kedy-tedy zahorí to jasný blesk v tých oblakoch tak čudne, akoby tie oblaky chcel ako ohnivý klinec pribiť na sklepenia nebeské.

Ľudia sa skrývajú do domova zvery sa uťahujú do dúpných skál. Nepočuť široko-ďaleko ani hlasu vtáčka, ani čľupnutia rybky, ani dychu ľudského.

Len Vladimír stojí zamračený ako to nebo na brehoch Váhu. Kôň jeho sa vzpína, prská; ktovie, či ho tá rozbúrenosť živlov a či tá ťažkosť pánova nepokojí, bo je Vladimír celý v oceli oblečený. Stojí Vladimír na brehoch Váhu sám a sám v tej temnej, v tej smutnej noci. Pozerá - nič vidieť nemôže, počúva - nič počuť nemôže; len blesky horiace, len hromy hučiace, len vetry tatranské okolo neho lietajú a hlas

duše sa ozýva väčšmi ešte ako všetko búrenie živlov. Čas uchádza - Vladimír darmo čaká a myšlienky tmavšie od tej noci vstupujú do mysle jeho. Či Mária nebola vyzradená? Či ju na úteku nedohonili? Jedenásta je preč, dávno tu byť mohla. Či ona privolila k úteku? Ha, nepovedala ani slova. Či ho ona sama nezradila? Či sa len tak k nemu nestavala, aby ho zahubiť mohla? Môže byť, môže byť, lebo keby úprimne zmýšľala, či by už dávno tu nebola? Tak je, tak je! -Hoj, preletelo to dušou Vladimírovou ako tristotisíc hromov, dych sa mu v prsiach zastavil - a vetry fúkajú, horami trieskajú a blesky lietajú.

Počúvaj, počúvaj. Dupotom-hupotom dačo letí hore Váhom; zem šumí ako zakliate zámky od dupotu-hupotu - hoj, to tam musí byť háved' ľudu, to hádam Vladimíra stíhajú, to hádam Mária pohon naňho poslala. A na tú myšlienku sa zamraští, zaškrípe zubami, vyskočí na kopec, čo pri ňom stojí, a prisahá, že sa ani z miesta nepohne, bo nech zahynie, keď je oklamaná - láska jeho.

Dupotom-hupotom sa dačo nesie po tom brehu považskom. Blesk na nebi zahorí a Vladimír vidí liskot zbroje, blesk šišaka a ligot panciera, počuje štrnganie šable a búrlivá duša jeho sa rozleje v zúfanlivý výkrik: "Sklamaná láska moja!" - Jazdec sa blíži, Vladimír vytiahol z pošvy ťažký meč, nazdávajúc sa, že ho množstvo ľudu obklopuje. Vetry fúkajú, zem hučí a povytrhúvané z nej hrudy rúbu Vladimírovi do hlavy. On sa rozsrdí, povznesie holý svoj meč a zatne do šišaka približivšiemu sa jazdcovi.

Blesk zahorí na výsosti nebeskej, preťatý železný šišak sa na dve strany rozpadne, dlhé čierne vlasy sa vyhrnú spod neho, krv vyskočí z rozštiepenej hlavy a - jazdec padne mŕtvy Vladimírovi na prsia. Ešte raz zahorí blesk na výsosti nebeskej, letí na zem a vidno, ako Vladimír božou strelou zastihnutý padá mŕtvy k Márii - na Milkovom hrobe. - Váh hučí hlasom kuvika, durkaním hromu volajúc: "Hrom ti ukázal miesto, kde ležať máš."

## XIX

Medzi Žilinou a Varínom stojí na pravom brehu Váhu nevysoký síce, ale pekný, okrúhly kopec: tam leží Milko a pri ňom Marienka richtárova. Obaja zhynuli na jednom mieste, obaja sú spolu v tom jednom hrobe pochovaní, nad oboma smutná

trávička rastie. Nezažili za života šťastia, nespojil ich spolu ani život ani smrť, preto ich aspoň spolu pochovali, aby ich hrob jeden skrýval, aby si jeden druhému krivdy svoje žalovali.

Na tom Milkovom hrobe si smutný vetríček povieva, vyhúda pohrebné pesničky, plače nad zahynutou láskou, nad zašlými časmi, bo ľudia už zabudli na zahynutú lásku, na zašlé časy. Ale vetrík ľuďom nehudie, on hudie sám sebe, on plače sám pre seba, on žiali sám v sebe za zahynutou láskou, za zašlými časmi, ktoré už ľudia zabudli -

A hoc je aj ticho na tom Milkovom hrobe, keď vetrík umorený v svojom žiali zaspí, to sa divný šumot v povetrí rozlieha, temný síce uchu, ale zrozumiteľný duši. A ten šumot si hudie smutné pesničky o zahynutej láske, o zašlých časoch, na ktoré už ľudia zabudli.

Obecný človek prejde dovôkola, počuje to a povie: "To je len vietor, to je len mumlot povetria ako obyčajne." Ale človek citlivej duše, čistého srdca v tom vidí moc vyšších duchov, spozoruje účinkovanie síl nadprirodzených; pochopí on šumenie povetria i zrozumie povievaniu vetríka - i pomodlí sa skrúšene za zahynutú lásku, za zapadnuté časy. - A keď o polnoci človek citlivej duše, čistého srdca tadiaľto kráča, uvidí, ako na hrobe plače bledý, mladý šuhaj, pozerá dohora uslzeným zrakom, dohora vypínajúc ruky. Nad ním zhora visí v povetrí bledé plačúce dievča, čierne dlhé sprstenkované vlasy mu padajú okolo krku, veľké čierne oko horké slzy vylieva i ruky vystiera za bledým plačúcim mládencom. Medzi nich oboch vstúpi stavec s horiacimi očami so šedivou hlavou; ľavicou ju od neho, pravickou jeho od nej odstraňuje i volá: "Nespojili ste sa za života, nezídete sa ani po smrti, lebo si ty vypila tri kvapky z jeho krvavého srdca."